

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXXIV

Beograd

No. 4/2022

Vladimir TRAPARA

*Perspektive odnosa Rusije i SAD u svetlu rata u Ukrajini:
„obuzdavanje 2“*

Vuk LAZIĆ

*Diplomatsko posredovanje Turske kao sredstvo pozicioniranja
u novim međunarodnim okolnostima*

Gisele M. ARRUDA, Marko FILIJOVIĆ

*The geopolitical challenges to engage stakeholders
into Arctic climate change adaptation– military action
and the challenges for an Arctic Citizenship*

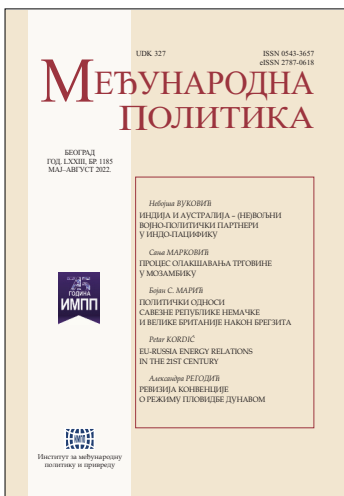
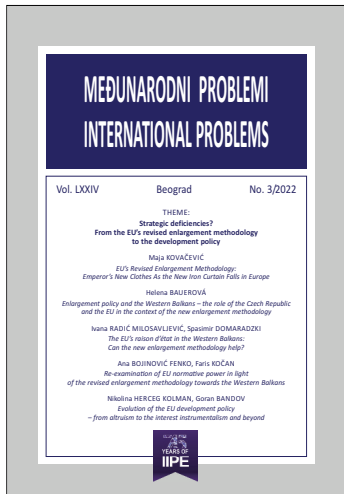
Nenad STEKIĆ, Srđan T. KORAC

O ideji zla u međunarodnim odnosima

Marko NOVAKOVIĆ

*US Foreign policy towards United Nations and ICC
in Trump and Biden administration*

Institute of International Politics and Economics

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 3373 635, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

ISSN (Online) 2406-0690

UDK 327

MP, 74, (2022), br. 4, str. 499–682

izlazi tromesečno

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25

Za izdavača

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ
direktor

Glavni i odgovorni urednik

dr Ivona LAĐEVAC

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

dr Nebojša VUKOVIĆ

Sekretar

dr Miloš PETROVIĆ

Izdavački savet

Prof. dr Dejan JOVIĆ, redovni profesor, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, predsednik

Prof. dr Dragan SIMIĆ, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Demetrius ANDREAS FLOUDAS, redovni profesor, Hjuž Hol koledž,
Univerzitet u Kembridžu, Velika Britanija

Prof. dr Robert HEJDEN, profesor emeritus, Centar za ruske i istočnoevropske studije, Pitsburg, SAD

Prof. dr Irena KIKERKOVA, redovni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta Sv. Ćirilo i Metodije,
Skoplje, Severna Makedonija

Dr Natalija VLADIMIROVNA KULIKOVA, vanredni profesor,

Ekonomski institut Ruske akademije nauka, Moskva, Ruska Federacija

Dr Aleksandar LUKIN, redovni profesor, Moskovski državni institut za međunarodne odnose,
Moskva, Ruska Federacija

Prof. dr Čaran VODVA, profesor emeritus, Centar za istraživanje politike, Nju Delhi, Indija

Prof. dr Dražen DERADO, redovni profesor, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Splitu, Hrvatska

Dr Sandro KNEZOVIĆ, naučni savetnik, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb, Hrvatska

Prof. dr Zoran JEFTIĆ, vanredni profesor, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Jelena KOZOMARA, redovni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Dejan MIHAILOVIĆ, redovni profesor, Univerzitet Monterej, Meksiko

Dr Marek HRUBEC, viši naučni saradnik, Odeljenje za moralnu i političku ekonomiju,
Češka akademija nauka, Prag, Češka

INTERNATIONAL PROBLEMS

Uređivački odbor

- Prof. dr Slobodan MILAČIĆ, redovni profesor, Univerzitet za pravo,
političke studije i ekonomiju, Bordo, Francuska
- Prof. dr Dejan GUZINA, redovni profesor, Univerzitet Vilfrid Lorier, Vaterlo, Belgija
- Prof. dr Nikolaos CIFAKIS, vanredni profesor, Odeljenje za političke nauke i međunarodne odnose,
Univerzitet na Peloponezu
- Prof. dr Toni MILESKI, redovni profesor, Univerzitet Sv. Ćirilo i Metodije,
Filozofski fakultet – Institut za bezbednost, odbranu i mir, Skoplje, Severna Makedonija
- Dr Miša ĐURKOVIĆ, naučni savetnik, Institut za evropske studije, Beograd
- Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ, redovni profesor, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
- Prof. dr Dragan ĐUKANOVIĆ, redovni profesor, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
- Prof. dr Vanja ROKVIĆ, vanredni profesor, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
- Prof. dr Čen SIN, redovni profesor, Institut za evropske studije,
Kineska akademija društvenih nauka, Peking, Kina
- Prof. dr Bazil ČIZEVSKI, redovni profesor, Univerzitet za poslovnu ekonomiju, Poznanj, Poljska
- Prof. dr Milenko PETROVIĆ, viši predavač, Univerzitet Kenterberi, Krajsčrč, Novi Zeland
- Prof. dr Dejan MOLNAR, vanredni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
- Dr Vladimir AJZENHAMER, docent, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
- Dr Željko BUDIMIR, docent, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, Republika Srpska
- Dr Ivana POPOVIĆ-PETROVIĆ, vanredni profesor, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu
- Dr Dejana VUKASOVIĆ, naučni savetnik, Institut za političke studije, Beograd
- Dr Milan IGRUTINOVIĆ, naučni saradnik, Institut za evropske studije, Beograd
- Dr Dušan PROROKOVIĆ, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
- Dr Juri KULINJCEV, naučni saradnik, Institut za studije Dalekog istoka, Ruska akademija nauka
- Dr Dejan VULETIĆ, naučni saradnik, Institut za strategijska istraživanja, Beograd
- Dr Marina KOSTIĆ, naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prelom

Sanja BALOVIĆ

Štampa

Donat Graf doo Beograd, Vučka Milićevića 29

Internet:

<https://www.diplomacy.bg.ac.rs/casopisi/medjunarodni-problemi/>

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXXIV

BEOGRAD

BROJ 4/2022.

SADRŽAJ

Vladimir TRAPARA <i>Perspektive odnosa Rusije i SAD u svetlu rata u Ukrajini: „obuzdavanje 2“</i>	505
Vuk LAZIĆ <i>Diplomatsko posredovanje Turske kao sredstvo pozicioniranja u novim međunarodnim okolnostima</i>	531
Gisele M. ARRUDA, Marko FILIJOVIĆ <i>The geopolitical challenges to engage stakeholders into Arctic climate change adaptation– military action and the challenges for an Arctic Citizenship</i>	557
Nenad STEKIĆ, Srđan T. KORAC <i>O ideji zla u međunarodnim odnosima</i>	583
Marko NOVAKOVIĆ <i>The differences in US foreign policy towards the UN and ICC in Trump and Biden administrations</i>	611
PRIKAZ KNJIGE	633

INTERNATIONAL PROBLEMS

A JOURNAL PUBLISHED BY THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL
POLITICS AND ECONOMICS

VOL. LXXIV

BELGRADE

No. 4/2022

CONTENTS

Vladimir TRAPARA

*The Prospects of U.S.-Russian Relations
in the Light of War in Ukraine: "Containment 2.0."* 505

Vuk LAZIĆ

*Turkey's Diplomatic Mediation as Means of Positioning
in New International Circumstances* 531

Gisele M. ARRUDA, Marko FILIJOVIĆ

*The geopolitical challenges to engage stakeholders
into Arctic climate change adaptation– military action
and the challenges for an Arctic Citizenship* 557

Nenad STEKIĆ, Srđan T. KORACĆ

On the idea of evil in international relations 583

Marko NOVAKOVIĆ

*The differences in US foreign policy
towards the UN and ICC in Trump
and Biden administrations* 611

BOOK REVIEW

633

UDK 327(470:73)
Bibliid: 0025-8555, 74(2022)
Vol. LXXIV, br. 4, str. 505–529
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2204505T>

Originalni naučni rad
Primljen: 15. juna 2022.
Odobren: 8. septembra 2022.
CC BY-SA 4.0

Perspektive odnosa Rusije i SAD u svetlu rata u Ukrajini: „obuzdavanje 2“

Vladimir TRAPARA¹

Apstrakt: Izbijanje Rusko-ukrajinskog rata zaoštrilo je već prisutnu konfrontaciju Rusije i Sjedinjenih Država do nivoa kada se bez sumnje može govoriti o novom hladnom ratu, koji u odnosu na prethodni ima još veći potencijal eskalacije ka direktnom oružanom sukobu dveju sila. Nakon neuspeha Bajdenove administracije da „strukturira“ pomenutu konfrontaciju u prvoj fazi nove ukrajinske krize 2021, Vašington je prešao na novi pristup u odnosima s Rusijom – „obuzdavanje 2“, po ugledu na hladnoratovsko. Polazeći od neoklasičnog realizma, autor analizira zašto su SAD i Rusija došle do ove tačke i ima li izgleda da se u budućnosti njihova konfrontacija ublaži. Zaključak je da se odgovornost za novonastalu situaciju može naći podjednako na obe strane (u dominantnim revizionističkim spoljopolitičkim idejama), kao i u delovanju sistemskih činilaca (raspodeli moći i geopolitičkom rasporedu), ali i ulozi Ukrajine. U perspektivi, opisano stanje produžiće se i nakon okončanja rata u Ukrajini, ali bi odgovarajuće izmene kako sistemskih, tako i unutrašnjih činilaca, mogle da ublaže konfrontaciju.

Ključne reči: Rusija, Sjedinjene Države, Ukrajina, obuzdavanje, neoklasični realizam.

¹ Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, viši naučni saradnik,
vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs,
<https://orcid.org/0000-0001-9975-6446>

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2022. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2022. godine.

Uvod

Aprila 2021, sumirajući telefonski razgovor sa svojim ruskim kolegom Vladimirom Putinom, novoizabrani predsednik Sjedinjenih Država, Džozef Bajden (Joseph R. Biden), izjavio je da su SAD i Rusija „dve velike sile sa značajnom odgovornošću za globalnu stabilnost“ (The White House 2021c). U tom razgovoru, koji se odigrao usred krize izazvane nagomilavanjem ruskih trupa na ukrajinskoj granici, Bajden je Putinu prvi put predložio održavanje bilateralnog samita, koji će se kasnije i dogoditi – šesnaestog juna u vili La Granž na obali Ženevskog jezera. Tom prilikom, već na otvaranju razgovora, Bajden će ponoviti da Rusiju i Ameriku smatra dvema velikim silama (Guardian News 2021). To je zapravo prvi put još od kraja Hladnog rata da SAD priznaju Rusiju za veliku silu. Poređenja radi, raniji predsednik Barak Obama (Barack Obama), čiji je Bajden bio potpredsednik, imao je potrebu da istakne kako je Rusija samo „regionalna sila koja preti nekim od neposrednih suseda ne iz snage, već iz slabosti“ (citirano u Tsygankov 2019, 13). Uoči samita Rusija je deeskalirala svoje vojno prisustvo na ukrajinskoj granici, a nakon njega ambasadori dve zemlje vратиće se na svoja mesta nakon višemesečnog povlačenja, i uslediće novi bezbednosni dijalog Moskve i Vašingtona u više oblasti, od strateške stabilnosti, preko sajber bezbednosti, do klimatskih promena. Izgledalo je da se rusko-američki odnosi kreću ka „lakom resetovanju“, koje – za razliku od prethodnog neuspelog „resetovanja“ koje je lično Bajden najavio u februaru 2009. – neće imati za ambiciju približavanje dveju sila, već uvođenje strukture i pravila u njihovu konfrontaciju radi sprečavanja opasne eskalacije (poput one koja je zapretila u Ukrajini) i ostavljanja prostora za saradnju u oblastima gde je to moguće (videti Trapara 2021). U toku leta i jeseni, dok su novi sojevi virusa korona probijali vakcinalnu zaštitu i uvodili pandemiju u novu opasnu fazu, malo ko je očekivao da bi rusko-američki odnosi mogli da proizvedu krizu koja bi ovu prirodnu pošast bacila u senku.

Pa ipak, upravo to se dogodilo. Svega osam meseci nakon ženevskog samita, 24. februara 2022. počele su da padaju prve ruske rakete i bombe na Kijev, Harkov, Odesu i druge ukrajinske gradove, a kopnene snage ruske vojske krenule su u opštu invaziju Ukrajine iz tri pravca – iz jugozapadnih ruskih oblasti, sa Krima i iz Belorusije. Sjedinjene Države i njihovi evropski saveznici odgovorili su uvođenjem Rusiji najsveobuhvatnijih ekonomskih sankcija do tada, od uskraćivanja pristupa finansijskom tržištu, do embarga na uvoz pojedinih energenata. Iza toga je sledilo „solidarno“ povlačenje niza zapadnih kompanija sa ruskog tržišta i uzvratne ruske sankcije. Ruska vojna akcija osuđena je kao agresija u Generalnoj skupštini UN, a Rusija diplomatski izolovana i izbačena iz Saveta Evrope. Pokidane su saobraćajne veze zapadnih država s Rusijom, a ova isključena čak i iz međunarodnih sportskih

takmičenja i kulturnih dešavanja. Zapad je pružio snažnu podršku Ukrajini u naoružanju i finansijama, rešen da se odupre ruskoj invaziji svim sredstvima osim direktnog slanja svojih trupa u rat protiv Rusije. U trenutku pisanja (jun 2022), u Ukrajini besni najveći međudržavni oružani sukob na tlu Evrope posle Drugog svetskog rata (peti ruski rat od Putinovog dolaska na vlast), sa frontom dugačkim najmanje hiljadu kilometara duž juga i istoka zemlje, hiljadama (ako ne i desetinama hiljada) borbenih i civilnih žrtava i milionima izbeglica. Umesto priznavanja Rusije za veliku silu, Bajdenova administracija počela je da je tretira kao veliku „otpadničku“ državu (rogue state), a ruski ministar spoljnih poslova, Sergej Lavrov, u maju je izjavio da će Rusija „razmisliti treba li joj, ili ne“ obnavljanje odnosa sa Zapadom (Reuters 2021). Umesto „lakog resetovanja“, nastupa novi, još žešći hladni rat od prethodnog, i američka (zapadna) politika obuzdavanja Rusije.

Gde je „zapelo“? Zašto je propao još jedan kakav-takav posthladnoratovski pokušaj popravljavanja odnosa Moskve i Vašingtona, umesto čega smo dobili konfrontaciju koja po riziku od eskalacije ka direktnom oružanom sukobu nuklearnih sila prevazilazi onu iz vremena Hladnog rata? Zašto ako danas, za razliku od onda, nema više oštre ideološke konfrontacije na liniji kapitalizam – socijalizam? Ovo je ključno pitanje na koje se nudi odgovor u ovom radu. Današnja intelektualna debata na tu temu je pretežno polarizovana, te se i teoretičari i praktičari međunarodnih odnosa uglavnom dele na one koji za ukrajinski rat i širu rusko-američku konfrontaciju krive bilo jednu, bilo drugu stranu.² U ovom radu se umesto toga pružaju argumenti da su za eskalaciju konfrontacije odgovorne obe strane, dakle i Rusija i SAD (Zapad) (a i treća, ukrajinska, ukoliko se posmatra nezavisno od Zapada), te da je ona ujedno i sistemski uslovljena. Kao teorijski okvir za ove argumente korišćen je neoklasični realizam, koji uzima u obzir i činioce na nivou međunarodnog sistema (pre svega raspodelu moći, ali i geopolitičke činioce), kao i one na nivou država – jedinica sistema (što su u ovom slučaju, SAD/Zapad, Rusija i Ukrajina), a to su pre svega nacionalni interesi/identiteti i ideje/ideologije (videti Rose 1998; Lobell, Ripsman and Taliaferro 2009; Trapara 2017a). Za analizu „obuzdavanja 2“ kao novog/starog pristupa u politici SAD prema Rusiji biće korišćen komparativno-istorijski metod, radi poređenja sa prethodnim, hladnoratovskim obuzdavanjem (containment policy).

Nastavak rada je koncipiran na sledeći način. Najpre se fokusira na nasleđe koje su na rusko-američke odnose ostavile Obamina i Trampova administracija, s kojima

² Dobra ilustracija može da bude skorašnja debata između američkih teoretičara međunarodnih odnosa Džona Miršajmera (John J. Mearsheimer) i Stivena Volta (Stephen M. Walt) s jedne strane, i profesora i ambasadora Majkla Mekfola (Michael McFaul) i nekadašnjeg poljskog ministra odbrane i spoljnih poslova Radoslava Sikorskog, s druge (Ron 2022).

je sam Bajden esencijalno povezan – s prvom kao njen deo, a s drugom kao njen antipod. Zatim se uključuje činilac spoljnopolitičkih ideja, razmatranjem ruskog *velikosilstva* i njegovog odnosa prema američkoj velikoj strategiji liberalne hegemonije, a u uslovima promena u posthladnoratovskoj raspodeli moći i geopolitičkom rasporedu sfera uticaja velikih sila. Nakon toga se razmatra i ukrajinski činilac, konkretnije suprotstavljenost ukrajinske i ruske nacionalne ideje i dinamika kojom je ukrajinska kriza doprinela najpre usponu, a zatim i padu onoga što nazivamo „lakim resetovanjem“. Konačno, analizira se „obuzdavanje 2“ kao američki pristup koji zamenjuje neuspeli pokušaj „lakog resetovanja“ i, praveći odgovarajuće istorijske analogije, razmatra se perspektiva rusko-američkih odnosa u bližoj i daljoj budućnosti.

Obamino i Trampovo nasleđe

U vreme kada je Barak Obama stupio na dužnost predsednika, a Džozef Bajden potpredsednika SAD, okolnosti po američku spoljnu politiku nisu bile najpovoljnije. SAD su vodile dva skupa rata protiv gerile (Avganistan i Irak) koja nisu mogle da dobiju, a uzdrmla ih je i ekonomska kriza 2008. S druge strane, Rusija se uz nekoliko godina ekonomskog rasta, omogućenog visokim cenama energenata na svetskom tržištu, te uz političku stabilizaciju koju je doživela u prva dva Putinova mandata, oporavila od posrnuća devedesetih. Iako i sama pogođena svetskom ekonomskom krizom, tri meseca pred američke izbore u Gruziji je demonstrirala da je spremna i sposobna da uspešno upotrebi silu da bi ostvarila svoje interese. Za razliku od neokonzervativaca čija je misao dominirala administracijom njegovog prethodnika Džordža Buša mlađeg (George W. Bush), Obama i njegov spoljnopolitički tim shvatili su da su unilateralizam i preterano oslanjanje na silu bili kontraproduktivni i opredelili se za taktički pragmatizam ne bi li prevazišli navedene poteškoće (Posen 2014, 5-7; Trapara 2017b, 136-138). To će se u pogledu odnosa s Rusijom oteloviti u inicijativi za „resetovanjem“ odnosa, koju je, kao što je rečeno, Bajden zvanično lansirao na Minhenskoj bezbednosnoj konferenciji februara 2009. „Resetovanje“ odnosa sa Rusijom bilo je sa američke strane zamišljeno kao približavanje dveju zemalja, ali tako što će se – kako sledi iz samog naziva „resetovanje“ – njihovi odnosi vratiti na ranije stanje, tamo gde su bili početkom devedesetih, kada je tadašnja ruska elita sledila kooperativan prozapadni kurs (Trapara 2017b, 382). Obamina administracija je u Dmitriju Medvedevu – političaru koji je između Putinovog drugog i trećeg mandata privremeno uskočio u predsedničku fotelju – videla liberala „zahvalnijeg“ za saradnju nego što je to Putin. Nije ni čudo da će „resetovanje“ propasti čim Rusi budu shvatili da se iza njega ne

krije iskrena želja Vašingtona za popravljanjem odnosa u smislu prihvatanja Rusije za ravnopravnog partnera.

U međuvremenu, Moskva se jeste odazvala ovoj inicijativi, koja će u toku nepune tri godine koliko je trajala doneti i neke nesporne rezultate. Najveći među njima bilo je zaključenje Novog START-a, sporazuma o smanjenju strateškog nuklearnog naoružanja, koji je nakon mnogo peripetija potpisan u Pragu aprila 2010, a stupio na snagu nakon ratifikacija u obe zemlje februara 2011. (Trapara 2017b, 216-222, 228-237, 283-290). I upravo tada, kada se „resetovanje“ našlo na vrhuncu, a atmosfera između Rusije i SAD odlikovala duhom saradnje kakav dugo nije viđen, dogodilo se „Arapsko proleće“ i zapadna intervencija u Libiji, koja će biti okidač novog zatezanja odnosa dveju zemalja (Trapara 2017b, 295-301). Pregovori o američkoj protivraketoj odbrani – dugogodišnjem kamenu spoticanja između Moskve i Vašingtona – uskoro su zapali u ćorsokak, a u jesen Medvedev je podržao nominaciju Putina za novog/starog predsedničkog kandidata, da bi se ovaj u proleće 2012. zaista i vratio na mesto predsednika Rusije. Na spremnost Obame da u svom drugom mandatu bitno pokvari odnose s Rusijom, sem Putinovog povratka i zauzimanja asertivnijeg stava od strane same Rusije, uticao je i povratak samopouzdanja same elite u Vašingtonu. Ona je od Rusije već dobila neke važne stvari (pored Novog START-a, vazdušni koridor prema Avganistanu i pristanak na pooštavanje sankcija Iranu povodom njegovog nuklearnog programa), a u međuvremenu se oporavila od ekonomske krize, povukla trupe iz Iraka i ubila Bin Ladena u Avganistanu, tako da joj je približavanje s Rusijom palo na listi prioriteta (Trapara 2021, 119). Spirala deterioracije odnosa 2012-2014. ka njihovom najgorem stanju nakon Hladnog rata vodila je od „rata zakonima“, preko afere Snouden i američkih pretnji intervencijom protiv Sirije, do ukrajinske krize, ruske aneksije Krima i rata u Donbasu (Trapara 2017b, 335-370).

Do trenutka kada neočekivano izabrani Donald Tramp (Donald J. Trump) u januaru 2017. stupa na dužnost predsednika SAD, rusko-američki odnosi zapali su u stagnaciju na relativno niskom nivou. Nijedna strana nije pokazivala nameru da popusti. Obama je u govoru pred Ujedinjenim nacijama u septembru 2014. svrstao Rusiju među tri najveće pretnje čovečanstvu, uz Islamsku državu i virus ebola (The White House 2014). Rusija je imala čime da uzvрати. U 2015. intervenisala je u Siriji, i do kraja 2016. omogućila sirijskoj vojsci da zauzme Istočni Alep, čime je praktično obezbedila buduću vojnu pobjedu, otklanjanjem opasnosti da Asadov režim bude oboren oružanom pobunom (Trapara 2020, 260-261). U toku 2016. ruska ekonomija će početi da se oporavlja od nove krize u koju je upala zahvaljujući američkim/zapadnim sankcijama zbog Ukrajine i padom cene nafte na svetskom tržištu. A onda je povukla potez koji će dati novu dimenziju rusko-američkoj konfrontaciji. Duboko nezadovoljstvo velikih delova američkog društva aktuelnim

establišmentom, koje istraživanja javnog mnjenja uoči izbora nisu uspela da zabeleže, dovelo bi do Trampove izborne pobeđe sve i da se Rusija nije umešala na njegovoj strani. No, ona je to učinila, što će od strane američke elite biti ocenjeno kao „napad bez presedana na američku demokratiju“ (Stent 2019, 321-322). Utvrđeno je da je iza hakovanja mejlova Demokratskog nacionalnog komiteta i bombardovanja društvenih mreža sadržajima u korist Trampa stajala Agencija za istraživanje interneta u vlasništvu Jevgenija Prigožina (ujedno vlasnika plaćeničke vojske Vagner) (Stent 2019, 320-324). Zanimljivo je da ni sami Rusi nisu očekivali da će Tramp da pobedi, već su najverovatnije želeli da demonstriraju moć uoči teških pregovora koje su očekivali sa novom predsednicom Hilari Klinton (Hillary Rodham Clinton) (Tsygankov 2019, 9). Na kraju će se ovaj ruski potez pokazati kao mač sa dve oštrice – Tramp će se, kao poželjan kandidat za Moskvu, useliti u Belu kuću, ali će mu ruke od samog početka biti vezane u pogledu eventualnog popravljavanja odnosa s Rusijom, usled njene umešanosti u njegov izbor i bliskih kontakata nekih od njegovih saradnika s njom (Stent 2019, 324-330; Tsygankov 2019, 4-5). „Rusijagejt“ – pretnja impičmentom ukoliko bi Tramp krenuo ka stvarnom približavanju s Moskvom – pratiće ga do kraja mandata.

U Trampovoj eri Rusija će zapravo još i više figurirati kao neprijatelj SAD nego što je to bio slučaj kod Obame. Npr. Trampova Strategija nacionalne bezbednosti iz 2017. pominje Rusiju u najrazličitijim negativnim konotacijama čak 24 puta, u poređenju s Obaminom Strategijom iz 2015, koja to čini 14 puta (The White House 2015, 2017). Vašington je Rusiji u nekoliko navrata uvodio nove sankcije, ovoga puta ne zbog Ukrajine, već zbog mešanja u američke izbore i navodnog trovanja bivšeg ruskog špijuna Sergeja Skripalja. Čak i da Trampa tradicionalni establišment nije ograničavao, teško da bi on uspeo u želji izraženoj u toku izborne kampanje da popravi odnose s Rusijom. Nedostajala mu je koherentna velika strategija koja bi bila prihvatljivija za Rusiju od strategije liberalne hegemonije koju su sprovodili raniji predsednici (Trapara 2017c). I inače je njegov spoljnopolitički nastup bio nekoherentan, impulsivan i nepredvidljiv.³ Sve to se ogledalo i u nizu iznetih stavova i povučenih poteza na koje Rusija nikako nije mogla da gleda blagonaklono. U prvom redu tu je bio njegov unilateralizam i sklonost pregovaranju s pozicija sile (Tsygankov 2019, 43-44). Povlačenje iz niza međunarodnih sporazuma obuhvatiće i INF (sporazum o zabrani projektila srednjeg dometa u Evropi iz 1987) sa Rusijom i odsustvo entuzijazma za produženje Novog START-a (koji je isticao u februaru 2021). Netrpeljivost prema iranskom režimu i njegovom štićeniku Asadu

³ O spoljnopolitičkoj nekoherentnosti Trampa najbolje govori to što je u toku samo četiri godine mandata promenio dva državna sekretara, tri ministra odbrane i čak četiri savetnika za nacionalnu bezbednost, što je bez presedana u novijoj istoriji SAD.

prouzrokovala je povlačenje iz nuklearnog sporazuma s Teheranom (do koga je Rusiji bilo izuzetno stalo) i dva direktna napada na sirijsku vojsku (2017. i 2018) zbog njene navodne upotrebe hemijskog naoružanja, što će izazvati opasnost i od sukoba s ruskim snagama. Naposljetku, u toku 2019. Tramp je intervencijom pretio i Venecueli, još jednom ruskom savezniku.

Da zaključimo – stupanjem na dužnost predsednika SAD u januaru 2021. Bajden nije krenuo „od nule“, već je bio opterećen sa dva protivrečna nasleđa u pogledu odnosa s Rusijom (Trapara 2021, 121). Obamina administracija, čiji je Bajden bio deo i na čije će se kadrove osloniti pri biranju spoljnopolitičkih saradnika, u prvom mandatu neuspešno je pokušala da „resetuje“ odnose s Rusijom, da bi u drugom ti odnosi dostigli najnižu tačku još od Hladnog rata. Tramp, koga je Bajden prezirao i nastojao da mu bude antipod, retorički se zalagao za popravljanje odnosa s Moskvom, a u praksi još više zategao te odnose. Hoće li Bajdenov pristup Rusiji više ličiti na Obamin prvi, ili na drugi mandat? Hoće li Bajden poništiti i Trampovo delovanje prema Rusiji, ili samo retoriku? Kako će se Rusija postaviti prema njegovom useljenju u Belu kuću i politici koju će voditi? Malo više od godinu dana Bajdenovog predsednikovanja bilo je dovoljno da dobijemo odgovore na ova pitanja, ali da bismo razumeli zašto se sve odigralo tako kako jeste, potrebno je da obrazložimo sukob spoljnopolitičkih ideja koji leži u osnovi uporne posthladnoratovske rusko-američke konfrontacije.

Američki hegemonizam vs. rusko velikosilstvo

U toku posthladnoratovskog perioda, uključujući i dva Obamina i Trampov mandat, SAD su vodile spoljnu politiku na osnovu velike strategije liberalne hegemonije, kako je nazivaju njeni kritičari (videti Posen 2014; Walt 2018; Mearsheimer 2018; Hendrickson 2018). Ova strategija inspirisana je idejom Vudroa Vilsona (Woodrow Wilson) o tome da se „svet učini bezbednim za demokratiju“, što podrazumeva izgradnju takvog svetskog poretka u kome SAD i druge liberalne demokratije mogu da budu bezbedne (videti Ikenberry 2020). Od Drugog svetskog rata na ovamo, svetski poredak koji SAD preferiraju kao garanciju svoje bezbednosti jeste hegemonija, koja podrazumeva transformaciju poretka od anarhičnog ka hijerarhijskom (videti Layne 2006). To znači da bi u hegemonističkom poretku preostala samo jedna velika sila, dok bi ostale države – sve i da poseduju kapacitete za veliku silu – prihvatile potčinjeni položaj u odnosu na nju u sferi spoljne i bezbednosne politike. Kako u posthladnoratovskom periodu pored SAD postoje još dve nezavisne velike sile koje nisu potčinjene njihovoj kontroli – Rusija i Kina – to

američki hegemonizam⁴ možemo da definišemo kao nastojanje Vašingtona da potčini sebi ove dve sile u spoljnoj i bezbednosnoj politici i pretvori međunarodni sistem iz anarhičnog u hijerarhijski, kojim se upravlja iz jednog centra moći. Ovaj hegemonizam je inspirisan liberalnom ideologijom, odnosno politikom „otvorenih vrata“ koja podrazumeva da svet mora da bude „otvoren“ za ekonomski i ideološki uticaj SAD (što će reći potčinjen Americi), jer se smatra da jedino pod tim uslovom američki liberalni poredak može da opstane na unutrašnjem planu (Layne 2006, 29-36).

Ovo američki hegemonizam čini liberalnim, ali je ujedno u pitanju i realistička strategija – barem kada je reč o posthladnoratovskom periodu, kada je unipolarna raspodela moći omogućila SAD da kao realan cilj postave nametanje hijerarhijskog poretka silama slabijim od sebe. Za ofanzivnog realistu Miršajmera (Mearsheimer 2001, 21-22, 34-35), uspostavljanje hegemonije najbolji je način da država osigura svoju bezbednost, mada on tvrdi i da globalna hegemonija nije izvodljiva, usled „stopirajuće moći vode“, tj. teškoće projektovanja moći preko velikih vodenih površina (Mearsheimer 2001, 41). Međutim, kako su SAD nakon Drugog svetskog rata uspostavile „ekstraregionalnu“ hegemoniju u zapadnoj Evropi, a nakon Hladnog rata je i proširile na veliki deo istočne, teško se može reći da njih Atlantski okean još uvek „stopira“ njihovu projekciju moći u funkciji hegemonističke politike na evropskom kontinentu (Layne 2006, 140-141). Proširenje „ekstraregionalne“ hegemonije na Rusiju učinilo bi SAD evopskim hegemonom, koga bi od globalne hegemonije delila samo Kina, okružena američkom sferom uticaja i sa mora i sa kopna, što je zamisao sasvim u realističkom ključu.

Dakle, unipolarna raspodela moći (sistemski činilac) i liberalna ideologija (jedinični činilac) podstiču hegemonističku spoljnu politiku, dok geopolitički činilac – već realizovana „ekstraregionalna“ hegemonija u većem delu Evrope, naspram Rusije kao „slabije“ od dve preostale velike sile – čini Rusiju trenutnom glavnom metom američkih hegemonističkih ambicija. No, zašto Rusija uporno odbija da podleigne tim ambicijama i potčini se američkom vođstvu onako kako su to nakon Drugog svetskog rata učinile nekadašnje velike sile (Nemačka, Japan, Italija, Velika Britanija i Francuska), leži u njenoj nacionalnoj ideji *velikosilstva* (eng. *greatpowerness*, rus. *державность*) (videti Smith 2014; Trapara 2020, 33-48). Ideja da Rusija mora da bude nezavisna velika sila da bi opstala razvila se pod uticajem dva činioca. Jedan je geografski – velika i resursima bogata državna teritorija na

⁴ Razlog zašto za američku veliku strategiju preferiramo izraz hegemonizam u odnosu na hegemoniju (koji koriste navedeni autori) je upravo da bismo izbegli konfuziju oko toga jesu li SAD već hegemon (što bi izraz hegemonija implicirao), ili to još uvek nisu, ali žele da postanu (što po mišljenju autora ovog članka odgovara stvarnosti, a preciznije se izražava terminom hegemonizam).

razmeđu Evrope i Azije, sa granicama ranjivim na invazije spoljnih aktera, pre svega iz pravca zapada (Trapara 2020, 35-36). Drugi, i verovatno još važniji, jeste hronična asimetrija moći Rusije, gde ona standardno zaostaje za drugim silama (posebno zapadnim) u pogledu ekonomske moći, ali im parira na vojnom planu (Trapara 2020, 42-44). Da je Rusija ekonomska supersila poput Nemačke i Japana, možda bi i njoj odgovaralo da se stavi pod američki hegemonistički „kišobran“ i uživa u prosperitetu i bogatstvu, ali pošto nije, jasno je zašto ne može da se odrekne nezavisne upotrebe vojne moći kao jedine „jake karte“ koju poseduje, a koja leži u osnovi položaja velike sile.

Ipak, sukob američkog liberalnog hegemonizma i ruskog *velikosilstva*, iako objašnjava upornost rusko-američke posthladnoratovske konfrontacije i izostajanje približavanja dveju sila, nije dovoljan da objasni i određene varijacije u toj konfrontaciji u različitim periodima. Videli smo već da je usled pojedinih spoljnopolitičkih uspeha i oporavka od ekonomske krize Obamina administracija u drugom mandatu napustila taktički pragmatizam i postala spremnija na konfrontaciju s Rusijom. Za vreme Trampa, pak, rusko-američki odnosi su stagnirali, usled nesklada između njegove retoričke namere da popravi odnose s Rusijom i praktične nemogućnosti da to uradi – što zbog ograničenosti tradicionalnim establišmentom, što zbog nemanja koherentne velike strategije.⁵ No, pogrešno bi bilo uzroke varijacija tražiti samo na američkoj strani, samo zato što su se tamo lideri menjali, a u Rusiji za to vreme kao neprikosnoven opstajao Vladimir Putin. I u samoj Rusiji postoje razmimoilaženja unutar elite oko spoljne politike, kao i izvesna pomeranja u tom pogledu tokom vremena. Naime, tri glavne škole spoljnopolitičkog mišljenja u posthladnoratovskoj Rusiji su: zapadnjaštvo, civilizacionizam i *državništvo* (rus. государственность, eng. statism). Iako sve tri škole dele stav da Rusija mora da bude velika sila (Smith 2014, 65), razilaze se u pogledu strategije kako to ostvariti, a pre svega pristupa koji treba zauzeti prema Zapadu. Dok zapadnjaci smatraju da Rusija treba da izgradi liberalne ustanove po ugledu na Zapad i po tom osnovu se s njim integriše, a civilizacionisti je posmatraju kao vrednosno i civilizacijski različitu od Zapada, samim tim i kao njegovog prirodnog rivala, *državnici* se zalažu za treći put – izgraditi jaku i vrednosno neutralnu državu, te time zaslužiti priznanje Zapada, bilo da se s njim saraduje ili konfrontira (Tsygankov 2010, 4-8). Kako su zapadnjaci bili dominantni samo početkom 90-ih, da bi kasnije postepeno bili marginalizovani, a civilizacionistička struja sve vreme bila jaka, mada ne i zvanično vladajuća, *državnička* škola mišljenja

⁵ Čime je Tramp pre svega razočarao realističke kritičare liberalne hegemonije, koji su se nadali da bi njegov otklon od liberalne ideologije mogao da trasira put ka alternativnoj strategiji, da bi završio u nečemu što jedan od njih naziva „neliberalnom hegemonijom“ (illiberal hegemony) (Posen 2018).

je – posebno nakon Putinovog dolaska na vlast – osigurala svoju dominaciju kao uravnotežujući činilac između druga dva ekstrema (Trapara 2020, 40). Ipak, i ta dominacija imala je svoje različite nijanse. Dok se Medvedevljevo predsednikovanje odlikovalo kakvim-takvim poslednjim trzajima zapadnjaštva, nakon toga, a posebno u Putinovom trećem mandatu (od 2018), vladajuće spoljnopolitičko mišljenje u Rusiji sve više potpada pod uticaj civilizacionizma, te počinje da preispituje je li Rusiji uopšte potrebno približavanje sa Zapadom.⁶

Ni činjenica da se 2021. u Belu kuću uselio novi/stari liberalni hegemonista Bajden, ni postepeni Putinov zaokret u pravcu civilizacionizma, međutim, nisu morali da zaoštre rusko-američku konfrontaciju do razmera koje je poprimila u proleće 2022. godine. Za razumevanje kako i zašto je do toga došlo, biće potrebno uvesti u igru još jedan činilac – ukrajinsko pitanje.

Uspon i pad „lakog resetovanja“ – činilac Ukrajina

Nova ukrajinska kriza 2021-2022. imala je dve faze, a zanimljivo je da će one imati suprotan uticaj na rusko-američke odnose. Prva faza (mart-maj 2021) okončana je deeskalacijom i otvorila najizgledniji bezbednosni dijalog SAD i Rusije još od Obaminog „resetovanja“, koji ćemo po ugledu na njega nazvati „lakim resetovanjem“. Druga faza (oktobar 2021-februar 2022) završiće se eskalacijom ka totalnom ratu Rusije i Ukrajine, propašću „lakog resetovanja“ i, kako stvari trenutno stoje, najvećim zaoštavanjem rusko-američke konfrontacije još od najtežih kriza u Hladnom ratu (a u nekim aspektima i u istoriji odnosa Rusije i SAD).

Kada je krajem marta 2021. nakon završene vojne vežbe, a u jeku eskalacije artiljerijske razmene na liniji razgraničenja Ukrajine i samoproglašениh narodnih republika Donjeck i Lugansk, Rusija počela ozbiljno da nagomilava trupe u blizini ukrajinske granice, prvi rezultat bila je neizvesnost u pogledu toga radi li se samo o „zveckanju oružjem“, ili o pripremi za punu invaziju Ukrajine. Predsednik Bajden nije čekao da se neizvesnost sama od sebe razreši i na vrhuncu krize (aprila meseca)

⁶ Možda je ovo najbolje izrazio Vladislav Surkov, dugogodišnji Putinov saradnik i siva eminencija Kremlja, u dva autorska članka koja je objavio početkom Putinovog trećeg mandata. U prvom on konstatuje da je sa ukrajinskom krizom 2014. završeno četvorovekovno „epsko putovanje Rusije na Zapad“, te da Rusiji predstoji 100 ili više godina „geopolitičke samoće“ (Surkov 2018). U drugom, on Putinovu Rusiju posmatra kao poseban istorijski model ruske države koji se odlikuje postojanjem „dubokog naroda“ umesto „duboke države“, i koji tek treba da dostigne svoju punu moć s kojom će svi pre ili kasnije morati da se pomire (Surkov 2019).

predložio je Putinu održavanje bilateralnog samita na kome bi dvojica predsednika razmatrala niz pitanja, sa ciljem da uspostave „stabilne i predvidljive odnose“ (The White House 2021b). Samo nedelju dana kasnije, Kremlj je najavio povlačenje trupa sa ukrajinske granice i potvrdio da će do samita doći nekad na leto, da bi se nakon majskog sastanka Lavrov-Blinken kriza i definitivno okončala, a samit zakazao već za 16. jun u Ženevi. Ovakav redosled poteza, ali i neki drugi elementi krize – upadljiva vidljivost nagomilavanja trupa i odsustvo konkretnih zahteva Ukrajini – ukazivali su na to da izazivanje krize nije imalo veze sa samom Ukrajinom, koliko sa Putinovom željom da pošalje poruku da je intervencija u Ukrajini moguća opcija i iznudi odgovarajuću promenu ponašanja Vašingtona. Zakazivanje bilateralnog samita već u prvih pola godine Bajdenovog mandata (poređenja radi, Tramp se sreo sa Putinom u tom formatu tek nakon godinu i po) delovalo je kao očigledan ustupak SAD izazvan željom da se kriza oko Ukrajine deeskalira, što će Putin oportunistički prihvatiti (Lee 2021, 32).

Ovako brza reakcija Bajdena u vidu inicijative za diplomatsko rešenje krize, kao i rezultati te inicijative koji će uslediti, ne mogu se razumeti bez uzimanja u obzir njegovog ukupnog spoljnopolitičkog razmišljanja, a posebno pristupa Rusiji. I za jedno i za drugo ispostaviće se da su značajnim delom oblikovani nasleđima dvojice njegovih prethodnika, a uz nesumnjiv uticaj izmenjenih međunarodnih i unutrašnjih okolnosti. Konture svojih pogleda na spoljnu politiku Bajden je predstavio još i pre nego što je postao kandidat za predsednika, marta 2020. u članku „Zašto Amerika mora ponovo da vodi: spasavanje spoljne politike SAD nakon Trampa“ (Biden 2020). Po stupanju na dužnost, već u martu 2021. objaviće „Privremeni vodič za strategiju nacionalne bezbednosti“, kako bi premostio period do usvajanja same Strategije, gde je već detaljnije formulisao spoljnopolitički pristup nove administracije (The White House 2021a). Okosnicu ovog pristupa čini ideja da se svet danas nalazi na „prelomnoj tački istorije“, tj. „usred fundamentalne debate“ o pravcu kojim će ubuduće ići, usredsređene na pitanje „može li demokratija još uvek da posluži našem narodu i narodima širem sveta“, ili je „autokratija najbolji put napred“ u vremenu „ubrzanih globalnih izazova“ (The White House 2021a, 3, 23). U toj podeli sveta između demokratije i autokratije, SAD moraju da obnove svoje „trajne prednosti“ u vidu sopstvene demokratije i savezništava sa drugim demokratskim državama (The White House 2021a, 6). Amerika, naravno, mora da bude globalni lider, jer bi u suprotnom neko drugi preuzeo tu ulogu, „ali to ne bi bilo na način koji bi unapredio naše interese i vrednosti, ili niko ne bi – a onda bi usledio haos“ (Biden 2020). U obraćanju Generalnoj skupštini UN Bajden će reći da SAD moraju da štite demokratske vrednosti, jer su one „u samom srcu onoga što smo kao nacija“ i „utkane u naš DNK kao nacije“ (The White House 2021d). Dakle, Bajdenova teza o ugroženosti demokratije i savezništva demokratskih država danas, iz čega proizilazi

neophodnost da SAD preuzmu globalno vođstvo, u potpunosti je na liniji wilsonovske ideje o „svetu bezbednom za demokratiju“, odnosno velike strategije liberalne hegemonije.

Međutim, samim tim što je priznao složenu situaciju u današnjem svetu, ali i probleme sa demokratijom na „domaćem terenu“ zaostale iza Trampa, Bajden je ostavio prostora za taktički pragmatizam kakav je svojevremeno ispoljio Obama u svom prvom mandatu, a stavom da obnova demokratije treba da krene od kuće čak i za elemente Trampovog pristupa.⁷ Ovo će doći do izražaja u pogledu Bajdenovog pristupa Rusiji. On s jedne strane u prvih nekoliko meseci jeste nazvao Putina „ubicom“ i pooštrio sankcije Rusiji po više osnova (od pokušaja mešanja u izbore 2020, preko sajber napada, do trovanja ruskog opozicionara Navaljnog), ali je već u prvim danima mandata produžio Novi START (čija bi sudbina bila upitna da je Tramp pobedio), odblokirao završetak izgradnje gasovoda Severni tok 2 (koji je Tramp opstruirao pune dve godine), i lansirao pomenuti bezbednosni dijalog s Rusijom nakon ženevskog samita (Trapara 2021, 125-127). U navedenom Vodiču, Rusija je svega triput pomenuta u negativnom kontekstu – što je upadljiva razlika u odnosu na Trampovu i drugu Obaminu Strategiju – a dok je Kina nazvana „sve više asertivnom“, Rusija se smatra samo „destabilizujućom“ silom (The White House 2021a, 14). Nakon samita s Putinom, Bajden je pojasnio zašto ju je nazvao velikom silom, što je potez koji makar na simboličkom nivou godi ruskom *velikosilstvu*: „Rusija se nalazi na teškom mestu. Njih Kina steže. Oni očajnički žele da budu velika sila... Bajden je Putinu već dao šta želi, legitimitet, stajanje na svetskoj sceni uz predsednika SAD... Oni ne žele da ih znaju kao Gornju Voltu s nuklearnim oružjem... To im znači“ (ABC 2021). U toku leta 2021. zaista je delovalo da je za svega pola godine Bajdenove administracije više urađeno na planu popravljanja rusko-američkih odnosa nego u prethodnih 10 godina, te da zaista možemo da govorimo o „lakom resetovanju“ koje bi u neizbežnu konfrontaciju dveju sila makar unelo neki stepen strukture i predvidljivosti radi sprečavanja eskalacije i omogućio da se sarađuje u oblastima gde je to moguće. Ta vrsta „strukturirane konfrontacije“ postojala je u vreme Hladnog rata, što znači da je povratak rusko-američkih odnosa na hladnoratovsku konfrontaciju paradoksalno mogao da bude pozitivna stvar (Lukyanov 2021). A onda je u jesen započela druga faza nove ukrajinske krize.

Kada su u maju mesecu rešili da deeskaliraju situaciju na ukrajinskoj granici, Rusi su povukli samo deo trupa. Veći deo – dovoljan za novu eskalaciju prema Ukrajini –

⁷ U tom smislu Bajdenovu poruku da „Amerika mora ponovo da vodi“ možemo da posmatramo kao kombinaciju Obaminog „obnavljanja američkog vođstva“ i Trampove krilatice „učiniti Ameriku ponovo velikom“.

je preostao na položajima pod izgovorom priprema za redovnu septembarsku vojnu vežbu „Zapad“, do kada je trebalo da namere Bajdenove administracije prema Moskvi postanu jasnije (Lee 2021, 34). Činjenica da se one ni nakon te vežbe neće povući upućivala je na zaključak da su Rusi ipak bili nezadovoljni napretkom ostvarenim u odnosima s novom američkom administracijom – ili se barem tako činilo, ukoliko na ovu drugu fazu ukrajinske krize primenimo zapažanja iz prve faze. Naime, nova faza (oktobar 2021-februar 2022) imala je upadljivo sličnu dinamiku kao prva, ali uz duže trajanje, još veće gomilanje trupa, ali i „podizanje uloga“ sa ruske strane. Ovoga puta Moskva će Zapadu – preciznije Sjedinjenim Državama – ispostaviti i konkretne zahteve u pogledu „bezbednosnih garancija“ u Evropi. Ključna dva zahteva bili su: odustajanje od daljeg proširenja NATO na nove članice sa postsovjetskog prostora (dakle i Ukrajinu); povlačenje NATO trupa i naoružanja raspoređenih na teritoriji istočnih država članica (primljenih nakon 1997), te pravno obavezivanje Vašingtona u tom smislu. Ove zahteve SAD i NATO su glatko odbili (Roth 2021). No, dijalog s Rusijom radi pronalaženja zajedničkog jezika oko deeskalacije tenzija u Evropi je nastavljen. U januaru i februaru 2022. diplomatija na relaciji Rusija-Zapad bila je aktivna kao nikad u poslednjih desetak godina. Vođena je u više paralelnih formata – od bilateralnih razgovora Rusa i Amerikanaca, preko sastanaka Rusije i NATO, do dijaloga pod okriljem OEBS. Nekoliko značajnih evropskih državnika, od britanske ministarke spoljnih poslova, preko francuskog predsednika, do novoizabranog nemačkog premijera, posetilo je Moskvu. Putin i Bajden više puta su razgovarali telefonom ili preko video linka, a za mart je bio najavljen sastanak Lavrova i Blinkena, pa se čak govorilo i o novom samitu Bajden-Putin. Sve to na kraju nije urodilo plodom – Putin će 22. februara priznati nezavisnost samoproglašениh narodnih republika Donjeck i Lugansk, da bi dva dana kasnije, pod izgovorom njihove zaštite, krenuo u punu invaziju Ukrajine, započevši rat čiji se kraj i dalje ne nazire.

Šta je to nateralo Putina, koji se do tada uglavnom ponašao kao racionalan i realistički lider, da se upusti u ovako neizvesnu vojnu avanturu, potpuno potcenivši kako kapacitet i spremnost ukrajinske države i naroda za odbranu, tako i rešenost i jedinstvo Zapada da ukrajinsku borbu podrži finansijama i naoružanjem, a Rusiju ekonomski, diplomatski i na razne druge načine izoluje? Da li je ruski predsednik u toj meri bio nezadovoljan odzivom Zapada na njegove bezbednosne zahteve i ubeđen da odgovarajućeg odziva – uprkos svoj diplomatiji – neće biti ni u budućnosti, da bi zbog toga stavio na kocku i bezbednosni položaj i međunarodni status koji Rusija već poseduje, i to svega nekoliko meseci nakon što je napokon dobio priznanje s najvišeg mesta u Vašingtonu da je Rusija velika sila? Niko ko razmišlja u realističkom ključu i posmatra države kao racionalne aktere nije mogao da predvidi da će Rusija u ovom trenutku zaoštriti konfrontaciju do nivoa na kome teško može da u njoj odnese pobedu. Pa ipak, sa Zapada su se mesecima čula

upozorenja da je ruski napad na Ukrajinu neminovan, uključujući i ona koja su za to nudila objašnjenje: Putin zahteva od Zapada bezbednosne garancije, što je zapravo paravan za ono što zaista želi – a to je puna kontrola nad Ukrajinom (Romanyshyn 2022). Pokazalo se da su u pravu – izgleda da se sve vreme ipak radilo o Ukrajini.

Neorealističko objašnjenje za onu prethodnu ukrajinsku krizu i sukob (2013-2015) zvuči prilično jednostavno i logično. Nastojanjem da uvuku Ukrajinu u NATO i Evropsku uniju, te politikom promene režima počev od Narandžaste revolucije 2004, SAD i njihovi evropski saveznici ušli su u „dvorište“ Rusije, što je ova doživela kao pretnju svojim središnjim strateškim interesima i morala da reaguje da to zaustavi – onako kako bi to uradila bilo koja velika sila (uključujući i same SAD) na njenom mestu (Mearsheimer 2014). To objašnjenje, međutim, nije zadovoljavajuće za najnoviji Putinov ratni poduhvat, iz dva osnovna razloga. Prvo, briga o sopstvenim strateškim interesima podrazumeva izbegavanje poteza koji bi po te interese bili kontraproduktivni – a Putinov rat u Ukrajini to na više načina jeste, što je on unapred morao da zna. Drugo, iz geopolitičkog položaja i unutrašnjih karakteristika same Ukrajine, proizilazi da je – što i sami realistički kritičari američke politike prema Rusiji poput pomenutog Miršajmera tvrde – u nacionalnom interesu Rusije vojna neutralnost Ukrajine, ali niz Putinovih poteza još od Narandžaste revolucije na ovamo dovode u pitanje tezu da bi se on zadovoljio samo neutralnošću. Naime, unutrašnja identitetska struktura Ukrajine – činjenica da je njeno stanovništvo nakon sticanja nezavisnosti ostalo podeljeno na pripadnike „monističke“ i „pluralističke“ vizije ukrajinstva (Sakwa 2014), tj. one koji posmatraju ukrajinski nacionalni identitet kao nužno odvojen od ruskog i čak suprotstavljen njemu, i one po kojoj biti Ukrajinac ne isključuje bliskost sa Rusijom, upotrebu ruskog jezika i lojalnost Moskovskoj patrijaršiji – zapravo je garantovala ravnotežu u kojoj ova zemlja ne bi mogla trajno da se opredeli za neku od strana u geopolitičkoj podeli između Rusije i Zapada. Ova identitetska struktura u političkom smislu ovaplotila se u specifičnom obrascu regionalnog glasanja za različite kandidate (uključujući i razliku u pogledu tih kandidata na geopolitičku orijentaciju zemlje) na gotovo svim predsedničkim i parlamentarnim izborima u Ukrajini sve do krize 2014, te „klackalicu“ u smislu smenjivanja na vlasti onih koje podržava jedna ili druga polovina stanovništva (Huntington 2000, 185; Petrović 2010, 137). Tako su npr. „narandžasti“ prozapadni političari došli na vlast 2004, samo da bi se proruski Janukovič koga je njihov kandidat Juščenko porazio na ponovljenim predsedničkim izborima par godina kasnije vratio najpre kao premijer, a onda i 2010. kao predsednik države. To, međutim, nije sprečilo Putina da, umesto da se osloni na očekivanje da će ova „klackalica“ garantovati ukrajinsku neutralnost, ucenjuje „narandžaste“ cenom gasa i time još više učvrsti njihove pristalice u prozapadnoj

orijentaciji, a zatim 2013. uvede sankcije i samom Janukoviču zbog njegove želje da sa EU potpiše Sporazum o pridruživanju (koji nije podrazumevao ništa nalik članstvu Ukrajine u EU), što će dovesti do njegovog pada u „Evromajdanu“, ruske reakcije u vidu aneksije Krima i podrške pobuni u Donbasu i daljeg učvršćivanja prozapadnog i antiruskog stava ukrajinske elite i stanovništva (uključujući i ruskojezično) (Trapara 2020, 181-183, 186-191, 211-213).

Štaviše, ispoljeni ruski strah od ulaska Ukrajine u NATO sve vreme je bio preuveličan. Činjenica jeste da Zapad retorički nikada nije zatvorio svoja vrata za članstvo Ukrajine, a kamoli da se na to pravno obaveže, odbivši to da uradi i pred samu rusku invaziju. Međutim, opcija članstva bila je suštinski skinuta sa stola još 2008, kada je nemačka kancelarka Angela Merkel osujetila dodelu Ukrajini i Gruziji Akcionog plana za članstvo (MAP), potegnuvši u slučaju Gruzije argument da ta država ima dva zamrznuta sukoba na svojoj teritoriji (Stent 2014, 167). Kako je nakon 2014-2015. i Ukrajina imala zamrznute sukobe na teritoriji, to će i njeno članstvo učiniti dodatno nerealnim, uprkos izraženoj želji novih vlasti da uvedu zemlju u NATO. I sam Bajden je nakon ženevskog samita s Putinom demantovao navode ukrajinskog predsednika Zelenskog da je Ukrajini na Briselskom samitu NATO obećan MAP, rekavši da Ukrajina prvo mora da ispuni „kriterijume“ za to, navodeći korupciju kao jedan od njih (Gregorian 2021). Naposljetku, nakon početka rata 2022. i ukrajinski i zapadni zvaničnici više puta će izjaviti da bi se za Ukrajinu mogla razmotriti neutralnost, pod uslovom pravno obavezujućih bezbednosnih garancija više stranih sila, pa to nije zaustavilo Putinovu invaziju. Na kraju će se ispostaviti da su i Putinovo gasno šikaniranje „narandžastih“, i pritisak na Janukoviča da odustane od Sporazuma o pridruživanju, kao i aktuelna invazija Ukrajine uprkos Bajdenovom priznanju Rusije za veliku silu i otvaranja s njom intenzivnog bezbednosnog dijaloga, bili motivisani samo jednom činjenicom – aktuelnom ruskom rukovodstvu nije bila dovoljna neutralna Ukrajina, već ju je želelo (ako ne u celini, onda većim delom njene teritorije) u sopstvenoj sferi uticaja. Da bi se razumelo zašto, neorealističko objašnjenje potrebno je dopuniti neoklasičnim realističkim pristupom, koji će se spustiti na nivo konkretnih država u sukobu i elita koje ih vode, te uzeti u obzir suštinu sukoba nacionalnih identiteta Rusije i Ukrajine.

Rekli smo da je poslednjih godina ruska vladajuća elita sve više potpadala pod uticaj civilizacionističke varijante spoljopolitičkog razmišljanja, prema kome Rusiju treba ustrojiti kao središte posebne civilizacije, vrednosno inherentno suprotstavljene Zapadu. Da bi se osposobila za dugotrajnu konfrontaciju sa zapadnim državama, Rusija treba da učvrsti sopstvenu sferu uticaja, ali tako što će najpre u okviru nje objediniti tzv. „ruski svet“, tj. etničke Ruse, ali i Beloruse i Ukrajince, kojima ova škola mišljenja ne priznaje nacionalnu posebnost. *Državnička* škola mišljenja bi se pri učvršćivanju sfere uticaja vodila geopolitičkim obzirima, te

bi tretirala Ukrajinu u skladu s njenim geostrateškim značajem za odbranu od američkog hegemonizma, što znači da bi se mogla zadovoljiti i njenim neutralnim statusom, tj. ulogom „tampon“ države prema Zapadu. Civilizacionistička škola, pak, ne može da se pomiri s nezavisnom i nacionalno posebnom Ukrajinom, jer bi se to kosilo s idejom o jedinstvenom „ruskom svetu“ koji poseduje istorijski kontinuitet sve do srednjovekovne „Kijevske Rusije“ (iako se ta labava federacija kneževina i vojvodstava ispravno zvala Kijevska Rus'). Odricanjem od objedinjavanja „ruskog sveta“, Rusija ne bi videla svoje šanse za opstanak, jer ona nikada nije ni pokušala da svoj nacionalni identitet izgradi odvojeno od imperija (carske i sovjetske) koje je stvarala, a u kojima je „ruski svet“ – dakle Rusi, Belorusi i Ukrajinci – bio ujedinjen (Kuzio 2022, 37-64). Ukrajinu bi (ili barem njen veći deo, eventualno isključujući krajnji zapad, koji je državotvorno, verski i jezički najudaljeniji od Rusije), dakle, trebalo pretvoriti u novu Belorusiju – državu koja ima pravo na formalnu nezavisnost i ime matičnog naroda samo pod uslovom čvrste uklopljenosti u sferu uticaja Rusije i prihvatanja zvaničnog ruskog tumačenja istorije o nekada jedinstvenom narodu koji je razjedinjen dejstvom spoljnih sila i domaćih kolaboracionista (Kuzio 2022, 65-72).

Na toj liniji razmišljanja je i Putinov autorski članak koji se pojavio u julu 2021. – dakle neposredno nakon obećavajućeg ženevskog samita – u kome on na nekoliko stranica sažima čitavu istoriju odnosa Rusa i Ukrajinaca onako kako je on vidi, kao „istorijsko jedinstvo Rusa i Ukrajinaca“, ne ostavljajući ni najmanju sumnju u pogledu toga da se radi o jednom narodu (President of Russia 2021). No, za razliku od Belorusa, naroda slabog nacionalnog identiteta koji se nikada nije u potpunosti odvojio od ruskog, svest Ukrajinaca o nacionalnoj posebnosti je mnogo jača i ima čak dva središta – u Galiciji, koja je u većem delu istorije bila van Rusije; na Dnjepru, koji ima bogatu kozačku tradiciju borbe za slobodu (Trapara 2020, 166-168, 211-212). Ukrajinski nacionalizam počiva na ideji da je Ukrajina jedini autentični baštinik srednjovekovne kijevske države i pripadnik evropske/zapadne civilizacije sa dužom demokratskom tradicijom, dok je Rusija zapravo naslednik nekadašnje Moskovije, mnogo bliža Aziji i despotskog karaktera (Wilson 2014, 40; Kuzio 2022, 81-83). Otuda ne iznenađuje grčeviti otpor koji Ukrajina pruža ruskoj invaziji, osim možda samog Putina, koga je verovanje u sopstvenu verziju istorije i svoju ulogu nekoga ko „okuplja ruske zemlje“ ubedilo da se ruskoj vojsci neće suprotstaviti skoro čitav ukrajinski narod (uključujući i najveći deo ruskojezičnih Ukrajinaca, u međuvremenu antagonizovanih Putinovim akcijama), već samo „nacisti“ i „zapadne marionete“.

Da je Rusija prema Ukrajini dosledno primenila ponašanje u ključu *državničke škole* mišljenja (kao što je uglavnom činila drugde) i zadovoljila se njenom neutralnošću, mogli bismo govoriti o *status quo* politici nasuprot američkom revizionizmu. Ovako, možemo da kažemo da se u Ukrajini danas sudaraju dva

revizionizma, što situaciju čini mnogo opasnijom. No, sama činjenica da su se SAD opredelile da ne ulaze u sukob s Rusijom direktno, niti da Ukrajinu snabdeju naoružanjem dugog dometa kojim bi ova mogla da napadne rusku teritoriju, pokazuje da su svesne trenutne nemogućnosti ofanzivnog vojnog delovanja protiv Moskve. S tim u vezi, iako u ovom trenutku možemo samo da nagađamo kako će se rat u Ukrajini završiti, konture budućih rusko-američkih odnosa se uveliko naziru. Nezavisno od ishoda rata, sva je prilika da će Rusija iz njega izaći oslabljena i da će američki liberalni hegemonisti (čak i ako su taktički pragmatični, a možda i baš zato) to nastojati da iskoriste uz novu hladnoratovsku strategiju obuzdavanja koja će zameniti propalo „lako resetovanje“. Ishod rata odlučiće samo o tome gde će se prostirati buduća „gvozdena zavesa“. No, da bismo skicirali kako bi mogli da izgledaju rusko-američki odnosi u tom novom hladnom ratu i „obuzdavanju 2“, neophodno je da se vratimo u prve godine onog prethodnog Hladnog rata i ustanovimo gde su sličnosti, a gde razlike u odnosu na današnju situaciju.

Novi hladni rat i „obuzdavanje 2“

Prema nekim tumačenjima, Hladni rat Rusije i SAD ne samo da nikad nije završen, već je i počeo znatno ranije nego što se obično tvrdi, još u vreme Rusko-japanskog rata 1904-1905, da bi kasnije prolazio kroz naizmenične periode zaoštavanja i detanta (videti Vukadinović 2008). Prema drugim, Hladni rat se jeste završio, ali su Rusija i SAD u međuvremenu uveliko ušle u novi – po Edvardu Lukasu (Lucas 2008) to se desilo nakon Putinovog dolaska na vlast, a po Ričardu Sakvi Drugi hladni rat počinje nakon 2014. (Sakwa 145-166). Od izbijanja Rusko-ukrajinskog rata u februaru 2022. i poslednja sumnja je otklonjena u pogledu toga da se SAD i Rusija ponovo nalaze u hladnoratovskoj konfrontaciji, te ćemo se usredsrediti na najnoviji period (koji počinje sa Rusko-ukrajinskim ratom).

U prethodnom Hladnom ratu Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza, ključno mesto zauzimala je američka strategija obuzdavanja (containment), čiji je arhitekta bio posleratni ambasador SAD u Moskvi Džordž Kenan (George F. Kennan). Ova strategija bila je „osmišljena da se suprotstavi Rusima nepokolebljivom silom na svakoj tački gde bi oni pokazali znake širenja na račun interesa miroljubivog i stabilnog sveta“ (navedeno prema Kissinger 1994, 454-455). Zaokruživanjem Sovjetskog Saveza i sprečavanjem širenja njegove sfere uticaja i ideologije komunizma van prostora koji je ovaj već bio zaposeo nakon Drugog svetskog rata, za šta je bilo ključno ojačati države na drugoj strani linije podele, Kenan je proročki očekivao da će se dugoročno proizvesti pad komunizma i transformacija sovjetskog

društva (Kissinger 1994, 455-456). „Ideja obuzdavanja polazila je od pretpostavke da, uprkos tome što ne može postojati jedan svet, to ipak ne znači da je potreban još jedan svetski rat“ (Gedis 2003, 63). Obuzdavanje je, dakle, istovremeno bilo i *status quo* i revizionistička strategija – *status quo*, jer je podrazumevalo defanzivno delovanje radi sprečavanja daljeg širenja sovjetske sfere uticaja, umesto ulaska u rat sa Sovjetskim Savezom radi njegovog izbacivanja iz već formirane sfere; revizionističko, jer se vodilo dugoročnim ciljem transformacije protivnika, što će se na kraju i desiti, jer će se samoukidanjem komunizma raspasti i sovjetska sfera uticaja i sam Sovjetski Savez, a uticaj SAD proširiti na njihov račun. Sličnu dinamiku vidimo i danas. Da Putin nije napao Ukrajinu i time Rusiju učinio revizionističkim akterom koji želi da proširi svoju sferu uticaja, govoriti o strategiji obuzdavanja protiv njega ne bi imalo smisla. Ranije odustajanje SAD od približavanja sa Rusijom, pak, ali i sadašnje odbijanje ulaska u direktan oružani sukob s njom oko Ukrajine, te uspostavljanje sistema sankcija i diplomatske izolacije Moskve sa dugoročnim očekivanjem da će se ona iscrpeti i njen režim transformisati (a možda i sama Ruska Federacija raspasti), jasni su indikatori da je na delu „obuzdavanje 2“ kao novi/stari pristup Vašingtona prema Moskvi. I to je ključna sličnost sa početkom Hladnog rata, usled čega i možemo sa sigurnošću da govorimo o njegovom obnavljanju.

Ostale okolnosti se, međutim, bitno razlikuju, što će sigurno uticati na perspektive novog obuzdavanja i rusko-američkih odnosa uopšte. Prvo, u Hladnom ratu postojale su bipolarna ravnoteža snaga i geopolitička ravnoteža sfera uticaja u Evropi. Današnja hladnoratovska konfrontacija je asimetrična – sistem je unipolarnan,⁸ SAD su znatno moćnije od Rusije (koja paritet održava samo u nuklearnom oružju), a nova „gvozdена zavesа“ u Evropi nalazi se znatno istočnije, na samim ruskim granicama. To povećava opasnost od eskalacije hladnoratovske ka direktnoj oružanoj konfrontaciji, a to vidimo i po činjenici da je u toku Hladnog rata Evropa bila gotovo mirna (ako izuzmemo više „policijske“ akcije Sovjetskog Saveza u svojim satelitima Mađarskoj i Čehoslovačkoj, u koje se SAD nisu mešale), dok se sada rat vodi usred Evrope, u kome SAD naoružavaju protivnika Rusije, Ukrajinu. Drugo, za vreme Hladnog rata postojale su samo dve velike sile, čija je konfrontacija definisala dinamiku čitavih međunarodnih odnosa. Danas postoji treća, Kina, čija nadolazeća konfrontacija s Amerikom ima kapacitet da postane

⁸ Tezu o unipolarnosti temeljimo na činjenici da su godišnji vojni troškovi SAD i dalje više nego dvostruko veći u odnosu na prvu silu koja je prati (Kinu), mada je u ekonomskoj sferi situacija nešto drugačija – Kina je dostigla 50 odsto američkog nominalnog BDP još 2012. i od tada je ekonomski gledano sistem bipolaran. Da bi postao bipolaran i u celini, neophodno je da Kina dostigne 50 odsto američkih vojnih troškova, drugim rečima da svoju ekonomsku moć pretoči u vojnu. No, i tada će Rusija, sa značajno nižim i BDP i vojnim troškovima u odnosu i na Kinu i SAD ostati brojčano najslabija od tri svetske sile, a samim tim i odnos SAD i nje asimetričan.

daleko značajnija od one s Rusijom. To znači da će rusko-američka konfrontacija sve više dobijati instrumentalni značaj u funkciji kinesko-američke, u smislu da će ključno pitanje biti na čijoj će se strani Rusija naći. SAD se nadaju da će „obuzdavanje 2“ pre ili kasnije proizvesti „prijateljski“ režim u Moskvi i uključiti Rusiju u američku sferu uticaja, čime bi Kina bila opkoljena i sa kopna i sa mora, ali će i Kinezi sigurno nastojati da iskoriste trenutni rusko-američki sukob da Rusiju što više vežu uz sebe i preduhitre takav scenario. Treće, Hladni rat bio je sukob dveju univerzalističkih ideologija. Danas samo SAD poseduju takvu ideologiju (liberalnu, mada je i to nakratko dovedeno u pitanje za vreme Trampa), dok se Rusija vodi ideološki agnostičkom idejom *velikosilstva*. To znači dve stvari: jedna je da Rusija nema „meku moć“ koju je imao Sovjetski Savez u smislu mogućnosti za privlačenje ideoloških sledbenika po svetu; druga je da bi i u slučaju promene režima u Moskvi i povratka sa civilizacionističkog na *državnički* ili čak zapadnjački diskurs *velikosilstvo* (inkompatibilno s američkim liberalnim hegemonizmom) opstalo, pa je upitno da li bi taj događaj bio dovoljan da proizvede pokušaj rusko-američkog približavanja kakav su imale Gorbačov-Jeljcinove reforme. I četvrto, dok su za vreme Hladnog rata postojala dva odvojena ekonomska sistema, kapitalistički i socijalistički, danas je i Rusija kapitalistička država i deo globalizovane kapitalističke ekonomije, te je automatski mnogo ranjivija na ekonomsku izolaciju. No, ranjive su i zapadne zemlje, što trenutno vidimo po štetnom uticaju koji na njihove ekonomije imaju sankcije koje su uvele Rusiji. U tom kontekstu će biti jako zanimljivo pratiti ponašanje Kine, kao druge ekonomske sile sveta i glavnog oslonca Rusije u njenom nastojanju da ublaži efekte zapadne izolacije, kao i ponašanje SAD i Zapada prema toj istoj Kini kao odgovor na njeno „spasavanje“ Rusije, ali i uticaj koji će narastajuća geopolitička konfrontacija Vašingtona i Pekinga imati na njihove ekonomske odnose i globalnu ekonomiju uopšte.

Novi hladni rat i „obuzdavanje 2“, dakle, odvijaju se u znatno izmenjenom kontekstu u odnosu na onaj od pre 75 godina. Nažalost, taj kontekst uslovljava mnogo veću opasnost od eskalacije i manje strukturirane i predvidljive međunarodne odnose uopšte. No, postoji još jedna upadljiva sličnost sa prethodnim Hladnim ratom, a to je podeljena odgovornost za njegovo izbijanje, što je i osnovna teza ovog rada. S jedne strane, tu je sistemski činilac koji može da uslovi rivalstvo dveju sila bez obzira na volju njihovih političkih odlučilaca: u slučaju Hladnog rata to je bila transformacija međunarodnog sistema ka bipolarnom, a danas je to unipolarnost i asimetrija u moći SAD i Rusije. Međutim, to rivalstvo, a pogotovo ne hladnoratovska konfrontacija na nivou na kakvom jeste, ne bi bilo neizbežno da nema i jediničnog činioca, tj. unutrašnjih karakteristika aktera. Smatramo da je Džon Luis Gedis (Gedis 2003, 421-423, 426-428) u pravu kada kaže da se Hladni rat nije mogao izbeći dok se Staljin nalazio na čelu Sovjetskog Saveza,

sa svojim, na marksizmu-lenjinizmu zasnovanim, „autoritarnim romantizmom“, kao što ni novog hladnog rata i „obuzdavanja 2“ ne bi bilo da se Putin nije priklonio civilizacionističkom pogledu na svet i izvršio invaziju Ukrajine. Naposljetku, tu je i američka odgovornost za Hladni rat usled liberalne politike „otvorenih vrata“ koja je uslovlila težnju ka ekstraregionalnoj hegemoniji, ali i za današnju konfrontaciju s Rusijom usled posthladnoratovskog liberalnog hegemonizma, koji se nakon polovične pauze pod Trampom vratio sa dolaskom Bajdenove administracije.

Zaključak

Nakon 24. februara 2022. nema više sumnje da se Sjedinjene Države i Rusija nalaze u konfrontaciji hladnoratovskog tipa, uz veću opasnost da ona preraste u direktni oružani sukob nego što je to bio slučaj za vreme prethodnog Hladnog rata. Sva je prilika da će se ta konfrontacija, a s njom i drugo izdanje američke politike obuzdavanja Rusije, produžiti (trenutno neizvesno koliko) i nakon završetka rata u Ukrajini, nezavisno od njegovog ishoda, gde jedina nepoznanica ostaje gde će se tačno prostirati nova „gvozdena zavesa“. Neoklasični realizam nam daje odgovor zašto su rusko-američki odnosi dospeli u ovu fazu, uprkos savezništvima dveju sila u dva svetska rata, hladnoratovskom pokušaju detanta i posthladnoratovskim pokušajima približavanja. Na to je uticao i sistemski činilac (raspodele moći koje favorizuju rivalstvo velikih sila) i jedinični činioци na nivou obe sile (američka liberalna ideologija koja pogonuje hegemonističku politiku, te ruski zaokret ka civilizacionističkoj verziji *velikosilstva*), ali i onaj na nivou Ukrajine – jačanje ukrajinskog nacionalizma koji ovu zemlju vidi kao jedinog naslednika srednjovekovne kijevske države na čiju baštinu se poziva i Rusija. Sticaj ovih činilaca doprineo je da propadne i Bajdenova inicijativa iz 2021. da se konfrontacija dveju (velikih, kako je sam priznao) sila učini „strukturiranom“, što bi se, da je uspelo, moglo nazvati „lakim resetovanjem“ rusko-američkih odnosa.

S tim u vezi, postavljamo sledeće pitanje. Zamislimo da se Rusko-ukrajinski rat u nekom trenutku završi nekakvom faktičkom podelom Ukrajine, te da ne eskalira ka direktnom oružanom sukobu Rusije i Amerike. Zamislimo i da Rusija, uprkos zapadnoj izolaciji kojoj je izložena, opstane kao velika sila s režimom na čelu koji ostaje privržen toj ideji. Da li je u budućnosti moguće očekivati novu šansu da se hladnoratovska konfrontacija Moskve i Vašingtona uvede u neke strukturirane i predviljive tokove – kakvim se uostalom i prethodni Hladni rat većim delom odlikovao – koji bi mogli, ko zna, da posluže i kao temelj nekakvog stvarnog približavanja dveju sila? Zaključak o podeljenoj odgovornosti za aktuelno stanje je

ujedno i polazna tačka da se odgovori na to pitanje. Sistemski gledano, stabilizacija nove „gvozdene zavese“ u Evropi „zamrzavanjem“ sukoba u Ukrajini bi mogla pozitivno da utiče u tom pravcu, ali bi to još više mogli dalji rast i asertivnost Kine. Ukoliko se u nekom trenutku ispostavi da Kina postane toliko moćna da je čak i Rusija doživi kao pretnju, a konfrontacija SAD s njom se toliko rasplamsa da postane neizvodljivo da Vašington istovremeno obuzdava i Kinu i Rusiju, to bi moglo da uslovi otoplavanje rusko-američkih odnosa kao odgovor na kineski izazov. Jedinično gledano, pojava Trampa načela je liberalni konsenzus u američkom spoljnopolitičkom establišmentu, pa je zamislivo da u doglednoj budućnosti SAD počnu da labave ideološki pogled na svet koji podstiče njihov hegemonizam i prednost daju nekoj ne-hegemonskoj varijanti realističke spoljne politike. S druge strane, cena koju Rusija plaća za zaokret ka civilizacionizmu mogla bi da je vrati na *državnički* diskurs, po kome objedinjavanje „ruskog sveta“, a posebno nasilno guranje Ukrajine u njega, nije nužno za poziciju velike sile. Konačno, i Ukrajina može da doprinese ublažavanju konfrontacije velikih sila koja se trenutno upravo na nju najpogubnije odražava, tako što će napustiti monističku verziju nacionalizma i ideju da nezavisnost i identitet potvrđuje kroz stavljanje u službu nečijih hegemonističkih ambicija protiv svog velikog suseda.

Bibliografija

- ABC News. 2021. “Biden takes questions before leaving Geneva”. Uploaded on June 16, 2021. Youtube video, 10:31. https://www.youtube.com/watch?v=aLh_5ZmQwH0&t=471s.
- Biden, Jr, Joseph R. “Why America Must Lead Again: Rescuing U.S. Foreign Policy After Trump”. *Foreign Affairs*. March/April 2020. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-01-23/why-america-must-lead-again>.
- Gedis, Džon Luis. 2003 (1997). *Hladni rat*. Beograd: CLIO.
- Gregorian, Dareh. 2021. “Biden says it ‘remains to be seen’ whether Ukraine will be admitted to NATO”. *NBC News*. June 14, 2022. <https://www.nbcnews.com/politics/politics-news/biden-says-it-remains-be-seen-if-ukraine-will-be-n1270807>.
- Guardian News. 2021. “Joe Biden meets Vladimir Putin face-to-face at Geneva summit”. Uploaded on June 16, 2021. YouTube video, 1:30. <https://www.youtube.com/watch?v=Nh3cmD9M0rs>.

- Huntington, Semjuel P. 2000 (1996). *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*. Podgorica: CID, Banja Luka: Romanov.
- Hendrickson, David C. 2018. *Republic in Peril: American Empire and the Liberal Tradition*. New York: Oxford University Press.
- Ikenberry, G. John. 2020. *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Haven and London: Yale University Press.
- Kissinger, Henry. 1994. *Diplomacy*. New York: Simon and Schuster.
- Kuzio, Taras. 2022. *Russian Nationalism and the Russian-Ukrainian War: Autocracy-Orthodoxy-Nationality*. London and New York: Routledge.
- Layne, Christopher. 2006. *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Lee, Rob. 2021. *Russia's Coercive Diplomacy: Why Did Kremlin Mass Its Forces Near Ukraine?* Philadelphia: Foreign Policy Research Institute.
- Lucas, Edward. 2008. *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lukyanov, Fyodor A. 2021. "Biden-Putin meeting shows Russia-US relations are set for a return to the Cold War-era. Strangely, that might be an improvement". *Russia in Global Affairs*. June 26, 2021. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/biden-putin-meeting-shows/>.
- Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York and London: W. W. Norton and Company.
- Mearsheimer, John J. 2014. "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin". *Foreign Affairs* 93: 1-12.
- Mearsheimer, John J. 2018. *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven and London: Yale University Press.
- Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy*. 2009. Edited by Steven E. Lobell, Norin M. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro. Cambridge University Press.
- Petrović, Dragan. 2010. *Rusija i Evropa*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Posen, Barry R. 2014. *Restraint: A New Foundation for U.S. Grand Strategy*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Posen, Barry R. 2018. "The Rise of Illiberal Hegemony: Trump's Surprising Grand Strategy". *Foreign Affairs* 97(2): 20-27.
- President of Russia. 2021. "Article by Vladimir Putin 'On the Historical Unity of Russians and Ukrainians'". July 12, 2021. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181>.

- Reuters. 2022. "Moscow not sure it needs resumed ties with West, will work on ties with China – Lavrov". May 24, 2022. <https://www.reuters.com/world/moscow-not-sure-it-needs-resumed-ties-with-west-will-work-ties-with-china-lavrov-2022-05-23/>.
- Romanyshyn, Iulian. 2022. "Russia demands security guarantees but what Putin really wants is Ukraine". Atlantic Council. February 4, 2022. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russia-demands-security-guarantees-but-what-putin-really-wants-is-ukraine/>.
- Ron, Edward. 2022. "Munk Debate: Russia-Ukraine War/Stephen Walt, John Mearsheimer v Michael McFaul, Radoslaw Sikorski". Uploaded on May 13, 2022. YouTube video, 1:36:10. <https://www.youtube.com/watch?v=EhgWLmd7mCo&t=254s>.
- Rose, Gideon. 1998. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy". *World Politics* 51(1): 144-172.
- Roth, Andrew. 2021. "Russia issues list of demands it says must be met to lower tensions in Europe". *The Guardian*. December 17, 2021. <https://www.theguardian.com/world/2021/dec/17/russia-issues-list-demands-tensions-europe-ukraine-nato>.
- Sakwa, Richard. 2014. *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*. London: I. B. Tauris (e-book).
- Sakwa, Richard. 2020. *The Putin Paradox*. London: I. B. Tauris.
- Smith, Hanna. 2014. *Russian Greatpowerness: Foreign Policy, the Two Chechen Wars and International Organisations*. Helsinki: University of Helsinki.
- Stent, Angela E. 2014. *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-First Century*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Stent, Angela E. 2019. *Putin's World: Russia Against the West and With the Rest*. New York and Boston: Twelve.
- Сурков, Владислав. 2018. «Одиночество полукровки (14+)». *Россия в глобальной политике*. 9 апреля 2018. <https://globalaffairs.ru/articles/odinochestvo-polukrovki-14/>.
- Сурков, Владислав. 2019. «Долгое государство Путина». *Независимая газета*. 11.02.2019. https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html.
- The White House. 2014. "Remarks by President Obama in Address to the United Nations General Assembly". September 24, 2014. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/09/24/remarks-president-obama-address-united-nations-general-assembly>.

- The White House. 2015. *National Security Strategy*. February 2015. https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf.
- The White House. 2017. *National Security Strategy of the United States of America*. December 2017. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.
- The White House. 2021a. *Interim National Security Strategic Guidance*. March 2021. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>.
- The White House. 2021b. "Readout of President Joseph R. Biden, Jr. Call with President Vladimir Putin on Russia". April 13, 2021. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/04/13/readout-of-president-joseph-r-biden-jr-call-with-president-vladimir-putin-of-russia-4-13/>.
- The White House. 2021c. "Remarks by President Biden on Russia". April 15, 2021. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/04/15/remarks-by-president-biden-on-russia/>.
- The White House. 2021d. "Remarks by President Biden Before the 76th Session of the United Nations General Assembly". September 21, 2021. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2021/09/21/remarks-by-president-biden-before-the-76th-session-of-the-united-nations-general-assembly/>.
- Trapara, Vladimir. 2017a. „Neoklasični realizam – realizam za 21. vek“. *Međunarodni problemi* 69(2-3): 227-246.
- Trapara, Vladimir. 2017b. *Vreme „resetovanja“ – odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Trapara, Vladimir. 2017c. "Does Trump Have a Grand Strategy?". *Review of International Affairs* 68(1168): 56-70.
- Trapara, Vladimir. 2020. *Ratovi Rusije 1999-2019*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Trapara, Vladimir. 2021. "Biden's Approach towards Russia: A 'Reset Light'?". *Politika nacionalne bezbednosti* 21(2): 115-137.
- Tsygankov, Andrei P. 2010. *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Plymouth: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Tsygankov, Andrei P. 2019. *Russia and America: The Assymetric Rivalry*. Cambridge and Medford: Polity Press.

Walt, Stephen M. 2018. *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.

Wilson, Andrew. 2014. *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. New Haven and London: Yale University Press.

Vladimir TRAPARA

**THE PROSPECTS OF U.S.-RUSSIAN RELATIONS
IN THE LIGHT OF WAR IN UKRAINE: "CONTAINMENT 2.0."**

Abstract: The outbreak of Russo-Ukrainian War has sharpened already ongoing confrontation between Russia and the United States to the level of undoubtedly new cold war, which compared to the previous one has even greater potential of escalation towards the direct military conflict between the two powers. After the Biden administration's failure to "structure" this confrontation during the phase one of the new Ukrainian crisis in 2021, Washington replaced this approach towards Russia with a new one – "containment 2.0.", resembling the one from the Cold War. From neoclassical realist point of view, the author analyzes why the U.S. and Russia have come to this point, and are there prospects of taming their confrontation in the future. The conclusion is that responsibility for this new situation can be found on both sides (in their dominant revisionist foreign policy ideas), as well as in systemic factors' (power distribution and geopolitical posture) impacts, but also in Ukraine's role. In the longer run, the described state will continue even after the war in Ukraine is over, yet the appropriate changes in both systemic and unit level factors could tame the confrontation.

Keywords: Russia, the United States, Ukraine, containment, neoclassical realism.

UDK 341.76(560)
Biblid: 0025-8555, 74(2022)
Vol. LXXIV, br. 4, str. 531–556
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2204531L>

Originalni naučni rad
Primljen: 5. septembra 2022.
Odobren: 23. oktobra 2022.
CC BY-SA 4.0

Diplomatsko posredovanje Turske kao sredstvo pozicioniranja u novim međunarodnim okolnostima

Vuk LAZIĆ¹

Apstrakt: Aktuelna kriza međunarodnog poretka otvorila je niz ozbiljnih pitanja o njenim dalekosežnim posledicama, perspektivama razvoja, mogućnostima prevazilaženja, kao i o trendu (re)pozicioniranja regionalnih aktera. U jeku ukrajinskog sukoba, posebnu naučnu pažnju privukli su pokušaji diplomatskog posredovanja preduzeti od strane Turske. U cilju boljeg razumevanja strateškog usmerenja i aktuelne pozicije Turske, osnovna namera ovog članka usmerena je ka rasvetljavanju odlika, dimenzija i funkcije diplomatskog posredovanja u okviru njene spoljne politike. Prvi deo članka razmatra širi teorijski okvir posvećen odlikama, dimenzijama, fazama i preduslovima diplomatskog posredovanja. Nakon toga predstavljen je sažet prikaz osnovnih odlika njenog kompleksnog državno-nacionalnog usmerenja. Na osnovu iniciranih i realizovanih medijatorskih procesa posmatranih u dužem vremenskom periodu, na širokom prostoru od Balkana, Bliskog istoka, do Kavkaza i Centralne Azije, središnji deo članka razmatra bitne karakteristike, motive, ciljeve i funkciju diplomatskog posredovanja u okviru spoljne politike Turske. Na osnovu izloženog može se izvesti zaključak da diplomatsko posredovanje predstavlja važno taktičko i spoljnopolitičko sredstvo pozicioniranja Turske u savremenim i nastupajućim međunarodnim okolnostima.

Cljučne reči: Turska, diplomatsko posredovanje, Bliski istok, Balkan.

¹ Istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, vuk.lazic@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0001-7211-4013>

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2022. godine”, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2022. godine.

Uvod

Nova faza rata u Ukrajini započeta vojnom operacijom Ruske Federacije (24. februar 2022) predstavljala je uvertiru u oštru, sveprožimajuću, dubinsku i dalekosežnu polarizaciju na međunarodnom planu. U istorijski prelomnim, izuzetno napetim i nepredvidivim okolnostima, praćenim galopirajućom militarizacijom i skromnim izgledima za postizanje diplomatskog rešenja, interesovanje šire javnosti privukle su medijatorske inicijative Turske i Izraela.

Još od izbijanja ukrajinske krize (2014), turska diplomatija, vođena razlozima strateške prirode, pokazivala je u više navrata interesovanje da posreduje u ovom složenom sporu. Tokom zvaničnog sastanka (3. februar 2022, Kijev) sa Volodimirom Zelenskim (Volodymyr Zelenskyy), Redžep Tajip Erdogan (Recep Tayyip Erdoğan) je nakon kritike „neuspešnog posredovanja zapadnih država“ još jednom ukazao na „spremnost Turske da uloži ozbiljne napore u pravcu smanjenje tenzija“, uz isticanje želje za organizovanjem „samita lidera Rusije i Ukrajine“ (Daily Sabah, 2022a). Nekoliko nedelja kasnije, na vrhuncu medijsko-propagandnih aktivnosti ove faze ukrajinskog sukoba realizovana je prva zvanična poseta jednog svetskog lidera Moskvi (5. mart 2022) tokom koje je premijer Naftali Benet (Naftali Bennett) pokušao da iskoristi novonastali prostor za afirmaciju Izraela kao najpogodnijeg posrednika i da ujedno ostvari bliži kontakt sa Rusijom, kao saveznikom Irana i važnim akterom na Bliskom istoku (Axios, 2022). Iako je kasniji razvoj svetske krize, naročito u njenoj bliskoistočnoj dimenziji, uticao na eroziju neutralnih aspekata izraelske pozicije, Turska i Izrael u ovom momentu ostaju najrelevantnije države-posrednici, a prema nekim razmišljanjima i rivali u procesu medijacije (Voice of America, 2022). Sa druge strane postoje i drugačija mišljenja koja smatraju da su posredničke aktivnosti ovih država načelno usaglašene i koordinisane (Al Monitor, 2022).

Tokom govora na Svetskom ekonomskom forumu (26. maj 2022) ministar inostranih poslova Ukrajine Dmitro Kuleba (Дмитро Кулеба) izneo je ocenu o Turskoj kao „najspešnijem posredniku“ u ukrajinskom sporu (TRT World, 2022). Pored često korišćenog pojma „prirodni posrednik“, jedan broj autora za potrebe opisivanja kompleksne pozicije Turske spram novonastale svetske podele koristi termin „aktivna neutralnost“ (Daily Sabah, 2022b). Uprkos izostanku očekivanog uspeha, ostaje činjenica da su u najdramatičnijoj fazi ukrajinskog sukoba jedini mirovni pregovori (Istanbul, mart 2022) održani na inicijativu, uz posredovanje i na teritoriji Republike Turske (Daily Sabah, 2022c). Odlučnost, spremnost i sposobnost turske diplomatije da u duboko poremećenim okolnostima za pregovaračkim stolom okupi zaraćene strane i pripremi niz sastanaka skrenuli su pažnju naučne javnosti na značajno i nedovoljno istraženo polje posredničkih potencijala i

kapaciteta Turske. Nedugo zatim diplomatski uspeh u postizanju i kompleksnom sprovođenju sporazuma o izvozu žitarica (Istanbul, 22. jul 2022) poslužio je kao osnova za reaktualizovanje niza važnih pitanja vezanih za problematiku diplomatskog posredovanja Turske (Deutsche Welle, 2022).

Čak i elementarna analiza pokazuje da diplomatska sredstva imaju značajno mesto u okviru savremenog spoljnopolitičkog nastupa Turske, naročito nakon dolaska na vlast Partije pravde i razvoja (AKP, 2003). U ovom periodu zahvaljujući u najvećoj meri teorijskom i programskom legatu Ahmeta Davutoglua (Ahmet Davutoğlu), smišljeno i svrsishodno je razvijan i istrajno praktikovan čitav niz novih diplomatskih polja i mehanizama, od kojih se kao najznačajniji mogu izdvojiti: koncepti humanitarne, razvojne i javne diplomatije, aktivnosti zasnovane na činiocima meke moći, politika nula problema sa susedima i metoda diplomatskog posredovanja. Davutoglu je u svojim radovima na više mesta ukazivao na „nezadovoljavajuću materijalnu i institucionalnu infrastrukturu“ i „nefleksibilnost“ Ministarstva spoljnih poslova, uz isticanje prioritete za njegovom reformom i osavremenjivanjem (Davutoglu 2014, 69–73). Stoga se razvoj diplomatskih kapaciteta i diplomatsko-konzularne mreže, intenzivirana diplomatska aktivnost, pokretanje raznovrsnih regionalnih inicijativa i zahtevnih trilateralnih formata, kao i višegodišnji posrednički angažmani i izvesni uspesi na ovom planu ne mogu posmatrati kao nehotični i izolovani fenomeni, već kao logičan ishod jedinstvene, promišljene i odlučno sprovedene politike. Članak će u određenoj meri razmotriti pitanja vezana za delotvornost turskog posredovanja, kao i postojeće izazove i izgleda za dalji idejni razvoj i operacionalno unapređenje ove uloge. Imajući u vidu postavljena predmetna ograničenja, članak neće podrobnije razmatrati samu prirodu i strateško usmerenje spoljne politike Turske, vidno protkane neoosmanskim nitima.

Diplomatsko posredovanje: teorijski okvir

Žalosna i nebrojeno puta potvrđena činjenica da sukob predstavlja neizbežan aspekt međunarodnih odnosa pobuđuje istraživačku zapitanost spram koncepta medijacije. Etimologija pojmovi posredovanje i medijacija (lat. *mediationem*) u osnovi sadrži identična značenja, čiji jedan aspekt podrazumeva situaciju izvesne podeljenosti, a drugi poziciju neutralnosti, tj. stajanja u sredini. Upotreba termina posredovanje široko je zastupljena na brojnim poljima društvenih nauka, dok u istorijskom pogledu poznaje dugu tradiciju koju potvrđuju izvodi iz Homerove Ilijade, Sofoklovog Ajaksa i Biblije (Bercovitch, 1992, 1–2). Tek sa pojavom

nacionalnih država i razvojem moderne diplomatije posredovanje dobija formu koju u određenoj meri i danas poznajemo.

Sa stanovišta međunarodnog prava diplomatsko posredovanje poseduje snažno uporište, naročito u Povelji OUN koja poziva države da rešenje sporova potraže „pre svega putem pregovora, istražne komisije, posredovanja izmirenja (...)“ (član 33). U savremenim međunarodnim odnosima koje karakteriše sve labavija struktura, izostanak opšteprihvaćenih pravila, slabljenje liderske pozicije SAD-a i njenih saveznika i uporedna pojava i jačanje tradicionalnih izazivača, kao i povećanje broja i intenziteta regionalnih sukoba, raste potreba za razumevanjem i promovisanjem koncepta diplomatskog posredovanja, kao racionalnog i miroljubivog mehanizma rešavanja složenih i visokorizičnih sporova.

U osnovnom određenju, posredovanje predstavlja kompleksan, zahtevan i dugotrajan proces koji iziskuje (političku) odlučnost, organizacione kapacitete, resurse, iskustvo i rasuđivanje. U nizu definicija izdvaja se ona koja medijaciju određuje „kao proces upravljanja konfliktom, koji je ujedno u vezi, ali i odvojen od napora strana u sporu, u kome one ili njihovi predstavnici traže ili prihvataju ponudu za pomoć, od pojedinca, grupa, organizacija ili država da menjaju ili utiču na njihovu percepciju ili ponašanje, bez pribegavanja primeni fizičke sile ili pozivanja na autoritet zakona“ (Bercovitch, 1992, p. 7). Posredovanje se najčešće javlja u dugotrajnim i složenim sporovima u kojima su iscrpljeni pojedinačni naponi aktera i u kojima prema mišljenju strana u sporu troškovi novih napora premašuju potencijalne dobitke (Bercovitch, 1992, p. 8).

Ipak, razumevanje pojma diplomatskog posredovanja ostalo bi nepotpuno i površno, ako bi se dominantno zasnivalo na pozitivističkom određenju, pretpostavkama altruističkih i idealističkih namera medijatora i prenebregavanju interesne osnove čitavog procesa. U naučnoj literaturi posvećenoj ovom fenomenu, kao motivi i interesi posrednika u sporu najčešće se navode: (a) želja za promenom obrasca međunarodnih odnosa, (b) želja da se utiče na konkretan međunarodni spor, (c) želja da se ostvari kontakt sa političkim liderima, (d) želja za promovisanjem ideja, povećanjem ugleda i proširenjem uticaja (Bercovitch, 1992, p. 9). Sa druge strane težnje i interese strana u sporu čine: (a) potreba za međusobnim razumevanjem i smanjenjem rizika, (b) uverenje da posrednik može da utiče na drugu stranu (c) javno izražavanje posvećenosti rešavanju konflikta, (d) pokušaj da se druga strana okrivni za blokadu ili neuspeh procesa, (e) korišćenje posrednika za praćenje toka pregovora i garantovanje sprovođenja eventualnog sporazuma (Bercovitch, 1992, p. 9).

Valjan osnov za sistematizaciju i vrednovanje posredničkih angažmana pruža Touvalova (Saadia Touval) i Zartmanova (William Zartman) klasifikacija koja razlikuje

tri strategije posredovanja: komunikaciju-olakšavanje, strategiju formulacije i strategiju manipulacije. Strategiju komunikacije-olakšavanja odlikuje najniži stepen posredničke aktivnosti, zasnovane uglavnom na „prevazilaženju psiholoških barijera, uspostavljanju kontakta između stranaka, zadobijanju poverenja, identifikovanju problema i interesa, razvoju odnosa sa strankama, itd“. Strategiju formulacije prati srednji nivo posredničke aktivnosti koja obuhvata „izbor lokacije za pregovore, kontrolisanje formalnosti i tempa sastanaka, definisanje protokola i predlaganje procedura, isticanje zajedničkih interesa, smanjenja tenzija, određenje dnevnog reda, itd“. Strategija manipulacije karakteriše najviši stepen aktivnosti koja obuhvata „promenu očekivanja stranaka, preuzimanje odgovornosti, iznošenje sugestija i predloga, upoznavanje stranaka sa troškovima neslaganja, nagrađivanje ustupaka, pritisak na stranke, pružanje obećanja i izricanje pretnji, itd.“ (Bercovitch, 1992, 17–18). Svaka od navedenih strategija na svoj način utiče na dinamiku posredovanja, dok njihov odabir u najvećoj meri zavisi od prirode spora, interesa aktera i raspoloživih resursa (Bercovitch, 1992, 16–18).

U tom smislu važno je napomenuti da medijator mora da poseduje posrednički potencijal koji mu omogućava da legitimiše svoju poziciju i započne proces, kao i posredničke kapacitete usmerene ka uspešnom vođenju i okončanju medijacije. U uvodnim fazama procesa veći značaj imaju resursi legitimiteta i referentni resursi (identitetska i druga sličnost između posrednika i stranaka u sporu) koji najčešće konstituišu legitimitet posredovanja. Resursi stručnosti i informacioni resursi pretežno utiču na tok posredovanja, dok resursi nagrade i resursi prinude neretko predstavljaju jezičak na vagi medijatorskog procesa (Bercovitch, 1992, 20–21). Posebnu pažnju teorijskim i operacionalnim aspektima ovog koncepta posvetio je Ahmet Davutoglu. On smatra da „uspešno posredovanje mora da poseduje četiri dimenzije: psihološku, intelektualnu, etičku i metodološku“ (Davutoglu 2013, 84). U cilju razumevanja prirode procesa, Davutoglu ukazuje na tri bitne faze medijacije: „prevazilaženje psiholoških barijera, kompromis u pogledu tehničkih razlika i sabiranje političke volje“ (Davutoglu 2013, 84–85).

Navedeni teorijski okvir pruža adekvatnu osnovu za analizu posredničkih kapaciteta, sistematizaciju angažmana i vrednovanje dostignuća Turske na ovom planu. Pored navedenih idealtipskih klasifikacija, u svrhu ovog članka korišćena je i uslovna podela na političku, ekonomsku i religijsku medijaciju. Takođe, analiza obuhvata i niz strukturalnih prednosti i konceptualnih ograničenja sa kojima se Turska suočava prilikom iniciranja i sprovođenja posredničkih angažmana. Imajući u vidu navedene pretpostavke, ključno je istaći da se motivi, namere i funkcija diplomatskog posredovanja u okviru spoljne politike Turske ne mogu posmatrati izolovano, već isključivo uz uvažavanje osnovnih odlika njenog državno-nacionalnog

identiteta i spoljnopolitičkog usmerenja, uključujući trenutnu i projektovanu poziciju u međunarodnim odnosima.

Osnovne odlike savremenog spoljnopolitičkog usmerenja Turske

U po mnogo čemu specifičnom turskom slučaju primećuje se da je turbulentan i nelinearan istorijski hod prouzrokovao izvesnu višeznačnost i protivurečnost osnovnih elemenata državno-nacionalnog identiteta (Ertugay 2022, 27; Bozdaglioglu 2003, 87–110). Njegovu kompleksnu strukturu odlikuje niz prednosti, ali i ozbiljnih ograničenja prouzrokovanih u najvećoj meri podeljenošću, pa čak i raspolućenošću, vidljivom na identitetskom, društveno-političkom i institucionalnom planu, a posebno duž osa islam-sekularizam, Zapad-Istok, moderno-tradicionalno (Göl 2009, 795). Pitanja vezana za uzroke, odlike i mogućnosti prevazilaženja identitetske podeljenosti spadaju u najznačajnije teme savremene turske političke misli (Ayata 1997, 59). O značaju ove problematike svedoče i vredni uvidi Semjuela Hantingtona (Samuel P. Huntington) posvećeni uzrocima i karakteristikama Turske kao podeljene zemlje sadržani u poznatoj studiji *Sukob civilizacija i preoblikovanje globalnog poretka*, pod naslovom „Pocepane zemlje: neuspeh civilizacijske promene“ (Huntington 1996, 155–172).

U prelomnim i tranzicionim razdobljima u koje prema mnogim pokazateljima spada i savremeni post-unipolarni period pred države se postavlja niz strateških dilema sa dalekosežnim posledicama. Turska predstavlja jedan od najočiglednijih primera država koje su se tokom svoje istorije više puta, neretko i na dramatičan način susretale sa ovim vidom izbora (Sezer 1992). Nakon posthladnoratovskog perioda obeleženog strukturnim promenama međunarodnog okruženja i nizom pratećih izazova, usledila je vladavina AKP tokom koje su intenzivirane, i u idejno-programskom smislu zaokružene promene u okviru državno-nacionalnog identiteta i spoljnopolitičkog usmerenja Turske (Murinson, 2006).

Mada su decenijama unazad u intelektualnim krugovima sazrevale srodne ideje i koncepti, poput uticajne tursko-islamske sinteze, najveći doprinos formulisanju nove spoljnopolitičke paradigme dao je univerzitetski profesor i ministar spoljnih poslova Ahmet Davutoglu (Kurt 2010, 113; Murison 2006, 946). U njegovoj poznatoj studiji *Strategijska dubina*, pisanoj u doba unipolarnog trijumfalizma, kroz vešti akademski i diplomatski stil provejavaju dve grupe ideja i argumenata. Prva grupa odnosi se na niz kritika strategijskog razmišljanja zasnovanog na kemalističkom identitetu, uključujući kritiku izolacionističke i pasivne spoljne

politike (Davutoglu 2014, 67–82). Polazeći od pretpostavke o neminovnim i velikim promenama u odnosu snaga na svetskom nivou, druga grupa ideja težila je da posredstvom koncepta strategijske dubine uspostavi okvir za definisanje i sprovođenje nove, višedimenzionalne, višesmerne, autonomne i aktivne spoljne politike. Osnovna namera nove spoljnopolitičke paradigme temelji se na imperativu repozicioniranju Turske u nastupajućim svetskim promenama kroz novo sagledavanje relevantnih parametara njene istorije, identiteta, nasleđa i međunarodnog položaja, promovisanje aktivne spoljne politike i uspostavljanje odnosa sa ključnim međunarodnim akterima (Grigoriadis 2014). U konceptualnom aspektu strategijska dubina utemeljena je na geografskoj i istorijskoj determinanti, a u idejno-vrednosnom aspektu na oživljavanju i zaštiti celokupnog osmanskog nasleđa na unutrašnjem i spoljnopolitičkom planu.

Suštinski sledeći ovu viziju Turska je, naročito u periodu nakon pokušaja puča (2016) insistirala na geopolitičkom pomirenju članstva u NATO-u i drugim oblicima zapadnih integracija sa sve intenzivnijim učešćem u brojnim i raznovrsnim evroazijskim projektima. Kupovina sistema S-400 od Rusije, izgradnja Turskog ili Balkanskog toka, održavanje dobrih odnosa sa Iranom, Kinom i nizom drugih regionalnih aktera i relativno samostalna i samouverena pozicija u Istočnom Mediteranu, Libiji i Siriji predstavljaju najočiglednije primere ovog laviranja.

Na tragu neosmanske doktrine i osnovnih načela strategijske dubine razvijan je niz regionalnih politika zasnovan na osećaju pripadništva i aktivizmu u brojnim regionima koji obuhvataju ne samo tradicionalni maloazijski prostor, već i Bliski istok, Balkan, Kavkaz i Centralnu Aziju, kao i pomorske areale Istočnog Mediterana, Egejskog mora, Crnog mora, Jadranskog mora i u određenom smislu Crvenog mora. Zahvaljujući prvorazrednom geografskom položaju, političkoj odlučnosti i pragmatičnosti, kao i rastućoj demografskoj, ekonomskoj i vojnoj snazi, Turska se našla u poziciji da posredstvom niza činilaca legitimizuje brojne vidove svog prisustva u navedenim regionima. Ruku pod ruku sa ovim stremljenjima odvijao se i dinamičan proces makroregionalizacije svetskog poretka, praćen povećanim značajem regionalnog nivoa, odnosno intenziviranjem regionalne saradnje i integracija i pojavom niza regionalnih aktera.

Generalno posmatrano, Turska je zahvaljujući promišljenoj spoljnoj politici, aktivnom i agilnom stavu praćenom nizom rizičnih, a neretko i prevrtljivih poteza, uspela da u određenoj meri proširi manevarski prostor kako na regionalnom, tako i na globalnom planu. Štaviše, Turska je kroz niz tuobnih, na momente i kritičnih, ali odveć odlučnih koraka uspela da se afirmiše ne samo kao postojan i snažan, već i relativno suveren akter sa globalnim stremljenjima. Upravo ovaj širi kontekst predstavlja adekvatan okvir za razumevanje motiva i funkcije diplomatskog

posredovanja, kao važnog sredstava u okviru turbulentnog i vešto vođenog procesa (re)pozicioniranja Turske u novim međunarodnim okolnostima.

Posrednički potencijali i kapaciteti Turske

Sa stanovišta posrednika preduslovi uspešnog iniciranja i okončanja medijatorskog procesa počivaju na njegovom posredničkom potencijalu zasnovanom na nizu relativno stalnih i promenljivih determinanti i posredničkom kapacitetu koji obuhvata adekvatnu organizacionu strukturu i raznovrsna znanja, sposobnosti, resurse i sredstva. U slučaju Turske posrednički potencijal zasniva se u najvećoj meri na izvesnoj međucivilizacijskoj poziciji, geopolitičkom položaju, specifičnom međunarodnom imidžu, religijskom i neoosmanskom činiocu, demografskim, etničkim i jezičkim osobenostima, nizu činilaca meke i čvrste moći i odnosima sa najvažnijim međunarodnim i regionalnim akterima. Za razliku od bogatih potencijala, posrednička sredstva Turske još uvek se nalaze u razvojnoj fazi, obeleženoj turbulencijama i promenljivom dinamikom, naročito u oblastima unutrašnje politike, institucionalne strukture, ekonomije i odnosa sa međunarodnim akterima.

Prvi činilac posredničkog potencijala počiva na činjenici da je geoprostor Turske kroz dugi istorijski period predstavljao polje intenzivnog dodira i ukrštanja civilizacija Istoka i Zapada, mesto sučeljavanja, ali i latentnog prožimanja različitih aspekata kulturoloških uticaja. Prepoznavši ovu činjenicu kao komparativnu prednost, spoljna politika Turske je u doba „najavljenog“ sukoba civilizacija insistirala na promovisanju ideja međucivilizacijskog razumevanja i dijaloga. Nedugo nakon događaja od 11. septembra 2001. godine i potonjeg drastičnog pogoršanja odnosa između Zapada i islamskog sveta, Turska i Španija inicirale su uspostavljanje formata *Alijansa civilizacija* (2005) kasnije podržanog i od strane Ujedinjenih nacija. Inicijativa je insistirala na „prevazilaženju predrasuda i poštovanju među kulturama“ kao bitnom preduslovu za postizanje međunarodnog mira i stabilnosti (Ministry of Foreign Affairs, 2022a). Grupa prijatelja okupljena oko ove inicijative danas broji 146 članica uključujući države i međunarodne organizacije (Ministry of Foreign Affairs, 2022a). Svoju posvećenost ovoj inicijativi Turska je potvrdila organizovanjem nekolicine Istanbulskih konferencija o medijaciji i iniciranjem dve rezolucije koje su kasnije usvojene na zasedanjima Generalne skupštine OUN (Ministry of Foreign Affairs, 2022a). U ovom kontekstu vredi ukazati i na inicijativu *Prijatelji posredovanja* koju je Turska pokrenula u partnerstvu sa Finskom i OEBS-om 2014. godine. Ahmet Davutoglu smatra da u pogledu izazova posredovanja ovaj format predstavlja najznačajniju inicijativu, usmerenu ka stvaranju „globalne platforme za pozitivan

doprinos rešavanju kriza“ (Davutoglu 2013, 83–84). Tvrdnja Davutoglua da između navedenih inicijativa postoji „mnogo paralela“ svedoči ne samo o njihovoj konceptualnoj vezi, već i o prepoznavanju i afirmaciji civilizacijske determinante kao važnog činioca posredničkog potencijala (Davutoglu 2013, 84). Iako su potezi na planu islamizacije društva, poput pretvaranja Crkve Svete Sofije u džamiju drastično ugrozili međucivilizacijsku komponentu njene politike, ona je i dalje zadržala značajan deo svoje snage i postojanosti (RSE, 2020).

U okviru ovog činioca važan segment zauzima i strateška namera Turske da se pozicionira ne samo kao komunikacijski, ekonomski i energetska, već i kao civilizacijski most između Istoka i Zapada. Insistiranje na izvesnoj međucivilizacijskoj poziciji omogućilo je Turskoj da se u međunarodnoj areni, a naročito u odnosu prema Istoku, predstavi kao konstruktivan akter lišen civilizatorskih misija i predrasuda. Takođe, tokom poslednjih godina primetno je nastojanje da se horizontalna dimenzija promovisane uloge „mosta“ dopuni sa vertikalnom osom Sever-Jug. Dva ugaona kamena ove zamisli čine „politika otvaranja prema Africi“ praćena izgradnjom antikolonijalnog imidža i izvesna solidaristička pozicija prema državama Globalnog Juga, a naročito Latinske Amerike (Özkan and Akgün, 2010; Levaggi, 2013).

Naredni činilac zasnovan je na prvorazrednom geopolitičkom položaju, koga u najvećoj meri čini višeregionalna geografska orijentacija i centralistička pozicija Turske, kao i samog Istanbula, kako na geografskim kartama, tako i u evropskoj, pa čak i svetskoj istoriji. Preko geoprostora Turske protežu se važni kontinentalni, komunikacijski, ekonomski i energetska pravci koji obuhvataju niz kopnenih i pomorskih puteva, uključujući one koji prolaze kroz strateški značajne moreuze Bosfor i Dardanele. Vojna istorija, kao i protekli i savremeni bliskoistočni ratovi nedvosmisleno potvrđuju višestruki strateški značaj ovog geoprostora. Činjenica da se teritorija Turske proteže na Bliski istok, Balkan i u određenom smislu Kavkaz omogućava ne samo jačanje, već i legitimisanje njenog prisustva i uloge u ekvivalentnim regionalnim odnosima. Višeslojna i proaktivna, a neretko i nametljiva, regionalna politika, uprkos periodičnim, oštrim i negativnim reakcijama, uspela je da u značajnoj meri legitimiše regionalno prisustvo Turske. Nakon inicijalnog jačanja odnosa sa državama ovih regiona i uspostavljanja bazičnog poverenja, Turska je posredstvom vešte diplomatije šarma, niza ekonomskih sredstava i brojnih aktivnosti oslonjenih na koncept meke moći, težila da se profilise kao pouzdan i neutralan akter sa stabilizujućim i razvojnim namerama, posvećen rešavanju ne samo bilateralnih, već i regionalnih sporova i problema (Aydin 2004).

Treći činilac zasnovan je na kompleksnom, pa čak u konceptualnom smislu i protivurečnom međunarodnom imidžu Turske posredstvom koga ona teži da valorizuje niz sopstvenih identitetskih osobenosti. Složenost turskog identiteta

počiva na istorijski uslovljenim činjenicama i predstavama shodno kojim se ona označava kao ujedno istočna i zapadna, sekularna i islamska, evropska i muslimanska, kontinentalna i mediteranska, balkanska, ali neslovenska, bliskoistočna, ali nearapska država, itd. Sa jedne strane njen imidž zasnovan je na kemalističko-modernističkoj paradigmi i određenju Turske kao dominantno prozapadne, evropske, sekularne i demokratske države, sa tržišnom ekonomijom i specifičnim razumevanjem ljudskih prava (Aydin 1999, 152–186). Uprkos jenjavanju privlačnosti demokratskih ideja i neuspehu širenja koncepta demoislama, Turska u deklarativnom i zvaničnom pogledu nije odustala od promovisanja ovog modela zasnovanog na uverenju u koegzistenciju demokratskih i islamskih vrednosti (Mango 1993, 726–757). Ovako definisan i razvijan imidž koji objedinjuje širok spektar različitih elemenata i ideja, omogućava Turskoj da se u odnosu prema demokratskim državama predstavi kao relativno uspešan, pa čak i kao jedinstven primer imajući u vidu njenu islamsku pozadinu, a u odnosu prema ostatku sveta, naročito islamskog, kao napredan partner koji ujedno razume težinu izazova sa kojim se one suočavaju. U tom kontekstu može se razumeti i pokušaji povlačenja paralela između islamističkih ideja Partije pravde i demohrišćanskih idejama (Hale 2005, 293–310). Iako je tokom posthladnoratovskog perioda, a naročito za vreme vladavine AKP, nekada dominantno kemalističko određenje svedeno pretežno na uski formalni i protokolarni nivo, ono u izvesnom smislu i dalje doprinosi širini posredničkog potencijala Turske.

Sa druge strane nova državno-nacionalna paradigma oblikovala je identitet i međunarodni imidž Turske u pravcu prevladavanja (pan)islamskih elemenata. Brojni autori ističu kako je empatija prema muslimanskim pitanjima bila vidljiva još početkom 2000-ih prilikom „podrške Palesitni i protivljenju okupacije Iraka od strane SAD“ (Murison 2006, 946). Naročito u periodu nakon izbijanja Arapskog proleća (2011) i pokušaja državnog udara (2016) primetno je povećanje uloge islamskog činioca u okviru spoljne politike Turske (Tabak 2017, 85–104). Ovu promenu pratila je afirmacije (samo)proklamovane zaštitničke uloge prema „slabim i potlačenim islamskim zajednicama“ Evrope, Bliskog istoka, Afrike i Centralne i Jugoistočne Azije (Behlül 2014, 119). Inicijalni koraci i pokretačka snaga ove uloge u najvećoj meri su vezani za pokroviteljski odnos prema palestinskom pitanju, oko koga je Turska težila da okupi i mobilise islamski svet (Özkan 2014, 119–140). U kontekstu panislamističkih nastojanja mogu se sagledati i naponi usmereni ka razvoju i negovanju dobrih odnosa sa Iranom, kao vodećom šiitskom državom, kao i stav razumevanja i jedinstva naročito vidljiv u odnosu prema različitim školama, strujama i grupama u okviru islama (Yakar and Enise Yakar 2021, 671–696). U cilju realizacije ovih ideja Turske je razvila čitav niz aktivnosti usmerenih ka promovisanju verskog i političkog jedinstva islamskog sveta. U pan-islamskom okviru moguće je

tražiti motive pokretanja posredovanja sa izraženim verskim elementom, poput medijacija između političkih i verskih aktera u Iraku, Libanu i Srbiji.

U tom svetlu vredi podsetiti na Davutogluovo svedočanstvo o sastanku posvećenom posredovanju između iračkih političkih aktera na kome je on kroz pozivanje na slavnu islamsku prošlost Bagdada uspeo da krucijalno doprinese postizanju dogovora (Davutoglu 2013, 84). O značaju religijskog činioca svedoče i diplomatski naponi Turske usmereni ka razvoju posredničkih kapaciteta u okviru Organizacije islamske konferencije (OIK). U ovu svrhu Turska je inicirala donošenje niza rezolucija koje su omogućile uspostavljanje Kontakt grupe u okviru OIK, kao i redovno održavanje konferencija iz ove oblasti (Ministry of Foreign Affairs, 2022b). Religijski činilac praćen pažljivo osmišljenom humanitarnom, razvojnom i javnom diplomatijom olakšava legitimizaciju i tok posredovanja između proislamskih aktera (Çevik and Seib, 2015). Iako su za sada izostali očekivani uspesi na planu islamske mobilizacije, izgradnje panislamskog identiteta i pozicioniranja Turske u centar islamskog sveta, ovaj činilac predstavlja nezaobilazni aspekt njenog posredničkog potencijala.

S tim u vezi poseban značaj, naročito u odnosu prema državama postosmanskog prostora, poseduje neoosmanski činilac, utemeljen na ulozi Turske kao istorijskog naslednika i čuvara materijalnog i nematerijalnog nasleđa Osmanskog carstva. Dok u odnosu prema državama i zajednicama koje baštine osmansko nasleđe, Turska insistira na slavnoj osmanskoj prošlosti, njenim tekovinama i dostignućima, kolektivnoj istorijskoj sudbini, pa čak i ideji jedinstvenog političkog identiteta i zajednice, dotle u odnosu prema državama koje gaje izvestan otklon i animozitet prema ovom nasleđu insistira na nepolitičkim identitetskim sličnostima, poput mentaliteta, muzike, folkloru, nacionalne kuhinje, itd. Imajući u vidu pojedine oštre reakcije, negativne konotacije i političku osetljivost pojma neoosmanizma, Turska je u poslednje vreme zauzela znatno pažljiviji i selektivniji odnos prema njenoj upotrebi. Neoosmanski činilac pruža Turskoj neku vrstu transistorijskog legitimiteta koji olakšava posredovanje između država, zajednica i aktera koje baštine osmansko nasleđe.

Važnu ulogu u razvoju odnosa, izgradnji poverenja, iniciranju i legitimisanju posredovanja poseduje činilac identitetske srodnosti, zasnovan uglavnom na pripadnosti identičnoj civilizacijsko-kulturološkoj grupi, etno-lingvističkim kategorijama i psihološko-mentalitetskim srodnostima. U slučaju Turske, ovaj činilac oslonjen je u određenoj meri na činjenicu da poreklo značajnog dela njenog stanovništva potiče sa Balkana, Bliskog istoka i Kavkaza. Iako su ovi identiteti smešteni duboko ispod čvrsto oblikovanog turskog identiteta utemeljenog na islamskoj veroispovesti, turskoj nacionalnosti i turskom jeziku, Turska je u proteklom periodu vešto upotrebljavala, pa čak i preuveličavala suštinu i razmere ovog

podatka kako bi legitimisala i razvila politiku prema ovim zajednicama, a samim tim i prema regionima iz kojih one potiču. Na tragu ovog razmišljanja, Davutoglu naglašava kako je većina izbeglica tokom rata u Bosni pokušala da pobegne u Tursku, dok su slične posledice pratile i sukobe u Nagorno-Karabahu, Siriji, Tunisu, Egiptu i Libiji (Davutoglu 2013, 83). Insistirajući na izbegličkoj sudbini turske zajednice i zabrinutostima ove vrste, Davutoglu ukazuje na neophodnost razvoja mehanizama za posredovanje (Davutoglu 2013, 83).

Uprkos tome što su nakon asimilacije raniji identiteti ovih zajednica u najvećoj meri nestali, Turska ne odustaje od namere da sebe predstavili kao svojevrsan mozaik kultura i zajednica, prožet zajedničkim (osmanskim i izbegličkim) nasleđem i inherentno visokim stepenom razumevanja i saradnje (Kaya 2013, 71–100). Izuzetno bitan segment ovog činioca zasnovan je na pripadnosti turkijskoj etno-lingvističkoj grupi, što predstavlja stabilan osnov za legitimisanje regionalnih politika, kao i posredničkih angažmana na sve značajnijim regionima Kavkaza i Centralne Azije (Aidarbek and Aydin 2015, 21). U ovaj činilac može svrstati i aspekt turskog poznavanja psihologije, načina razmišljanja, mentaliteta i kulturnih obrazaca naroda sa navedenih regiona, a naročito zajednica sa postosmanskog prostora.

Imajući u vidu relaciju prirodu, regionalnu i međunarodnu dimenziju procesa medijacije, održavanje stabilnih, partnerskih i strateških odnosa sa najznačajnijim svetskim centrima (SAD, EU, Rusija i Kina), regionalnim akterima i potencijalnim stranama u medijaciji predstavlja jedan od najvažnijih činilaca njenog posredničkog potencijala. Zbog niza razloga strateške prirode, Turske je težila da što ravnomernije razvije odnose sa ključnim globalnim akterima i nizom međunarodnih organizacija. U sklopu istovetne strateške namere tadašnji ministar spoljnih poslova Ahmet Davutoglu promovisao je politiku „nula problema sa susedima“ u okviru koje je istaknut imperativ miroljubivog rešavanja spornih pitanja sa susednim državama (Ulutaş 2010, 2). Turska je ovu politiku predstavila kao produžetak Ataturkove devize „mir u kući, mir u svetu“ i kao izraz njene brige za „očuvanjem mira, stabilnosti i sigurnosti“ (Ministry of Foreign Affairs, 2022c). Sa druge strane, iza proklamovanih ciljeva moguće je prepoznati i taktičke poteze usmerene ka relaksaciji odnosa sa susedima u cilju stvaranja novog manevarskog prostora na spoljnopoličkom planu. Iako je Turska pod silnicama Arapskog proleća ne samo odustala od ove politike, već i poništila značajan deo njenih dosadašnjih rezultata, ostaje činjenica da nestabilni odnosi sa većim brojem suseda u istom vremenskom periodu nanose ozbiljnu štetu dometima njene spoljne politike, ograničavajući ujedno i njen posrednički potencijal (Chiriatti and Donelli 2015, 108–109). U cilju izbegavanja ovakvih efekata mogu se posmatrati i nedavne inicijative ka normalizaciji odnosa sa nizom regionalnih aktera, od Izraela i Saudijske Arabije do Egipta, Sirije i Jermenije (Middle East Institute, 2021).

Ne treba izgubiti iz vida ni „meke“ činioce posredničkog potencijala koji obuhvataju širok spektar aktivnosti povezanih sa konceptom meke moći, usmerenih ka afirmaciji niza ideja i vrednosti i povećavanju privlačnost u međunarodnim odnosima (Oğuzlu, 2007, 81; Altunişik 2008, 41). Iako ovaj aspekt predstavlja teško merljiv i pretežno pomoćni činilac, on na psihološkom, medijskom, kulturnom i društvenom planu doprinosi povećanju posredničkih potencijala Turske. U okviru ovog činioca neophodno je ukazati na sve veći stepen povezivanja između različitih segmenata turskog društva i zajednica u susjednim regionima. Društveni segment obuhvata i široku i razvijenu mrežu ličnih kontakata između političkih, ekonomskih, intelektualnih, naučnih i kulturnih elita Turske i susjednih država.

Iako se tokom poslednjih godina Turska suočava sa nizom strukturnih problema i ozbiljnih finansijskih izazova (sankcije, visoka inflacija, nelikvidnost, itd.), važan činilac posredničkog kapaciteta predstavlja njena pozamašna ekonomska moć koja se pre svega ogleda u spoljnotrgovinskoj i investicionoj sferi. Turska je tokom poslednjih decenija postala značajan regionalni igrač, ne samo na političkom nego i na ekonomskom planu (Kutlay 2011, 67–88). U ovom periodu unapređeni su kvantitativni i kvalitativni pokazatelji spoljnotrgovinskog bilansima sa državama Balkana, Bliskog istoka i Kavkaza, dok su ujedno u značajnoj meri poboljšani obim i struktura njene investicione aktivnosti u ovim regionima (Egresi and Kara 2015, 181–203). Imajući u vidu krucijalan značaj energetske dimenzije savremene svetske krize, ovom činiocu treba dodati i činjenicu da je nakon izgradnje niza gasnih i naftnih koridora, Turska postala neka vrsta međuregionalnog energetskeg čvorišta, što dodatno povećava njen regionalni značaj, a samim tim i posrednički potencijal (John 2010, 39–48). Imajući u vidu dubinu savremene energetske krize u Evropi i mogućnost eksploatacije nalazišta prirodnog gasa u Crnom moru i Istočnom Mediteranu, u narednom periodu se može očekivati dodatno snaženje ove dimenzije (Middle East Institute, 2022).

Poslednji segment koji pripada grupi čvrstih činilaca moći, zasnovan je na drastično uvećanim vojnim potencijalima Turske (Seren, 2021, 93–119; Kasapoğlu 2020, 115–130.). Razvoj vojnih kapaciteta, spremnost angažovanja vojnih snaga, uspostavljanje autonomne i savremene namenske industrije, porast izvoza naoružanja i ukupna militarizacija spoljne politike Turske neminovno su uticali na strateško razmišljanje drugih država (Mehmetcik and Çelik 2022, 24–41). Na ovaj način osnažena i potvrđena percepcija o Turskoj kao o istrajnoj i rastućoj vojnoj sili doprinela je povećanju „tvrdih“ činilaca njenog posredničkog potencijala.

Posrednički kapaciteti Turske utemeljeni su na njenoj strateškoj odlučnosti, aktivnoj spoljnoj politici, osnaženim činiocima moći i razvijenoj organizacionoj strukturi koja obuhvata niz državnih organa i drugih organizacija uključenih u različite faze medijacije. U tu svrhu u različite faze medijatorskog procesa uključene

su brojne vladine agencije i nevladine organizacije, od kojih se kao najznačajnije mogu izdvojiti: Uprava za verske poslove (Diyanet), Turska agencija za saradnju i koordinaciju (TIKA), Institut Junus Emre (Yunus Emre Enstitüsü), Asocijacija turskih industrijalaca i biznismena (TÜSİAD), Nezavisna asocijacija industrijalaca i biznismena (MÜSİAD), Fondacija za humanitarnu pomoć (İHH). Takođe, bogata diplomatska tradicija i razgranata diplomatska aktivnost omogućili su Turskoj sticanje novih iskustava i raznovrsnih znanja, kao i razvoj praktičnih sposobnosti iz brojnih diplomatskih oblasti, od pregovaranja do posredovanja.

Paralelno sa bogatim posredničkim potencijalom i rastućim kapacitetima, Turska je suočena sa nizom strukturnih i konjunktornih ograničenja. Rastuća nestabilnost političkog sistema obeležena pokušajem puča, uvođenjem vanrednog stanja, ponovnim otvaranjem kurdskog pitanja, uspostavljanjem predsedničkog sistema i gubitkom kontrole AKP nad nizom gradova uključujući Istanbul, negativno su se odrazili na posredničke kapacitete Turske. Tokom poslednjih godina ograničavajući faktor predstavljali su i ozbiljni strukturni ekonomski i finansijski problemi vidljivi naročito nakon uvođenja sankcija od strane SAD-a. O dubini ekonomske krize upečatljivo svedoči podatak prema kome trenutna stopa inflacija (septembar 2022) iznosi neverovatnih 80%, što je najviša stopa u poslednje 24 godine (Financial Times, 2022).

Najzad, znatnom smanjenju posredničkog potencijala i kapaciteta Turske doprineli su njeni potezi na međunarodnom i regionalnom planu, obeleženi permanentnim laviranjem, pa čak i prevrtljivim odnosom, neretko nametljivim pristupom, oštrim stavovima i nizom samouverenih i rizičnih aktivnosti. Raznovrsna podrška i široko učešće u nizu vojnih operacija, od Sirije preko Libije do Nagorno-Karabaha i drastično zaoštavanje odnosa sa Grčkom doveli su ozbiljno u pitanje ranije proklamovan nepristrasan stav, kao i miroljubive i stabilizujuće namere Turske. Imajući u vidu važnost nekadašnje podrške SAD i EU njenim medijatorskim naporima, naročito na prostoru Balkana i Bliskog istoka, narušeni odnosi sa ovim akterima nesumnjivo će predstavljati ograničavajući faktor u budućim stremljenjima Turske na ovom planu.

Funkcija posredovanja u okviru spoljne politike Turske

Geopolitički položaj i granična pozicija u međunarodnim odnosima učinile su Tursku plodnim tlom za pojavu i razvoj niza fenomena povezanih sa diplomatskim posredovanjem. Porast broja posredničkih angažmana krajem proteklog veka, a naročito tokom vladavine AKP-a, otvorili su niz pitanja posvećenih prevashodno

njihovim motivima i ciljevima. Imajući u vidu osnovne zakone politike i odlike državno-nacionalnog usmerenja Turske, razumevanju funkcije posredovanja ne može se pristupiti niti sa isključivo altruističkih i idealističkih pozicija, niti sa dominantno interesnih stanovišta koja u potpunosti osporavaju stabilizujuće i mirnodobske motive i pozitivne posledice njenih medijacija. Takođe, jedan od najvećih metodoloških izazova predstavlja netransparentnost posredničkih procesa koji se odvijaju „iza zatvorenih vrata“ i u okviru polutajnih diplomatskih kanala.

Spoljna politika Turske čvrsto, i u značajnoj meri s razlogom, insistira na diskursu bezbednosno rizične pozicije države smeštene „u geografiji pogođenoj aktivnim, zamrznutim i potencijalnim sukobima“ (Ministry of Foreign Affairs, 2022b). Ujedno ona ističe, pa čak i preneglašava iskrenu posvećenost posredovanju i „pionirsku ulogu na globalnom nivou u podizanju svesti i stvaranju kapaciteta za posredovanje“ (Ministry of Foreign Affairs, 2022b). Davutoglu podvlači značaj ove paralele kada ističe da „etnički, sektaški i verski, geopolitički sukobi, kao i zamrznuti konflikti zahtevaju efikasno posredovanje“ koje bi omogućilo „bezbednost države i pojedinaca“ (Davutoglu 2013, 83). Konstatujući da je potreba za posredovanjem očigledna u novoj eri, on insistira na razvoju efikasnih instrumenata za rešavanje različitih sukoba (Davutoglu 2013, 83).

Holistički pristup nalaže da se diplomatsko posredovanje posmatra ne kao izolovan koncept, već kao jedno u nizu međusobno povezanih spoljnopolitičkih sredstava čija se primena pažljivo koordiniše u odnosu na zacrtane strateške ciljeve i dinamiku regionalnih i međunarodnih okolnosti. U tom smislu, prilikom legitimisanja i realizacije posredničkih namera važnu ulogu i doprinos imaju koncepti razvojne pomoći, humanitarne i javne diplomatije, meke moći i niz ekonomskih sredstava. Jedan od najočiglednijih primera metodološke i konceptualne veze predstavlja odnos između politike nula problema sa susedima i posredovanja, o čemu jasno svedoče koordinisane aktivnosti Turske u periodu 2003-2011 i u određenom smislu nakon 2020. godine. Ahmet Davutoglu ima pravo kada naglašava da osećaj za trenutak predstavlja važan uslov uspešne medijacije (Davutoglu 2013, 89). U tom kontekstu vredni podsetiti da je u „pravom času“, nakon neuspeha Butmirskog procesa (2008), Turska na prostoru Balkana afirmisala politiku nula problema sa susedima, a potom i uspostavljanje dve trilaterale i niza posredničkih angažmana. U nešto ranijem vremenskom okviru, identična metodologija realizovana je i na Bliskom istoku, gde je zahvaljujući velikim diplomatskim naporima, Turska uspela da afirmiše relativno neutralnu i kredibilnu poziciju koja joj je omogućila iniciranje niza posredničkih procesa, poput izraelsko-palestinskog, izraelsko-libanskog i izraelsko-sirijskog.

Identičnu operacionalnu vezu moguće je identifikovati i u odnosu između posredovanja i trilateralnih mehanizama. Trilaterale, kao čest format u okviru turske

diplomacije, predstavljaju izraz njene trougaone percepcije regionalnih odnosa i gromoglasno proklamovanog cilja — rešavanja regionalnih sporova. Na osnovu sastava i aktivnosti trilateralne može se zaključiti da one poseduju ne samo diplomatske i razvojne, već i preventivne i posredničke kapacitete, o čemu svedoči izjava Davutoglua da „trilateralne sa Avganistanom i Pakistanom predstavlja najsmisleniju platformu za ublažavanje tenzija između dva suseda“ (Davutoglu 2013, 87). Pored navedenih formata, Turska veliki značaj posvećuje i trilateralama Rusija-Iran, Gruzija-Azerbejdžan, Iran-Azerbejdžan, Uzbekistan-Azerbejdžan, Kazahstan-Azerbejdžan, Turkmenistan-Azerbejdžan, Rumunija-Poljska, Rusija-Katar.

Svakako, jedna od najvažnijih dilema odnosi se na pitanje da li diplomatsko posredovanje predstavlja tradicionalno polje njene spoljne politike ili segment nove spoljnopolitičke vizije Turske. Upravo ova dilema predstavljala je osnov za empirijski iscrpno istraživanje, u kome je kroz niz primera s kraja 80-ih i početka 90-ih godina osporena teza o medijaciji kao novom polju. Iako je istraživanje potvrdilo određeni kontinuitet posredovanja još od 90-ih godina, ono je jasno pokazalo da su u periodu nakon 2003. godine motivi, ciljevi, kao i sama funkcija medijacije doživeli niz kvalitativnih promena (Süleymanoğlu-Kürüm 2011, 189–213). Diplomatska istorija nesumnjivo potvrđuje da savremeni medijatorski naponi Turske u odnosu na njenu politiku tokom bipolarnog doba predstavljaju potpuno novo polje delovanja, dok se u odnosu na posthladnoratovski period mogu u izvesnom smislu razumeti kao njihov produžetak, ali i kao nova faza u razvoju fenomena koju odlikuje pojava novih motiva i ciljeva, veći aktivizam, širi predmetni obuhvat, glomazniji medijatorski mehanizmi i istaknutija funkcija posredovanja u okviru spoljne politike (Szymański 2011, 72–73).

Većina autora slaže se u oceni da je predsednik Ozal (Turgut Özal) bio začetnik ideje posredovanja i pionir u njenom praktikovanju (Murinson 2006, 945). Ipak, tokom 90-ih godina, posredovanja Turske bila su dominantno uslovljena opreznim i reaktivnim stavom, strahom od mešanja u unutrašnja pitanja drugih država, neposrednim motivima i kratkoročnim ciljevima poput izbegavanja bezbednosnih rizika i zaštite ekonomskih interesa (Süleymanoğlu-Kürüm 2011, 198–199). Vođena ovim motivima Turska je u ovom periodu posebnu pažnju posvetila posredovanjima sa Irakom, Iranom i Sirijom, kao najvećim trgovinskim partnerima na Bliskom istoku, ali i državama sa značajnim udelom kurdske manjine. Pojedini autori smatraju da su beskompromisni odnos prema Jermeniji, izostanak volje za posredovanjem u iračkom sporu i kasniji ulazak u Zalivski rat, uslovljavanje posredničkih usluga prema Libiji i ekonomska računica po pitanju posredovanja u izraelsko-palestinskom sukobu dokazi da Turska u ovom periodu nije bila isključivo, niti prvenstveno motivisana mirnodobskim namerama, a još manje težnjom za normativnom

promenom obrazaca ponašanja i odnosa u međunarodnoj sferi (Süleymanoğlu-Kürüm 2011, 196–199).

Nasuprot tome, Turska je nakon 2003. godine razvila strateški okvir i taktičku funkciju diplomatskog posredovanja. Konkretnije posmatrano, razvijena je mirnodobska dimenzija, kao i proaktivnost, predmetna širina i univerzalnost kao njene osnovne odlike. U ovom periodu, Turska je počela da se predstavlja kao graditelj mira i promoter nepristrasnosti, tolerancije i uzajamnog poštovanja, dok je Davutoglu isticao da su misije posredovanja i dobre usluge Turske deo vizije, a ne običnih političkih izbora (Davutoglu 2013, 83). Uzdržavajući se od gorljivih izjava i ističući veru u mirno rešavanje sukoba, Turska je u periodu od 2003-2011. godine, inicirala brojne medijacije na prostoru Balkana, Bliskog istoka i Afrike do Centralne Azije i Indijskog potkontinenta (Indija-Pakistan). Posredničke namere Turske nisu se iscrpljivale samo u lokalnim i regionalnim okvirima, već su dosezale i do globalnog nivoa o čemu, uprkos neuspehu, svedoči pokušaj posredovanja između Irana i Grupe „5+1“ (2010), više pokušaja posredovanja u izraelsko-palestinskom sporu, kao i aktuelno posredovanje u ukrajinskom sukobu. Globalni domet posredovanja predstavlja jednu od najvažnijih novina u okviru savremene funkcije posredovanja, o čemu najbolje svedoče turski napori za posredovanjem u ukrajinskom sukobu.

Još jednu važnu odliku nove funkcije posredovanja čini predmetna širina koja obuhvata ne samo međudržavne, već i unutardržavne odnose, a pre svega sporove između političkih i verskih aktera. U ovom kontekstu realizovana su posredovanja između islamskih zajednica i bošnjačkih lidera u Srbiji, političkih lidera Bošnjaka, a potom i predstavnika tri naroda u Bosni i Hercegovini, političkih aktera u Palestini, Iraku, Libanu i Kirgistanu. Turska je nekoliko puta ponudila posredničke usluge u pregovorima između centralnih vlasti i samoproglašanih entiteta, što potvrđuju primeri Somalije i Somalilenda i inicijative za posredovanje između Srbije i Kosova* (RTV, 2010).

U cilju potpunijeg razumevanja nove funkcije, pored naznačenih strateških i političkih namera, važno je istaći i značaj ekonomskih motiva. Posredovanja između SAD i Irana, Izraela i Palestine, između Azerbejdžana, Turkmenistana, Kazahstana i Irana, između Gruzije i Azerbejdžana oko naftovoda Baku-Tbilisi-Čejhan pokazuju da je Turska još od 90-ih težila da posredstvom medijacije zaštiti vitalne ekonomske i trgovinske interese. U momentu porasta tenzija između Rusije i Ukrajine, Turska je usled zabrinutosti zbog moguće obustave tranzita prirodnog gasa inicirala osnivanje Organizacije za crnomorsku saradnju. Ovim primerima može se dodati i niz sporazuma sklopljenih u okviru posredničkih angažmana, poput deklaracije Turske i Izraela (2007), kojom se podstiče dolazak turskih investitora i omogućava uspostavljanje industrijske zone na Zapadnoj obali (Szymański 2011, 79).

Generalno posmatrano, krucijalna funkcija posredovanja, smeštena na taktičkom nivou, usmerena je ka pružanju diplomatske podrške osnovnom cilju spoljne politike Turske sadržanom u strateškoj nameri njenog uzdizanja prvenstveno u rang regionalnog igrača, potom sile srednjeg dometa i najzad aktera sa statusom globalne sile. Iz tog razloga, Ahmet Davutoglu nedvosmisleno ističe da diplomatsko posredovanje predstavlja sastavni deo nove vizije, a samim tim i aktivne i višedimenzionalne spoljne politike Turske (Davutoglu 2013, 90). U nizu indikativnih izjava i aktivnosti, kao sinteza strateških stremljenja Turske izdvaja se dokument *Vizija 2023* iniciran od strane premijera Erdogana (2010-2011). O funkciji diplomatskog posredovanja kao jednog od najvažnijih sredstava za rešavanje konflikata, najbolje svedoči treći cilj *Vizije 2023* u kome se navodi da će Turska „nastojati da igra uticajnu ulogu u rešavanju regionalnih sukoba“ (Foreign Policy, 2010). Imajući u vidu navedeni okvir, turska posvećenost posredovanju u ukrajinskom sporu može se razumeti kao logičan izraz strateških stremljenja i potencijalno, kao kruna njenih posredničkih angažmana.

Na osnovu niza pokazatelja može se izvesti zaključak da su donosioci odluka razumeli da realizacija strateških ciljeva mora da uvaži složenu međunarodnu i turbobnu regionalnu realnost, a pre svega izuzetno ograničavajuću činjenicu da je Turska okružena državama koje prema njoj, ali i međusobno imaju duboko narušene odnose praćene brojnim i kompleksnim sporovima. Uvidevši u ovoj situaciji priliku, Turska je razvila čitav niz diplomatskih mehanizama, uključujući posredovanje, kako bi pomoću njih neutralisala negativne predstave o sebi, izgradila imidž kredibilnog, iskrenog i neutralnog partnera, stabilizovala svoje blisko susedstvo, ostvarila nova iskustva, promovisala skup vrednosti i ideja, afirmisala svoje vizije određenih regiona, učvrstila i uspostavila nove kontakte sa političkim liderima i najzad kako bi stabilizovala pozicije saveznika, razvila činioce prisustva i učvrstila regionalnu ulogu.

Na operativnom planu turska diplomatija dosledno je sledila mudre savete Davutoglua da se tokom posredovanja, njen nastup i argumentacija prilagode državi kojoj se obraća i da ujedno prema njoj, i kod nje, razvija visok stepen empatije i dubokog razumevanja — dve psihološke pretpostavke uspešne medijacije (Davutoglu 2013, 84–85). Davutoglu navodi kako je tokom posredovanja u izraelsko-sirijskom sporu, izraelskoj strani govorio o mogućnostima slobodnog kretanja preko Damaska i Istanbula do Evrope, a Sirijcima o slobodnoj komunikaciji do Al-Akse (Al-Aqsa). (Davutoglu 2013, 86). Davutoglu savetuje da Turska tokom posredovanja između Iračana treba da govori kao Iračani, između Sirijaca kao Sirijci i kao Sarajlije kad posreduje u balkanskim pitanjima (Davutoglu 2013, 85). Ako se pored toga ima u vidu da tursku diplomatiju krase osobeni šarm u nastupu,

dobar osećaj za trenutak, brzo reagovanje i pružanje pomoći onda ne iznenađuju određeni uspesi postignuti na ovom planu.

Analiza posredovanja od kraja 80-ih pokazuje da se Turska u najviše slučajeva oslanjala na bazičnu strategiju komunikacije-facilitacije usmerenu ka olakšavanju opštenja i pružanja podrške i pomoći pregovaračkom procesu (Szymański 2011, 71). U tom cilju turski zvaničnici realizovali su impresivan broj odvojenih sastanaka i poseta sa stranama u sporu. Druga, znatno zahtevnija, proceduralno-formulativna strategija podrazumeva ulogu Turske kao domaćina i organizatora sastanaka između sukobljenih strana koji se održavaju najčešće na njenoj teritoriji. Pored političkih i organizacionih izazova, ovu strategiju odlikuje i izuzetan simbolički značaj. Iako je ova strategija ređe korišćena, sa porastom moći Turske zabeležen je trend porasta njenog praktikovanja. Kao primeri ove strategije mogu se uzeti konferencije posvećene iračkom sporu (januar 2003, novembar 2007), palestinskom sporu, kao i sastanci održani u cilju pomirenja bošnjačkih političkih lidera iz Bosne i Hercegovine (2011). Imajući u vidu da je Turska nikada nije preuzimala ključnu ulogu u posredničkom procesu, ona je treću i ujedno najzahtevniju direktivnu strategiju veoma retko koristila. U tom kontekstu ona je najdalje odlazila u momentima kad je nudila predloge primirja, poput sukoba u Gazi (2008–2009) i Libiji (2011) i kada je nudila predloge rešenja poput ujedinjenja islamskih zajednica Srbije (2011). U kontekstu ove podele u budućnosti se može očekivati redovna primena prve i sve češća primena druge strategije.

Svakako, većina, naročito inicijalnih, posredničkih angažmana Turske realizovana je uz prećutnu saglasnost, pa čak i na podstrek Evropske unije i pre svega SAD-a. Štaviše tokom 90-ih i početkom 2000-ih godina pozivi SAD na preuzimanje posredničke uloge tumačeni su kao potvrda njene težine i važnosti. Ipak, pojedini autori ukazuju na to da posrednički angažmani Turske nisu proizvod isključivo podsticaja spoljnih aktera, već i unutrašnjih i spoljnopolitičkim razloga (Süleymanoğlu-Kürüm 2011, 189). Sa druge strane, protivno njenom shvatanju interesa, Turska je u istom periodu, zbog sugestija iz SAD morala da odustane od nekoliko medijacija, poput iransko-iračkog spora, izraelsko-palestinskog sukoba, itd. Zbog političke osetljivosti ovog pitanja, Turska je težila da sa ključnim međunarodnim i regionalnim akterima održava redovne konsultacije o svojim posredničkim angažmanima.

Imajući navedeno u vidu, moguće je pretpostaviti da će složena međunarodna konjunktura i naglo pogoršanje odnosa sa zapadnim saveznicima, a naročito sa SAD, nedvosmisleno imati negativne posledice po njene posredničke sposobnosti. Međutim, trenutne okolnosti pokazuju da Turska poseduje relativno postojeane autonomne izvore posredničkog kapaciteta, što potvrđuju inicijative za posredovanjem između Jermenije i Azerbejdžana, kao i između nacionalnih

političkih elita Bosne i Hercegovine (RTS, 2021). Pored relativno suverene međunarodne pozicije, Tursku odlikuje i neobična sposobnost očuvanja niza kanala komunikacije i raznovrsnih osnova za normalizaciju odnosa, čak i momentima izuzetno narušenih odnosa sa nizom međunarodnih aktera. Normalizacija odnosa sa Srbijom nakon problematičnih izjava visokih zvaničnika Turske (2013), sa Rusijom nakon obaranja Su-24 (2015), sa EU i Nemačkom prilikom potpisivanja Sporazuma o sprečavanju dolaska izbeglica u Evropu (2016), sa Izraelom, Ujedinjenim Arapskim Emiratima i Saudijskom Arabijom, pa čak i pokušaj normalizacije odnosa sa Egiptom i Jermenijom nakon njenog poraza u Nagorno-Karabahu (2021) neki su od najvidljivijih dokaza ove tvrdnje.

Na kraju, važno je ukazati na nekolicinu ograničenja sa kojim se Turska suočava u okviru svojih medijatorskih napora. Prvo ograničenje, imanentno fenomenu posredovanja, odnosi se na težinu samog spora, odnosno na njihovu istorijsku postojanost, intenzitet, kompleksnost i dubinu. Drugo ograničenje počiva na međunarodnoj dimenziji posredovanja koja uključuje izraženu zainteresovanost velikog broja aktera i činjenicu da strane u sporu neretko doživljavaju posrednički proces kao igru nultog zbira, što drastično otežava postizanje dogovora. Imajući u vidu da je Turska većinu dosadašnjih posredovanja realizovala uz izvesnu saglasnost SAD i EU, pogoršani odnosi sa ovim akterima ostaviće dubok trag na njene medijatorske kapacitete. U tom kontekstu treba istaći da pokretanje posredničkih angažmana u izvesnom smislu može da se tumači kao uspostavljanje protivteže regionalnim silama, Egiptu u slučaju Magreba, Iranu i Saudijskoj Arabiji u slučaju Bliskog istoka, Evropskoj uniji u slučaju Balkana, Rusiji u slučaju Kavkaza i Centralne Azije. Iz istih razloga SAD su tokom 90-ih snažno podržavale turske inicijative za posredovanjem na prostoru Centralne Azije, kako bi sprečile konstituisanje rastućeg iranskog prisustva. O političkoj težini medijatorske uloge svedoče primeri turskog izuzeća iz posredovanja između Rusije i centralnoazijskih republika, između Rusije i Čečenije, kao i njeno odbijanje da uprkos pozivu predsednika Sakašvilija (Mikheil Saakashvili) posreduje u sporu između Gruzije i Južne Osetije i Abhazije (Süleymanoğlu-Kürüm 2011, 197). Zbog istovetne političke osetljivosti Turske je tokom 90-ih godina izbegavala zvaničnu upotrebu termina posrednik, insistirajući na terminima informatora i prenosioca poruka (Süleymanoğlu-Kürüm 2011, 197). Najzad, razlozi za odustajanje od posredovanja nalaze se i u očekivanjima da bi izgledan neuspeh procesa mogao na naškodi prestižu, poput neuspešne medijacije između političkih aktera Avganistana krajem 90-ih (Süleymanoğlu-Kürüm 2011, 198).

Treće ograničenje može se povezati sa strategijskim mentalitetom i celokupnom spoljnom politikom Turske, a tiče se u većoj ili manjoj meri nedostatka poverenja i neutralnosti. Iako je Davutoglu na primeru posredovanja između SAD

i Iraka za vreme vladavine Huseina (Saddam Hussein) ukazivao na ove odlike kao imanentne osobine turske pregovaračke strane, njeni spoljnopolitički potezi i agresivno delovanje nakon Arapskog proleća nesumnjivo su uticali na gubitak njenog teško izrađenog kredibiliteta (Davutoglu 2013, 88). Pritom, izostanak snažnije podrške muslimanskim snagama u inicijalnoj fazi Arapskog proleća, pa potomje odustajanje od čvrstih pozicija njihove zaštite u poznoj fazi građanskog rata u Siriji, kao i njena podrška Ujgurima ističu se kao primeri u kojima snažnu retoriku nisu pratili podjednako snažni potezi, što je uticalo na kredibilitet Turske čak i kod njenih saveznika.

Generalno posmatrano, turbulentno geopolitičko laviranje stvorilo je izvesnu sliku o Turskoj kao o prevrtljivom i nepouzdanom partneru. Ovaj problem naročito je izražen u tursko-evropskim, tursko-američkim, pa čak i tursko-ruskim i tursko-iranskim odnosima. U proteklom periodu, niz vojnih angažmana i pojedini potezi koji su tumačeni kao agresivni, uticali su na označavanje Turske kao strane u brojnim regionalnim sporovima, što je dovelo do erozije njenih neutralnih pozicija, kao temeljnog uslova za preuzimanje posredničke uloge. U tom kontekstu, Zija Onis (Ziya Öniş) s pravom ističe da je „usvajanjem aktivnih pro-palestinskih i proiranskih pozicija u ovim sukobima, Turska progresivno gubila svoju sposobnost da igra konstruktivnu ulogu kao posrednička sila“ (Öniş 2011, 60). Problem svrstavanja prati poziciju Turske i u azersko-jermenskom posredovanju i sporu između Hamasa i Fataha. Najzad, četvrtu otežavajuću okolnost čine ograničeni kapaciteti Turske, praćeni sve dubljom društvenom i političkom, kao i galopirajućom ekonomskom krizom. Pređašnji oružani sukobi sa PKK, unutrašnja previranja sa kraja 90-ih, nedavni pokušaj puča (2016) i aktuelna finansijska kriza ukazali su na krucijalni značaj unutrašnje stabilnosti za artikulaciju i sprovođenje spoljnopolitičkih planova.

Zaključna razmatranja

U poređenju sa periodom 90-ih godina, medijatorska uloga Turske tokom aktuelnog ukrajinskog sukoba nedvosmisleno ukazuje na stratešku pozadinu i istaknutiju taktičku funkciju posredovanja u okviru njene spoljne politike. Zasnivajući svoju spoljnopolitičku poziciju na kompleksnom državno-nacionalnom identitetu i ekvivalentnom strateškom usmerenju, Turska smišljeno valorizuje bogate pretpostavke svog posredničkog potencijala i razvijene posredničke kapacitete kako bi se afirmisala kao akter sa mirnodobskim i stabilizujućim namerama, a potom i kao posrednik u regionalnim i širim svetskim sporovima. Aktivnosti na ovom planu realizovane nakon 2003. godine svedoče o postojanju

niza političkih, bezbednosnih i ekonomskih motiva, interesa i ciljeva, kao i o političkoj pragmatičnosti i odlučnosti koja prati posredovanja Turske. Iako je zahvaljujući različitim okolnostima i razlozima većina angažmana okončana bez konkretnijeg uspeha i trajnijih rezultata, Turska je ostala dosledna zacrtanoj strateškoj viziji i praksi posredovanja.

Generalno posmatrano, u cilju postizanja trajnijih rezultata na ovom planu, donosioci odluka morali bi da svoje napore zasnivaju na racionalnoj poziciji i uravnoteženom odnosu između troškova i dobiti, posmatranih u kratkoročnom i dugoročnom periodu. Uz uvažavanje objektivno kompleksne međunarodne pozicije Turske, najveće izazove njenim posredničkim namerama predstavljaju njen odnos sa ključnim svetskim akterima, neretko prevrtljiva pozicija i nametljiva politika, pristrasnost prouzrokovana svrstavanjem uz jednu od strana u sporu i povremeno precenjivanje sopstvenih mogućnosti i ograničenja. Imajući u vidu navedena ograničenja, Turska bi trebala da dodatne napore usmeri ka jačanju odnosa i poverenja sa ključnim međunarodnim i regionalnim akterima, razvoju nepristrasnih aspekata njene pozicije i primeni selektivnijeg pristupa medijaciji koji bi sprečio eventualni neuspeh procesa i gubitak ugleda. Imajući u vidu ove pretpostavke i savremenu međunarodnu konjunkturu, u budućnosti se može očekivati još izraženija posrednička uloga Turske, a samim tim i ostvarivanje značajnijih uspeha na ovom planu.

Imajući u vidu interesnu prirodu medijacije i mogućnosti njenog uticaja na unutrašnju političku, ekonomsku, religijsku i društvenu sferu i međunarodnu poziciju strana u sporu, neophodno je prvenstveno razumeti stratešku pozadinu i taktičku funkciju posredovanja u okviru spoljne politike Turske. Na osnovu ovih saznanja moguće je izgraditi racionalnu, konstruktivnu, uravnoteženu i adekvatnu strategiju prema posredničkim angažmanima Turske. Svakako, najkompleksniji zadatak u ovom naumu predstavlja izbegavanje zamke šahovskog slepila, koja daje neadekvatno visok značaj aktivnostima na taktičkom nivou, dok u najvećoj meri gubi iz vida dalekosežne strateške zamisli i ciljeve. U tom kontekstu treba razumeti razborit savet vrsnog orijentaliste Darka Tanaskovića da „neosmanisti nikada ne gube iz vida konačnu metu“ (Tanasković 2010, 12).

Bibliografija

Ackerman, Wayne C. 2022. "Turkey: A new emerging gas player with resources and infrastructure", Middle East Institute. June 15. <https://www.mei.edu/publications/turkey-new-emerging-gas-player-resources-and-infrastructure>.

- Altunışık, Meliha Benli. 2008. "The possibilities and limits of Turkey's soft power in the Middle East". *Insight Turkey* 10 (2): 41–54.
- Altunışık, Meliha Benli. 2022. "The new wave of normalization in Turkey's Middle East foreign policy", Middle East Institute. April 27. <https://www.mei.edu/publications/new-wave-normalization-turkeys-middle-east-foreign-policy>.
- Amirbek, Aidarbek, and Tugba Aydin. 2015. "Identity Politics of Turkey Towards Central Asia". *Mediterranean Journal of Social Sciences* 6 (6): 21–25.
- Ayata, Ayşe. 1997. "The emergence of identity politics in Turkey". *New Perspectives on Turkey* 17: 59–73.
- Aydin, Mustafa. 1999. "Determinants of Turkish foreign policy: Historical framework and traditional inputs". *Middle Eastern Studies* 35 (4): 152–186.
- Bozdaglioglu, Yucel. 2004. *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. Routledge.
- Caspit, Ben. 2022. "Israel-Turkey rapprochement complicates Ukraine mediation efforts", *Al-Monitor*. March 18. <https://www.al-monitor.com/originals/2022/03/israel-turkey-rapprochement-complicates-ukraine-mediation-efforts>.
- Chiriatti, Alessia, and Federico Donelli. 2015. "Turkish 'zero problems' between failure and success". *Centre for Policy and Research on Turkey—Research Turkey* 4 (3): 108–131.
- Daily Sabah. 2022a. "Turkey ready to do its best as mediator in Ukraine crisis: Erdoğan" February 04. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-ready-to-do-its-best-as-mediator-in-ukraine-crisis-erdogan>.
- Daily Sabah. 2022c. "'No progress for cease-fire' in Ukraine, Russia FM talks in Turkey" March 10. <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/no-progress-for-cease-fire-in-ukraine-russia-fm-talks-in-turkey/amp>.
- Davutoğlu, Ahmet. 2010. "Turkey's Zero-Problems Foreign Policy", *Foreign Policy*. May 20. https://web.archive.org/web/20141205010911/http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy?page=0,0.
- Davutoglu, Ahmet. 2014. *Strategijska dubina: međunarodni položaj Turske*. Službeni glasnik.
- Deutsche Welle. 2022. "Ukraine, Russia sign grain export deal" July 22. <https://www.dw.com/en/ukraine-russia-sign-grain-export-deal/a-62561053>.
- Duran, Burhanettin. 2022b. "Turkey's mediation has just begun", *Daily Sabah*, March 12. <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/turkeys-mediation-has-just-begun>.

- Egresi, Istvan, and Fatih Kara. 2015. "Foreign Policy Influences on Outward Direct Investment: The Case of Turkey". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 17 (2): 181–203.
- Ertugay, Fatih. 2022. "Historical Origins of Political Polarization in Turkey/Collective Memory". *Amme İdaresi Dergisi* 55 (2): 27–62.
- Financial Times. 2022. "Türkiye 'most successful' in conflict mediation: Ukraine" September 05. <https://www.ft.com/content/0d217384-7815-44b1-9b3e-d45236342f9f>.
- Göl, Ayla. 2009. "The identity of Turkey: Muslim and secular". *Third World Quarterly* 30 (4): 795–811.
- Grigoriadis, Ioannis N. 2014. "Turkey's foreign policy activism: vision continuity and reality checks". *Southeast European and Black Sea Studies* 14 (2): 159–173.
- Hale, William. 2005. "Christian democracy and the AKP: Parallels and contrasts". *Turkish Studies* 6 (2): 293–310.
- Hüsrev, Tabak. 2004. "Manifestations of Islam in Turkey's foreign policy". In: *Domestic and Regional Uncertainties in the New Turkey*, edited by Husrev Tabak, Ozgur Tufekci and Alessia Chiriatti, 85–104. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Kasapoğlu, Can. 2020. "Turkey's Burgeoning Defense Technological and Industrial Base and Expeditionary Military Policy". *Insight Turkey* 22 (3): 115–130.
- Kaya, Ayhan. 2013. *Europeanization and Tolerance in Turkey: The Myth of Toleration*. Springer.
- Kurt, Umit. 2010. "The Doctrine of "Turkish-Islamic Synthesis" as Official Ideology of the September 12 and the "Intellectuals' Hearth – " as the Ideological Apparatus of the State". *European Journal of Economic and Political Studies* 3 (2): 113–128.
- Kutlay, Mustafa. 2011. "Economy as the 'Practical Hand' of 'New Turkish Foreign Policy': A Political Economy Explanation". *Insight Turkey* 13 (1): 67–88.
- Levaggi, Ariel Gonzalez. 2013. "Turkey and Latin America: A new horizon for a strategic relationship". *Perceptions: Journal of International Affairs* 18 (4): 99–116.
- Lipin, Michael. 2022. "Turkey, Israel Reset Ties But Pursue Rival Mediations in Russia-Ukraine War", *Voice of America*. March 10. <https://www.voanews.com/a/turkey-israel-reset-ties-but-pursue-rival-mediations-in-russia-ukraine-war/6478186.html>.
- Mango, Andrew. 1993. "The Turkish Model". *Middle Eastern Studies* 29 (4): 726–757.

- Ministry of Foreign Affairs. 2022a. “The Alliance of Civilizations Initiative”. <https://www.mfa.gov.tr/the-alliance-of-civilizations-initiative.en.mfa>.
- Ministry of Foreign Affairs. 2022b. “Peaceful Resolution of Conflicts and Mediation”. <https://www.mfa.gov.tr/resolution-of-conflicts-and-mediation.en.mfa>.
- Ministry of Foreign Affairs. 2022c. “Policy of Zero Problems with our Neighbors”. <https://www.mfa.gov.tr/policy-of-zero-problems-with-our-neighbors.en.mfa#:~:text=In%20this%20context%2C%20the%20discourse,them%20as%20much%20as%20possible>.
- Murinson, Alexander. 2006. “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”. *Middle Eastern Studies* 42 (6): 945–964.
- Oğuzlu, Tarik. 2007. “Soft power in Turkish foreign policy”. *Australian Journal of International Affairs* 61 (1): 81–97.
- Öniş, Ziya. “Multiple Faces of the “New” Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique”. *Insight Turkey* 13 (1): 47–65.
- Özkan, Behlül. 2014. “Turkey, Davutoglu and the idea of pan-Islamism”. *Survival* 56 (4): 119–140.
- Özkan, Mehmet, and Birol Akgün. 2010. “Turkey’s opening to Africa”. *The Journal of Modern African Studies* 48 (4): 525–546.
- Radio Slobodna Evropa. 2020. “Erdogan posetio Aja Sofiju koja je pretvorena u džamiju” July 19. <https://www.slobodnaevropa.org/a/30736102.html>.
- Radio-televizija Srbije. 2021. “Erdogan: Ako se svi slože, spreman sam da posređujem u BiH” August 30. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/4494662/redzep-tajip-erdogan-bih-posredovanje.html>.
- Radio-televizija Vojvodine. 2010. “Erdogan: Turska spremna da posređuje u pregovorima” November 03. https://rtv.rs/rsn/politika/erdogan-turska-spremna-da-posreduje-u-pregovorima_220716.html.
- Ravid, Barak. 2022. “Israel’s Bennett emerges as key mediator between Putin and Zelensky”, *Axios*. March 9. <https://www.axios.com/2022/03/09/bennett-mediator-russia-ukraine-putin-zelensky>.
- Roberts, John. 2010. “Turkey as a Regional Energy Hub”. *Insight Turkey* 12 (3): 39–48.
- Senem Çevik B., and Philip Seib eds. 2015. *Turkey’s public diplomacy*. Springer.
- Seren, Merve. 2021. “Politics, Industry and Academia: Examining Dynamics of Turkish Defense Industry’s Great Leap Forward in the Post-2002 Era”. *Bilig* (96): 93–119.
- Sezer, Duygu Bazoglu. 1992. “Turkey’s grand strategy facing a dilemma”. *The International Spectator* 27 (1): 17–32.

- Tanasković, Darko. 2010. Neoosmanizam: Povratak Turske na Balkan. Službeni glasnik: Službeni glasnik Republike Srpske.
- TRT World. 2022. "Türkiye 'most successful' in conflict mediation: Ukraine" May 26. <https://www.trtworld.com/turkey/t%C3%BCrkiye-most-successful-in-conflict-mediation-ukraine-57450>.
- Ulutaş, Ufuk. 2010. "Turkish foreign policy in 2009: A year of pro-activity". *Insight Turkey* 12 (1): 1–9.
- Yakar, Sumeyra and Emine Enise Yakar. 2021. "The Integrationist Policy of Diyanet towards Sectarian Diversity". *Bilimname XLIV* (2021/1): 671–696.

Vuk LAZIĆ

TURKEY'S DIPLOMATIC MEDIATION AS MEANS OF POSITIONING IN NEW INTERNATIONAL CIRCUMSTANCES

Abstract: The ongoing crisis of the international order has opened up a series of serious questions about its far-reaching consequences, development perspectives, and possibilities of overcoming, as well as the trend of (re)positioning regional actors. Amid the Ukrainian conflict, special attention was drawn to Turkey's attempts of diplomatic mediation. To better understand the strategic direction and current position of Turkey, the main intention of this article is aimed at clarifying the features, dimensions, and function of diplomatic mediation within its foreign policy. The first part of the article discusses the broader theoretical framework which analyses the features, dimensions, phases, and preconditions of diplomatic mediation. Thereafter, a concise presentation of the basic features of the complex state-national orientation of mediation is presented. Based on the initiated and accomplished mediation processes observed over a long period of time, in a wide area from the Balkans, the Middle East, to the Caucasus and Central Asia, the central part of the article discusses the essential characteristics, motives, goals, and function of diplomatic mediation within the framework of Turkey's foreign policy. Based on the above, it can be concluded that diplomatic mediation is an important tactical and foreign policy tool for positioning Turkey in contemporary and emerging international circumstances.

Keywords: Republic of Turkey, diplomatic mediation, Middle East, Balkans.

UDK 551.583:[327::911.3(9)
Bibliid: 0025-8555, 74(2022)
Vol. LXXIV, br. 4, str. 557–582
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2204557A>

Originalni naučni rad
Primljen: 30. maja 2022.
Odobren: 11. oktobra 2022.
CC BY-SA 4.0

The geopolitical challenges to engage stakeholders into Arctic climate change adaptation – military action and the challenges for an Arctic Citizenship

Gisele M. ARRUDA¹ and Marko FILIJOVIĆ²

Abstract: Climate change adaptation in the Arctic is a powerful notion based on a challenging and impermanent reality of continuous complex interactions between the natural and social structures. The geophysical and geopolitical aspects of the Arctic system and the global context are naturally interlinked, and the human aspects of societal existence are even more integrated resulting in a range of collective opportunities, risks, and responsibilities as a civilization, as Arctic citizens, and as global citizens. Our analysis indicated that there are at least three key factors that stand in the way of the implementation of the Arctic climate agenda: 1) unresolved territorial and other disputes among Arctic coastal states, 2) the intensive (re)militarisation of the region (with Russia as a central player), and 3) noticeable economic dynamism, accompanied by strategic competition between key stakeholders – including non-Arctic states, such as China. The priorities for the region are still set by old-fashioned, mechanistic, political agendas, combined with unsustainable natural resources management strategies. Overall, our research indicates that the threat of climate change is not enough to mobilise the Arctic nations under a sense of regional citizenship or to raise awareness on the need for a coordinated and inclusive climate change adaptation policy, based on Arctic cooperation.

Keywords: climate change, adaptation, geopolitics, Arctic Citizenship, militarization.

¹ Principal Researcher, University of Aberdeen, UK, gisele.arruda@abdn.ac.uk,
<https://orcid.org/0000-0002-4541-3592>

² Researcher, Athens Institute for Education and Research (ATINER), Greece, mfilijovic@yahoo.com

Introduction

The Arctic Region presents a unique set of characteristics that influence and is influenced by geography, geopolitics, scenarios of natural resources management, sustainable development targets, levels of stakeholder engagement, cooperation and human environment. Despite its sparsely-populated communities, vast extensions of land, its wealth in natural resources the region is also a source of innovation, as new business models, collaborative synergies of pioneering technologies and new economic models like Smart specialisation, circular economy have emerged to assist dealing with the pressing challenges related to climatic and socio-environmental impacts. The geography, geopolitics, the economic and human dimensions of the Arctic are fundamental aspects that help defining the future of this strategic region.

The overall aim of this paper is to analyse the geopolitical challenges to engage stakeholders into Arctic climate change adaptation, the key elements that represent obstacles to the implementation of the Arctic climate agenda, the new geopolitical trends and the challenges for a sense of Arctic identity or Arctic Citizenship (Arruda, 2019). This paper starts presenting the 21st century perspective of climate change adaptation, followed by the complex components of the Arctic climate change agenda as well as the emergent geopolitical trends. It also dedicates a session to the analysis of the current Arctic context from a closer geopolitical point of view by discussing key elements that make the implementation of the Arctic climate agenda a complicated venture in terms of stakeholders' engagement, Arctic security policies and multi-level collaboration.

The paper uses a comparative study based on literature review combined with regional reports related to climatic and social impacts analysed jointly with live elements provided by international conferences geopolitical discussions, workshops and direct conversations in "petit comités" style held in Norway, Greenland, Iceland, Canada, Russia, China and the US in the period of October 2018 until the first quarter of March 2022, with the representatives of local governments.

Climate Change Adaptation in the 21st century Arctic

Adaptation seems to be the key word for the future. It is a powerful notion based on a challenging and impermanent reality of continuous complex interactions between the natural and social structures. These interactions have important geographical and geopolitical perspectives (Arruda & Krutkowski 2017)

that can present dramatic consequences or create extraordinary geo-capabilities for stakeholders. These geographical and geopolitical perspectives involve the holistic study of the interactions among human and natural systems (Norton & Mercier 2016) and the contemporary world series of changes requiring severe and immediate physical and social adaptation with decisive geopolitical interfaces. Geography and geopolitics are uniquely positioned to link different facets and provide the basic building blocks for understanding scenarios of natural resources management and use, sustainable development, cooperation and human environment. As resources are finite, stakeholders, as agents of change and adaptation, must employ strategies that allow an efficient and durable use of the available resources (Aikins 2014, 261; Huckle 2002, 65; Sergunin, 2021) in a peaceful and mindful way for generations to come. The spatial-temporal dimensions of sustainability call for geographical and geopolitical approaches to enhance the understanding of the dynamics, complexity and interactions of competing variables in various scales (Firth, 2011, 14; Grindsted 2013, 18). The geophysical and geopolitical aspects of the Arctic system and the global context are naturally interlinked, and, because of globalization, the human aspects of societal existence are even more integrated resulting in a range of collective opportunities, risks, and responsibilities as a civilization, as Arctic citizens (Arruda, 2019) and as global citizens.

Contemporary and rapid social change in the Arctic region also ignites new ideas and practices of modernity contrasting locally situated practices (Traditional Knowledge – TK), accelerating the fragmentation and dispersal of modernity into constantly proliferating “multiple modernities” triggering “distorted” or “divergent” patterns of development, and re-assembling what is often designated as “tradition” (Arce & Long 2000, 1).

Climate change has a significant role in the Arctic socio-political-environmental changes as the melting ice triggers new debates over territorial sovereignty of Arctic coastal states (Berkman & Young 2009; Konyshov and Sergunin, 2020). Indigenous communities in the resource-rich areas of the Arctic are increasingly exposed to severe climate change impacts as well as the external pressures of development advocated by governments and their industry partners (Arruda, 2018). With the discovery of vast energy resources in previously inaccessible areas of the Arctic, the governments of littoral states are taking new measures to assert their territorial sovereignty over frozen land and the newly opened waterways turn into trade routes (Arruda, 2018; Elferink, 2011; Vinogradova et al., 2021). Climate change and modernization have thus become two intrinsically linked forces that severely alter the context in which the indigenous populations sustain a livelihood (van Voorst

2009) extending impacts on economic dynamics that can be even more complex when considering Arctic geopolitical decision-making.

In the last decade, the North experienced the increase of a wide spectrum of business activities, management systems and new ventures of enterprise. Side by side, the old and traditional activities like oil and gas, mining, and shipping are operating with blue and bioeconomy, tourism, innovation, and entrepreneurship. New business opportunities are on the rise and Arctic stakeholders are playing a key role in facilitating and creating favourable conditions for boosting Arctic economic activity (Arruda and Johannsdottir, 2021). The Arctic is considered a developing region, but this cannot be seen as a conventional development process like the one experienced in the south along the last centuries. Due to intrinsic and multidisciplinary complexities with amplified effects at local, regional, and global levels, the proactive engagement of stakeholders demonstrates the relevance of the new dynamics of the North under the lenses of extractive industries, sustainable development, geopolitical interactions and the well-being of the region's population, themes that will be extensively amplified in specific sections ahead.

The Arctic complex climate change Agenda and emergent geopolitical trends

For the last two centuries, the world has been explained according to a mechanised way of thinking based on the industrial revolution, on the trend to mechanise and polarise forces and processes and ways of thinking. This mechanical worldview, not well adapted to change, "continues to maintain its attraction as it provides a sense of order, purpose and control" (Boulton, et al., 2015, 20), but it is not capable of capturing, perceiving, explaining the trends of promoting the necessary positive changes.

This mechanistic worldview has underpinned processes of management, business, policymaking, geopolitics and education by shaping how stakeholders should engage with economics, societal and political factors and forces (Boulton, et al., 2015; Sergunin, 2022). The mechanical perspective assumes that it is possible to control the future of the economy, society, ecology, geopolitics, energy, natural resources and climate, because this mind-set is based on a stable, non-changeable, non-dynamic worldview (Arruda, 2019). Consequently, it does not lead stakeholders to explore changeable multiple perspectives, interrelationships, unpredictability, interdisciplinary knowledge or co-evolution.

The counterpoint of a static, mechanistic viewpoint is “change” and the necessity of multi-stakeholder adaptation under the lenses of Complexity Theory. In other words, change is relevant to stimulate creativity and adaptability being Complexity “a theory of perpetual novelty, disequilibrium and creativity” (Morrison, 2008, 29) by admitting that knowledge is partial and incomplete; the future depends on historical dynamics, it is unpredictable and constructed by an adaptive re-organization of interactive and interconnected components interpreted according to emergent patterns (Arruda, 2019). “Complexity theory is a theory of change, evolution, adaptation and development for survival” and according to the definition of Morrison (2008, 16): “It breaks with simple successionist cause-and-effect models, linear predictability, and a reductionist approach to understanding the phenomena, replacing them with organic, non-linear and holistic approaches respectively (Santonus, 1998, 3), in which relations within interconnected networks are the order of the day (Youngblood, 1997, 27; Wheatley, 1999, 10)”.

The world cannot be mapped by mechanical thinking anymore, this same way of thinking that led societies to the previous two world wars. It creates the need of perspectives aligned to complexity thinking capabilities (Arruda, 2019) based on “systems approach” or a holistic perspective of interconnected components of economic, social, environmental, cultural, scientific, and geopolitical interconnections. This is a challenge for multi-stakeholder adaptation: capturing the dynamic nature of change, in face of the complexities of the Arctic climate change agenda.

The Arctic climate change agenda is based on Arctic sustainable economic growth, on Social Responsibility, clusters of innovation based on innovative business models (Arruda and Johannsdottir, 2021), on a durable approach to job creation, the use of environmental efficient technologies, innovative solutions for socio-cultural affairs and, above all, peace in the region. Coordination and cooperation among the eight Arctic nations, industry, scientific research and civil society organizations are key components of this process, paving the way for a specific customized approach in conducting sustainable practices in compliance with human rights, Arctic environmental standards, multicultural perspectives on sustainable development and corporate social responsibility (Arctic CSR).

CSR in the Arctic means the continuous voluntary commitment of companies to contribute to sustainable development through its business practices. Practices aligned to ethical principles, respect to cultural differences, respect to intergenerational rights of a healthy environment, capacity building to promote sustainable livelihoods, skills enhancement, and quality of life. CSR in the Arctic consists in integrating social and environmental concerns in business operations and in the interaction and engagement with multiple stakeholders.

A complex period of change is ongoing, not only involving physical and geographical adaptation but more in-depth processes of multicultural encountering and co-creation of sustainable futures. This very delicate balance requires mutual learning and multicultural understanding of socio-technical systems, green energy systems, sustainable business practices, positive political will to implement effective and tangible action to address climate change impacts and benefits, for multiple stakeholders, mainly local communities of the Arctic.

Climate change adaptation in the Arctic is a gigantic task that requires multi-stakeholder coordination, cooperation and collaboration in harmony with the Polar-Net Zero policies, net zero targets to reduce global levels of greenhouse emissions established by COP 26, the specific climate change targets established by the EU Arctic policy, The Paris Agreement as well as the Arctic Council's Ministerial Declaration. The purpose is to enhance understanding that energy-related GHG emissions contribute more than 75% of total emissions, and the path to reduce GHG emissions depends on actions to: (1) reduce energy use as a whole; (2) ensure energy created comes from renewable sources; (3) ensure all energy created is not wasted (Arruda, 2018). Fossil fuels still supply a majority of the energy used in the Arctic in need of tangible cost-effective energy efficiency measures and development of renewable energy technologies. The Arctic has been seen as the pioneer of advancing renewably powered micro-grid technology and a land of opportunity for cost-effective energy efficiency towards the vision of a low carbon Arctic energy system (Arruda, 2018).

Adaptation to climate change also requires engagement of all stakeholders and Arctic nations in terms of sustainable patterns of production and consumption, responsible supply chains, innovative business models and compliance with socio-environmental regulation and standards. This is an area of studies also interconnected or interdependent on geopolitical aspects related to terrestrial and maritime systems of energy, trade, transport and military capabilities because the relationship between climate change capacity building for adaptation and geopolitics is evident when the analysis turns to specific geopolitical contexts of not-so clean energy systems (coal and oil and gas continuous exploration in Siberia) and energy production from Russia and China counterpointing the efforts of cooperation and collaboration towards net zero climate policies of adaptation and mitigation. This political context is also emphasised by the strategic importance of the Arctic region to Russia in terms of terrestrial and maritime affairs, natural resources, and military facilities. Just before the beginning of the presidency of the Arctic Council in 2021, under Russian presidency, the Russian Foreign Minister Sergei Lavrov stated that: "It has been absolutely clear to everyone for a long time that this is our territory, this is our land" (AFP, 2021; Yakovenko, 2022).

The Arctic revealed to be a strategic geographical area of contrasting agendas related to natural resources, geopolitical interests and territorial and maritime disputes of Arctic and quasi-Arctic countries that want a piece, a portion, of the resources that are being unveiled due to the melting ice. These contrasting interests asseverate the challenges of engaging all the Arctic stakeholders into a climate change net zero agenda resulting in a resistance to realize the Arctic identity as per the Arctic Citizenship Theory (Arruda, 2019) meaning a sense of belonging to a broader Arctic community, beyond national boundaries, emphasizing the common grounds of Arctic people based on the universal values of human rights, democracy, non-discrimination and multicultural diversity, consisting of voluntary practices oriented to justice and Arctic consciousness (Arruda, 2019). This theory advocates for the “active co-creation of adaptive solutions to complex and unpredictable real-world problems”, a model that reveals the importance of the Arctic identity, interconnectedness and interdependency of the beings living in a very sensitive region in terms of social, economic, environmental, cultural and geopolitical impacts of decision-making.

Last but not least, another phenomenon that represents a challenge to stakeholders’ engagement is the process of Arctic militarization that completely opposes to the Arctic climate change agenda and to the sense of Arctic identity or citizenship. It also goes against the efforts of keeping military tensions low in the high north bringing to the Arctic an arsenal of nuclear weapons and increasing the risks to the local populations and neighbour nations asseverating the current concerns of nations like Norway and Finland in terms of maritime and terrestrial security. Along January and February 2022, Norwegian fishermen have warned of such large military exercises close to fishing areas causing substantial disturbance to the fisheries and concerns for vessels to sail over long distances to stay safe from missile firings.

The recent invasion of Ukraine triggers a set of embargo measures and diversion of investments that will make the engagement of the Arctic stakeholders even more challenging in terms of the achievement of Polar net zero targets, climate change adaptation, research collaboration, green investment, and Arctic socio-environmental protection. The repercussions of the Ukraine invasion bring severe tension and instability to the Arctic region by turning it into an area of strategic competition and neo-colonialism, apart from fading any attempt of pursuing a sense of Arctic identity so important to achieving a sustainable future plan for the region.

Geopolitical challenges of the Arctic adaptation to Climate Change

If we analyse the current context from a closer geopolitical point of view, we may identify at least three key elements that make the implementation of the Arctic climate agenda complicated. Those would be the still unresolved territorial and other disputes; the intensive process of militarisation of the region; and the economic dynamism accompanied by strategic competition of the key stakeholders.

Unresolved disputes: a “stumbling blocks” in the melting Arctic ice

Although most of the territorial and maritime disputes in the region have so far been peacefully resolved, four outstanding issues remain a “stumbling block” that affect relations between arctic coastal states to a greater or lesser extent.

The most benign among them is the dispute over Hans Island, the sovereignty over which is equally claimed by Canada and Denmark (via Greenland). According to Coates et al. (2008, 157), although the island has no economic value and does not affect the maritime demarcation of any of the mentioned countries towards the north or south, the dispute over it continues. According to the same authors, the main reason is a need that occasionally appears on the domestic political level in both countries. In other words, when it is necessary to stir up interest of certain segments of the electorate, especially before the elections, emphasising the importance of preserving sovereignty over the island is very suitable for attracting nationalist-oriented population, so this issue stands out as a very important topic in political rhetoric. However, according to Fairhall (2010, 36), the reality in the field is much different, sometimes even a little comical. As he explains, it is not uncommon for soldiers of the two countries to leave flags and even domestic alcoholic beverages as gifts to each other during regular patrols on the island. This state of affairs points to the conclusion that it is more about symbolism and less about a realistically complicated dispute that is difficult to resolve. This is evidenced by the fact that in 2012, Canada and Denmark even considered the possibility of dividing the island in half, but such an agreement has not yet been officially reached (OWP, 2021).

On the other hand, the dispute between Canada and the United States (US) regarding the process of delineation of maritime zones in the Beaufort Sea is a much more complex issue. It is based on the 1825 agreement between Russia and Great Britain, which was inherited by the US and Canada after the former bought

Alaska in 1867, and the latter acquired Britain's rights in 1880. According to this agreement, the eastern border of Alaska was set at the meridian line of the 141st degree, in its prolongation as far as the frozen ocean. Accordingly, Canada believes that this "established both the land border and the maritime boundary, and that both must follow a straight northern line". In contrast, "the US holds that the delimitation applies only to land and therefore does not extend beyond the term of the land boundary on the coast". In other words, "for delimitation in the Beaufort Sea, the US considers an equidistance line to be the legally and geographically appropriate solution" (Østhagen & Schofield, 2021, 12-13).

The dispute between the two sides sharply intensified in the 1970s when significant hydrocarbon reserves were discovered in the area (Byers, 2013), and then again in 2004 when the US leased eight plots of land below the sea for resource exploitation (OWP, 2021). It is interesting to observe that "while one proposed boundary line grants the US the larger portion of the Continental Shelf, this would then give Canada the larger Exclusive Economic Zone (EEZ) and vice versa" (Byers, 2013, 60). In other words, "in spatial terms, both Canada and the US would benefit from adopting the other's position" (Østhagen & Schofield, 2021, 14). Probably aware of this, in March 2011 the Canadian government expressed a desire to work with the US to settle boundary disagreements. However, negotiations were suspended at the end of the same year, after the two countries decided that "they would need more scientific information on the existence and location of hydrocarbon reserves before negotiating a boundary" (Østhagen & Schofield, 2021, 14).

Furthermore, US-Canadian relations are burdened by another open issue – the Northwest Passage (NWP), which runs through the Canadian archipelago. The essence of the problem between the two sides is as follows: the US believes that the NWP should be an international strait that everyone should use, while Canada is of the opinion that it belongs to its internal waters and that Ottawa should have exclusive jurisdiction (Fairhall, 2010, 31).

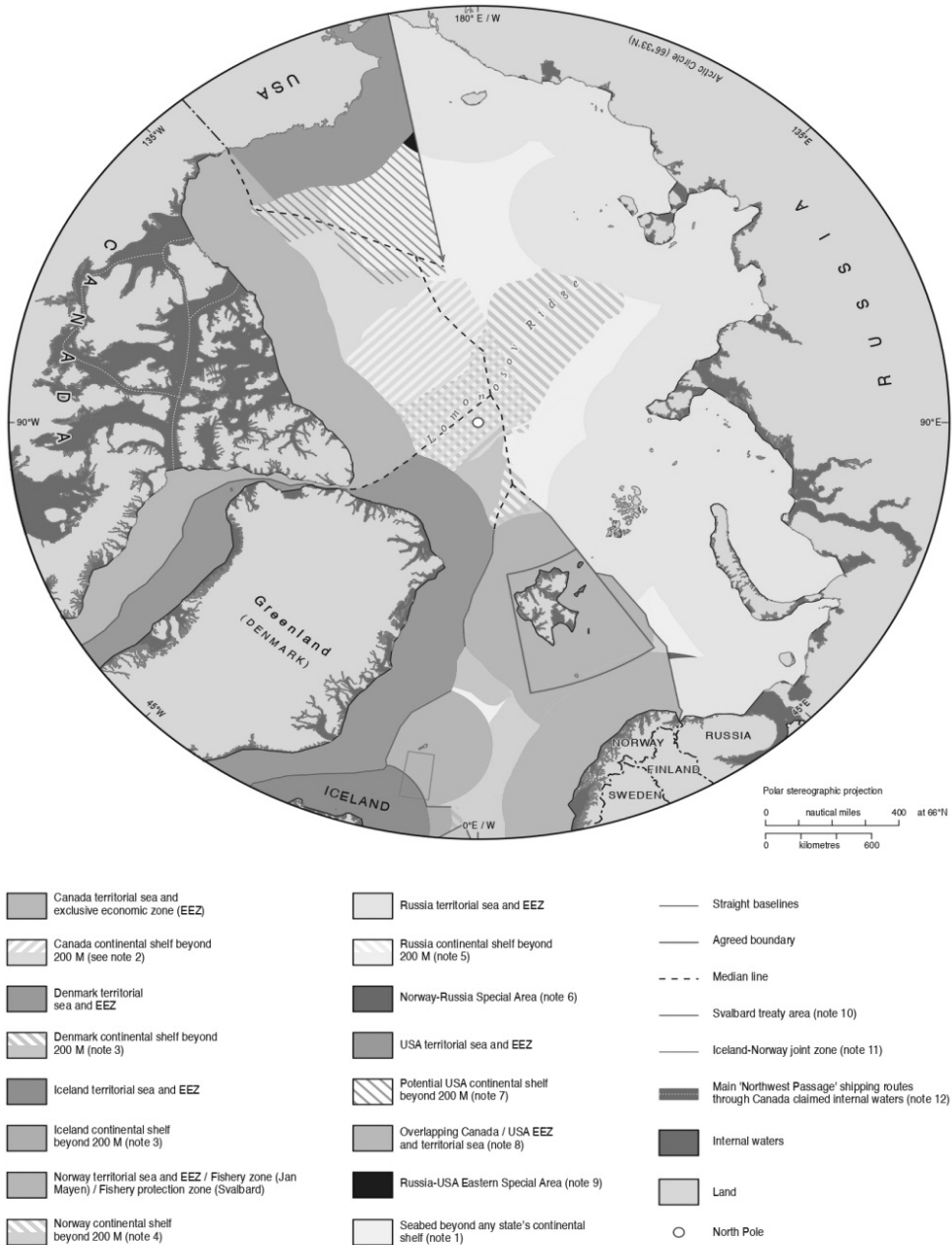
According to Petkunaite (2011, 66-67), the whole controversy began with the 1969 crisis, when the American oil tanker S.S. Manhattan passed through the NWP without proper permission from the Canadian government. After that, Ottawa adopted the so-called Arctic Waters Pollution Prevention Act in 1970, which "allowed Canada to claim some legal jurisdiction over the vessels navigating in the Arctic Archipelago and discouraged tanker transits through the area". But still, the attitude of the Americans did not change significantly even after that decision. This is evidenced by the navigation of the American icebreaker Polar Sea on the same route in 1985, which caused noticeable tensions between the two countries. Responding to the activities of Washington, Canadians drew straight baselines

around its Arctic islands in the same year, pointing out that they were based strongly on historical usage by the Inuit who travelled between islands while the sea between them was ice (Byers, 2013, 132).

As Käpylä & Mikkola (2013, 4) explain, “no one is contesting Canadian sovereignty over its maritime area...The US just wants to avoid establishing an unfavourable legal precedent in the NWP that might hinder the free flow of global trade or jeopardise the free movement of the US Navy in other parts of the world”. In that context, it is important to point out that on 11 January 1988 Canada and the US signed the so-called Arctic Cooperation Agreement. According to Petkunaite (2011, 68-69), it was the result of years of efforts by then-Canadian Prime Minister Mulroney and US President Reagan and it indicated “a pledge by the US that all navigation by the US icebreakers, within waters claimed by Canada, would be internal and could be performed with the consent of the Canadian government”. Such an agreement, as the same author explains, “allowed for practical cooperation on matters related to the NWP, while affirming that both countries would agree to disagree about the status of the passage”. In other words, “it demonstrated the possibility of functional cooperation without settling legal differences”. However, as Petkunaite (2011, 69) concludes, “it did not eliminate the possibility of confrontation – it simply postponed it”.

The last and at the same time the most delicate dispute between the Arctic coastal states is the one concerning the Lomonosov Ridge (ECON, 2007; Filijović, 2010). Given that it is rich in significant energy and other resource potentials, Canada, Denmark and Russia each assert that the ridge is a natural extension of its continental shelf (Map 1).

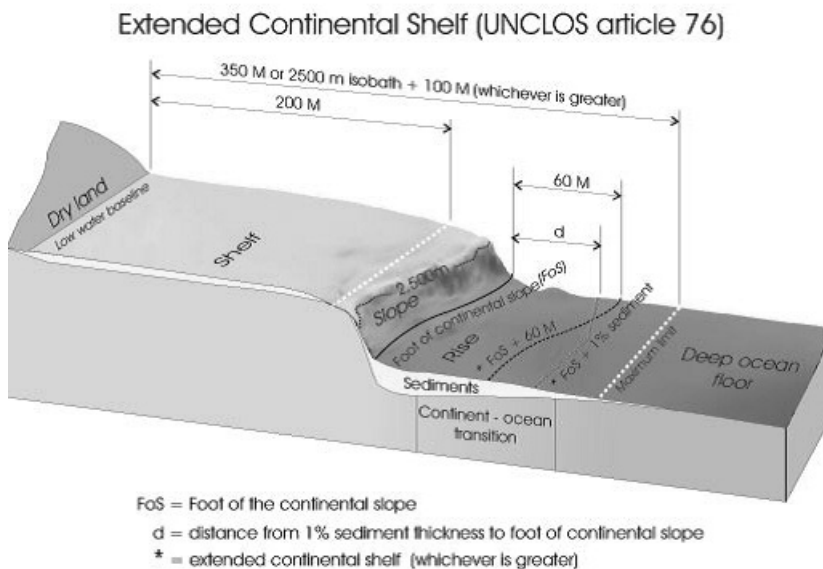
Map 1. Overlapping claims of Arctic coastal states

Source: www.durham.ac.uk/ibru

The parties involved agreed that a solution to the dispute should be sought on the basis of the United Nations Convention of the Law of the Sea (UNCLOS), according to which coastal states can extend control outside their EEZ of 200 nm if they prove that their continental shelf extends beyond that, which is done through a formal submission of a request to the United Nations Commission on the Limits of the Continental Shelf (CLCS). If they succeed in doing so, the Commission may approve the extension, provided that the country concerned scientifically proves that the extension of its seabed contains at least 1% sediment, as well as the base of the continental shelf within the EEZ (UNCLOS, Article 76, 83) (Graph 1).

Graph 1. Graphic representation of the conditions for the extension of the continental shelf prescribed by UNCLOS

Source: Jares (2006)

Following the signing of UNCLOS, a country has 10 years to submit a formal request. A negative decision by the CLCS, however, is not final, and the country may proceed with collecting additional scientific evidence to further back up its claim (Käpylä & Mikkola, 2013, 4). In this regard, it is important to note that Russia submitted the request to the commission on two occasions, in 2001 and 2015,

Denmark also submitted two partial requests in 2009 and 2014, and Canada one partial request in 2019 (Baker, 2020, 4-5).

However, although the parties involved are in principle determined to resolve all issues amicably, certain circumstances related to this particular dispute call into question the entire process of delimitation, and thus the character of the final outcome. As Käpylä & Mikkola (2013, 5) point out, there are very implicit procedural challenges related to the exercise of the right to extension that can foster conflict dynamics, such as the weak legal mandate of the commission or the non-transparency of the whole process. To be more specific, the fact is that the decisions of the CLCS are not binding, but recommendatory, which indicates that the commission does not have the legal authority to resolve border disputes between the countries involved. In addition, the commission has no obligation to publicly justify its decisions, just as countries do not have to publicly disclose their scientific data to support the claim. These procedural weaknesses can diminish the legitimacy of any CLCS decision, particularly if a certain coastal state does not approve of it. Besides, the activities of some Arctic nations do not relieve the conflict dynamics, encouraging others to distrust their sincere commitment to resolving open issues peacefully (such as the demonstrative display of the Russian Titanium flag at the bottom of the North Pole in 2007 or some statements by politicians promoting appropriation of still undivided territories). Moreover, such behaviour often leaves the impression that there is “some kind of ownership battle between Arctic coastal states”, which can “potentially lead to diplomatic disputes or even to the use of hard power as a way of securing the claim to one’s ‘own’ continental shelf” (Käpylä & Mikkola, 2013, 5). Unlike previous disputes, where countries are all close allies and NATO members, and where the potential for conflict between them over disputed issues is close to zero, when it comes to the Lomonosov Ridge, this is clearly not the case. On the contrary, Russia has repeatedly drawn the attention of other Arctic states to the fact that the area around the North Pole is of strategic importance to it and will not easily allow others to challenge its sovereignty over the area that it – in its own opinion – claims a legitimate right to. After all, the process of increasingly intensive militarisation of the Arctic provides strong evidence towards this notion.

Russian (re)militarisation of the Arctic: a hot topic in a cold region

Emphasising the importance of the Arctic region for Russia, just before the beginning of the presidency of the Arctic Council in 2021, Russian Foreign Minister Sergei Lavrov said the following: “It has been absolutely clear to everyone for a long time that this is our territory, this is our land” (AFP, 2021).

That such a statement is not unfounded is justified by the adoption of a series of strategic documents in 2008 with the aim of bolstering the country's Arctic military capabilities, as well as the accompanying process of revitalisation of existing and installation of new infrastructures in the region. According to the Centre for Strategic and International Studies (CSIS), in the last decade and a half, the Russians have reopened and modernised 50 previously closed Soviet-era military facilities – 13 air bases, 10 radar stations, 20 border outposts, and 10 integrated emergency rescue stations (Melino & Conley, 2021). In addition, they built 475 new military outposts, as well as 16 new deep-water ports, and in 2014 they established a new Arctic Joint Strategic Command at Severomorsk (the home of the Russian navy's Northern Fleet) (Gricius, 2021).

Consequently, with the increase in the capacity of military personnel, the number of military exercises of a smaller or larger scope increased. According to Conley et al. (2020, 12), only during 2017 the Northern Fleet conducted 4,700 exercises and 3,800 test combat training exercises “designed not simply to defend the Arctic territory, but to enhance power-projection capabilities and protect the New Siberian Islands near potential oil and gas reserves and along the Northern Sea Route (NSR)”. Accordingly, modern defence and other systems are deployed throughout the region. Positioned at strategically appropriate locations, these are: S-400 and S-300 air defence systems for long range protection; P-800 Onyx anti-ship cruise missiles and Caliber-NK land-attack cruise missiles for medium-range protection; Pantsir-SA and Tor M2-DT systems for short-range base defence; and 3K60 BAL, K-300P Bastion-P and 4K51 Rubezh systems for coastal defence (Boulègue, 2019, 7-8). In addition to the above, in order to demonstrate its superiority in the High North, Russia recently included the most modern offensive missile systems in its existing Arctic arsenal. In December 2019, it confirmed the deployment of the hypersonic Kinzhal (Russian for “dagger”) air-launched ballistic missile, which can be launched from Russian fighter aircraft with a conventional or nuclear warhead traveling more than 7,600 miles per hour and strike targets 1,200 miles away with precision accuracy”. There is also the Avangard hypersonic glide vehicle, “which reportedly travels 20-27 times the speed of sound (15,000-20,000 mph) and can strike targets up to 3,700 miles away” (Burke & Matissek, 2021, 44). However, what draws special attention when it comes to Russian military capabilities in the region is the fact that “the Northern Fleet accounts for at least about two-thirds of Russia's navy's nuclear strike capabilities” (Boulègue, 2019, 8).

Bearing this in mind, Klimenko (2015) points out that the new Russian military capacities, no matter how much they have been developed recently, are not nearly as extensive as those from the time of the USSR, and that the story of Russia's military build-up in the Arctic is often exaggerated. Moreover, as some Russian

authors explain, the strengthening of these capacities does not represent some new remilitarization of the region, but the previously planned modernization of the military forces in accordance to the development of the overall national defence strategy (Sergunin & Konyshev, 2015; Sergunin, 2021). In other words, the revitalization of the existing facilities and the construction of new military infrastructure in that part of Russia was foreseen in advance and is taking place in accordance with Russia's national interests in the Arctic, as well as the existing development strategy of that region.³

However, despite these findings, many analysts from the West remain sceptical about Russian military activities. As most of them note, Russia's demonstration of military power in the High North has intensified significantly since the annexation of Crimea. According to Kendall-Taylor et al. (2021, 2), not only have the Russians increased the pace and scope of its Arctic military activities, but they have become "more provocative, incorporating elements such as live-fire training and amphibious landings". In addition, increased activity of submarines and other vessels, especially long-range aviation flights, was also observed. According to the same authors, "intercepts of Russian aircraft off Alaska have been more frequent in 2021 than at any time since the end of the Cold War", and moreover, for the first time, in October of the same year, a test launch of a Tsirkon hypersonic missile from a submarine was carried out (Kendall-Taylor et al. 2021, 2).

All of the above led other Arctic nations to reconsider their military strategies related to the region. Instead of conciliatory tones and emphasis on the preservation of peace and cooperation in the Arctic, which were present in previous documents, there are now claims about Russia's negative influence in the region, as well as the need to strengthen practical engagement and ties within North Atlantic Treaty Organization (NATO). For example, in the beginning of 2021, the US adopted the document titled *Regaining Arctic Dominance*. It states that the Army must "organise to win in the Arctic", and that the region represents "an arena of competition, a line of attack in conflict...and a platform for global power projection" (US Army, 2021, 1), with Russia perceived as one of the main threats to national interests. The same can be seen in 2020 Norway's Arctic Policy, where it is explicitly stated that "Russia's military modernisation poses a challenge to the security of Norway and other Allied countries" (Government of Norway, 2020, 16). In a somewhat milder form, but in line with this, are the new Arctic strategies of

³ For more detailed information check: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/f8ZpjhpAaQQWB1zjywN04OgKil1mAvaM.pdf>

Sweden and Finland (Zeman, 2021), which recently signed a special agreement with Norway implying closer military cooperation (Holm, 2020).

Noticing the strengthening of Russia's military potentials in the region, NATO doubled its military activities in the period 2015-2020 (Evans, 2021), with a particular emphasis on the NATO exercise called Trident Juncture 18 carried out in 2018. It was held in Norway and adjacent waters of the Baltic and the Norwegian Sea, "with participation by all 29 NATO members plus Sweden and Finland", and was described as "NATO's largest exercise to that point since the Cold War. It featured a strong Arctic element, including the first deployment of a US Navy aircraft carrier above the Arctic Circle since 1991" (CRS, 2021, 42). Further, another military exercise is planned in Norway, called Cold Response 2022, which will reportedly be "the largest military exercise inside the Arctic Circle since the 1980s" (CRS, 2021, 42).

As explained by Baev (2021), the fundamental principle in Russia's regional policy is that the expansion of NATO activity constitutes a major security threat. Accordingly, given the growing tensions over Ukraine, as well as the fact that, except for Russia, all other littoral arctic states are also members of NATO, it should come as no surprise that Moscow displays the military dimension of its Arctic strategy to such extent. However, the same author concludes that the prioritised military build-up is practically unhelpful for Russian Arctic diplomacy and hampers the implementation of cooperative economic and human development initiatives, including the issue of implementing the climate change agenda.

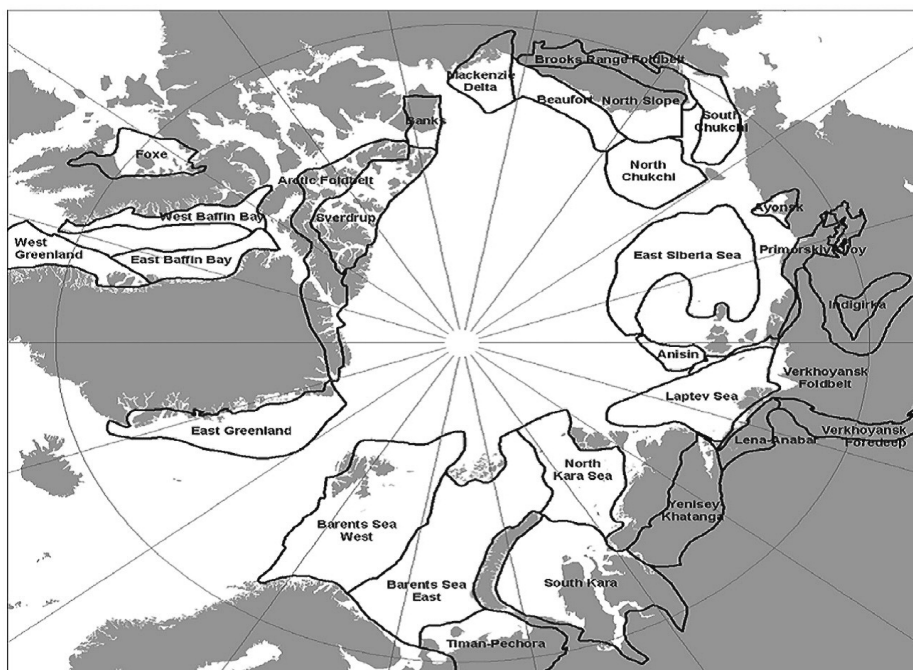
Economic dynamism and strategic competition: China's gambit in the High North

The reduction in the ice cover, as one of the consequences of the cumulative effects of climate change, has made the previously inaccessible Arctic hydrocarbon resources finally available, which accelerated exploratory and economic activities. A key point is the publication of the 2008 US Geological Survey, which estimates that there are approximately 90 billion barrels of oil, 1,669 trillion cubic feet of natural gas and 44 billion barrels of natural gas liquids in the Arctic (Stauffer, 2009, 4). After that, a general investment and drilling frenzy across the region have ensued, while some other topics, such as environmental issues, have been left aside.

As Đorđević et al. (2017, 134-137) note, having in mind the mentioned estimates, the Arctic states have sharply intensified the activities related to the exploration of hydrocarbon deposits, while the volume of operations has visibly increased. For example, back in 2007, the Greenlandic authorities considerably

increased the number of licences issued for oil and gas companies, expanding the area for exploration and exploitation from 6,881.6 to over 101,000 square kilometres. Such growth has also been reported in the US. Between 2003 and 2007, the federal government issued 241 oil extraction permits for an area of 5,179.9 square kilometres in the US part of the Beaufort Sea, and in 2008 another 487 new permits in the Chukchi Sea covering an area of 10,926.5 square kilometres. Similar activities in the last decade and a half have been undertaken also by Canada and Norway in their part of the Arctic, and particularly by Russia, which has drastically increased the volume of operations in the Barents, Kara, Chukchi and Laptev Seas (Map 2), significantly investing at the same time in the development of onshore rigs. For example, it is enough to say that only from Yamal LNG, in Western Siberia, a tanker filled with 173,000 m³ of LNG is launched on the market approximately every 40 hours. However, what is particularly interesting to point out is the plan according to which Western Siberia should become “one of the world’s largest LNG regions in the course of this decade”, but also that China has 30 per cent ownership of Yamal LNG (as well as tankers) (Valberg, 2021).

Map 2. Existing and projected energy basins in the Arctic region

Source: Ronning & Haarr (2008, 2)

Namely, climate change, research of new transport routes and energy transition have motivated Beijing to actively join the Arctic arena. After gaining observer status in the Arctic Council in 2013, China made plans to create the so-called Polar Silk Route between Asia and Europe (as an integral part of its massive infrastructure project, the Belt and Road Initiative), and in 2018 presented its Arctic Policy where it declared itself as “Near-Arctic State” (Valberg, 2021). Accordingly, Beijing has practically demonstrated its interest in the region, investing heavily in energy and other infrastructure, especially along the NSR. According to Conley et al. (2020), China’s Silk Road Fund and Chinese banks have so far invested billions of dollars in Russia alone, with new investments announced across the Arctic region. In addition, China has deployed two icebreakers in the area around the North Pole and announced the construction of a third nuclear-powered one. Yet, what is most striking is that it has created an extensive network of scientific research stations and institutes, such as the China-Nordic Arctic Research Centre, the China-Finland Arctic Monitoring and Research Centre, and the China-Iceland Arctic Science Observatory, whereby it recently signed an agreement to establish a China-Russia Arctic Research Centre in Russia (Yamineva, 2021; Conley et al. 2020). As Yamineva explains (2021, 158), China uses scientific diplomacy as an instrument of soft power, i.e. “as a way to enter the region in a manner which is non-provocative and does not raise fears and concerns among Arctic States – an approach that has generally been successful so far”. Such an approach is in line with the aforementioned China’s Arctic Policy, which states that “China prioritizes scientific research, underscores the importance of environmental protection, rational utilization, law-based governance and international cooperation, and commits itself to maintaining a peaceful, secure and stable Arctic order”. In this regard, it is also important to point out that “China calls for the peaceful utilization of the Arctic and commits itself to maintaining peace and stability... and supports efforts to safeguard security and stability in the region” (China’s Arctic Policy, 2018; Leksyutina, 2022).

Based on the above, it could be said that officially Beijing wants to achieve its interests through open and pragmatic cooperation with the Arctic nations, which will be beneficial for all the involved actors and the region as a whole. However, not everyone shares this view. On the contrary, since China declared itself a “Near-Arctic State”, some countries in the region and the US in particular, have greeted it with disapproval and expressed doubts about the real intentions of the “Asian Dragon”, notably after the release of information that “China is reportedly considering deploying submarines to the Arctic as a deterrent against nuclear attack” (Latham, 2021). After all, this is unequivocally confirmed by the previously mentioned US Army’s document (Regaining Arctic Dominance), which explicitly

states: “The Arctic has the potential to become a contested space where United States’ great power rivals, Russia and China, seek to use military and economic power to gain and maintain access to the region at the expense of US interests” (US Army, 2021, 15). Moreover, even possible military-strategic scenarios for the Arctic region by 2050 have been developed on how China could behave in the future and how to react to it adequately (Conley et al. 2020).

As explained by Breitenbauch et al. (2019, 47), Beijing’s overall performance has caused many “traditionally non-security issues, such as sea trade and research, which function as a platform for cooperation in the region, to begin to look more like security issues in an age of strategic competition, casting further doubt on the maintenance of the Arctic as a low-tension area”. According to the same authors, this problem was further aggravated in 2019, when, at the Arctic Council meeting, representatives of Washington warned of China’s growing interest in the Arctic. While this increased attention is undoubtedly real, the authors point out that the tone and content of the presentation marked a shift toward the inclusion of China-related geopolitical issues in the Arctic Council, concluding that the Arctic has practically become yet another global theatre for long-term strategic competition.

Conclusion

Unfortunately for the Arctic and for the sake of climate change adaptation, the same mechanistic and old-fashioned political agendas based on electoral short-term sight combined to the natural resources management strategies still continue to dominate the priorities for the region and continue to create obstacles to the implementation of an inclusive and coordinated climate change adaptation policy based on Arctic cooperation. The political instability imposed to the goals and actions of the Arctic Council Russian Chairmanship jeopardize the collective approaches to sustainable development advocated under the “Responsible Governance for Sustainable Arctic” slogan for the mandate 2021-2023. The chronicle context of deep territorial and natural resources disputes combined with the latest geopolitical developments not only put in check any attempt of enhancing synergy and cooperation among the eight Arctic Nations, but it also shift the direction of financial resources and investments that are being diverted from climate change and green energy transition to strengthen military capabilities and alliances of neighbouring Arctic countries as there is a real fear for the expansion of a military action in the region. The existential threat of climate change is not enough to mobilize the Arctic nations under a sense of regional identity (or

citizenship) and common ground due to another emergent existential threat (the war) compromising basic human principles and values developed and consolidated along the last 75 years. This represents another layer of risks leading to a time of collective vulnerability and realignment of the Arctic nations' priorities, funding, military capabilities, and long-term economic and human development back-offs. From climate change priorities the focus moved into the challenges to Arctic security raising the fundamental question of what kind of Arctic cooperation can be expected in face of the new geopolitical scenario.

Bibliography

- AFP. 2021. "Russia warns West against Arctic encroachment ahead of talks", *France24*, May 17. <https://www.france24.com/en/live-news/20210517-russia-warns-west-against-arctic-encroachment-ahead-of-talks>
- Aikins, Eric. K.W. 2014. "The relationship between sustainable development and resource use from a geographic perspective", *Natural Resources Forum*, Blackwell Publishing, vol. 38 (4), November, 261-269.
- Allers, Robin. Rácz, András. and Sæther, Tobias. 2021. "Dealing with Russia in the Arctic Between Exceptionalism and Militarization", *DGAP analysis No. 4*, German Council on Foreign Relations, October, 1-20.
- Arce, Alberto. and Long, Norman. 2000. *Anthropology, Development and Modernities: Exploring discourses, counter-tendencies and violence*. Routledge, London.
- Arruda, Gisele. M. and Johannsdottir, Lara. 2021. *Corporate Social Responsibility in the Arctic: The New Frontiers of Business, Management, and Enterprise*. Routledge, Abingdon.
- Arruda, Gisele. M. 2019. *Sustainable Energy Education in the Arctic: The Role of Higher Education*, 1st Edition, Routledge, Abingdon.
- Arruda, Gisele. M. 2018. *Renewable Energy for the Arctic: New Perspectives*. Routledge, Abingdon.
- Arruda, Gisele. M. and Krutkowski, Sebastian. 2017. "Social impacts of climate change and resource development in the Arctic: Implications for Arctic governance", *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*, Vol. 11 (2): 277-288, <https://doi.org/10.1108/JEC-08-2015-0040>

- Baev, Pavel. K. 2021. "Russia and the Arctic: High Ambitions, Modernized Capabilities, and Risky Setbacks". In: *Russia's Global Reach: A Security and Statecraft Assessment*, edited by Graeme P. Herd, 25-33. Garmisch-Partenkirchen: George C. Marshall European Centre for Security Studies.
- Baker, Betsy. 2020. "Arctic Overlaps: The Surprising Story of Continental Shelf Diplomacy", *Polar Perspectives*, No. 3. Wilson Center: 1-13.
- Beary, Brian . 2008. "Race for the Arctic", *CQ Global Researcher*, Vol. 2, No. 8.
- Berkman, Paul. A. and Young, Oran. R. 2009. "Governance and Environmental Change in the Arctic". *Science* 17, Vol. 324, (5925): 339-340.
- Berkman, Paul. A. and Vylegzhanin, Alexander. N. 2010. *Environmental Security in the Arctic Ocean*. Cambridge, Springer.
- Boulton, Jean. G., Bowman, Cliff., and Allen, Peter. M. 2015. *Embracing complexity: strategic perspectives for an age of turbulence*. Oxford University Press, Oxford, UK.
- Boulègue, Mathieu. 2019. *Russia's Military Posture in the Arctic: Managing Hard Power in a 'Low Tension' Environment*, Chatham House - The Royal Institute of International Affairs, London.
- Breitenbauch Henrik. Kristensen, Kristian Soby. and Groesmeyer Jonas. 2019. "Military and Environmental Challenges in the Arctic". In: *New Perspectives on Shared Security: NATO's Next 70 Years*, edited by Valášek Tomáš, 45-51. Washington D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Burke, Ryan. and Matisek, Lt. Col Jahara "Franky". 2021. "The Polar Trap: China, Russia, and American Power in the Arctic and Antarctica". *Journal of Indo-Pacific Affaris, Special Issue (October)*. <https://www.airuniversity.af.edu/JIPA/Display/Article/2820739/the-polar-trap-china-russia-and-american-power-in-the-arctic-and-antarctica/>
- Byers, Michael. 2013. *International Law and the Arctic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- China's Arctic Policy*. 2018. Beijing: The State Council Information Office of the People's Republic of China. https://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2018/01/26/content_281476026660336.htm
- Coates, Ken S.. Lackenbauer, Whitney. P. Morrison, William. R., and Poelzer, Greg. 2008. *Arctic Front: Defending Canada in the Far North*. Toronto: Thomas Allen Publishers.
- Conley, Heather A. Melino, Matthew. Tsafos, Nikos., and Williams, Ian. 2020. *America's Arctic Moment: Great Power Competition in the Arctic to 2050*, Washington: Center for Strategic and International Studies (CSIS).

- [CRS] Congressional Research Service. 2021. *Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress*, October 12, Washington. <https://sgp.fas.org/crs/misc/R41153.pdf>
- David, Fairhall. 2010. *Cold Front: Conflict Ahead in Arctic Waters*. London and New York: I.B. Tauris.
- Dordević, Ivica. Filijović, Marko., and Gačić, Jasmina. 2017. *Security, economy and sustainable development* [Bezbednost, ekonomija i održivi razvoj], Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade.
- ECON. 2007. Arctic Shipping 2030: From Russia with Oil, Stormy Passage, or Arctic Great Game?, *ECON Report 2007-070*.
- Eferink, Oude. A.G. 2011. „The Regime for Marine Scientific Research in the Arctic: Implications of the Absence of Outer Limits of the Continental Shelf beyond 200 Nautical Miles“, In: *Arctic Science, International Law and Climate Change*, edited by Wasum-Rainer, Susanne, Winkelmann, Ingo., and Tiroch, Katrin, 189-208. Papers from the International Conference at the German Federal Foreign Office in cooperation with the Ministry of Foreign Affairs of Finland, Berlin, 17/18 March 2011. Max-Planck – Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Springer.
- Evans, Jen. 2021. “The History and Future of Arctic State Conflict: The Arctic Institute Conflict Series”. *The Arctic Institute*. May 25, <https://www.thearcticinstitute.org/the-history-and-future-of-arctic-state-conflict-the-arctic-institute-conflict-series/>
- Filijović, Marko. 2010. “Territorial delimitation in the Arctic” [Teritorijalno razgraničenje na Arktiku], *Vojno delo*, leto, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, 90-105.
- Firth, Roger. 2011. “The nature of ESD through geography”, *Teaching Geography*, 36 (1): 14-16.
- Government of Norway. 2020. *The Norwegian Government’s Arctic Policy: People, opportunities and Norwegian interests in the Arctic*, Oslo. https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/nord/arctic_strategy.pdf
- Gricius, Gabriella. 2021. “Arctic Great Power Competition: The United States, Russia and China”, *Global Security Review*. April 12, <https://globalsecurityreview.com/great-power-competition-the-united-states-russia-china/>
- Grindsted, Thomas. S. 2013. “From the Human-Environment towards Sustainability – Danish Geography and Education for Sustainable Development“. *European Journal of Geography* Volume 4, (3): 6-20.

- Hao, Feng. 2019. "How Should China Respond to Melting Glaciers and Rising Sea Levels?" *China Dialogue Ocean*. September 27. <https://chinadialogueocean.net/10360-china-respond-to-climate-change/>
- Holm, Arne O. 2020. "Now the Swedes Also Fear Increased Militarization of the Arctic", *High North News*. October 2, <https://www.highnorthnews.com/en/now-swedes-also-fear-increased-militarization-arctic>
- Huckle John. 2002. "Reconstructing nature: towards a geographical education for sustainable development". *Geography* 87, (1): 64–72.
- Jares, Vladmir. 2009. "The Continental Shelf beyond 200 nautical miles: the work of the Commission on the Limits of the Continental Shelf and the Arctic". *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. Volume 42, No 4, October: 1265-1305.
- Latham, Andrew A. 2021. "Great Power Rivalry in the Arctic Circle is Heating Up", *The National Interest*. February 16. <https://nationalinterest.org/blog/buzz/great-power-rivalry-arctic-circle-heating-178282>
- Klimenko, Ekaterina. 2015. Russia's Military Build-up in the Arctic: Political Rhetoric vs. Reality, The Henry M. Jackson School of International Studies, University of Washington. October 14. <https://jsis.washington.edu/aic/2015/10/14/russias-military-buildup-in-the-arctic-political-rhetoric-vs-reality/>
- Leksyutina, Yana V. 2022. "China's Participation in Energy Cooperation with Russia in the Arctic". Springer Books, edited by Salygin, Valery I., *Energy of the Russian Arctic*, (0): 125-140, Springer. DOI: 10.1007/978-981-19-2817-8_7
- Martinez, Luis. 2019. "Why the US Navy sails past disputed artificial islands claimed by China", *ABC News*. May 6. <https://abcnews.go.com/Politics/us-navy-sails-past-disputed-artificial-islands-claimed/story?id=60993256>
- Melino, Matthew. and Conley, Heather A. 2021. *The Ice Curtain: Russia's Arctic Military Presence*, Center for Strategic and International Studies, Washington.
- Morrison, Keith. 2008. "Educational Philosophy and the Challenge of Complexity Theory". In: *Complexity Theory and The Philosophy of Education*, edited by Mason, Mark, 16-31. Wiley-Balckwell, Oxford.
- Norton, William. and Mercier, Michael. 2016. *Human Geography*. OUP Catalogue, Oxford University Press, edition 9, Oxford.
- Østhagen, Andreas. and Schofield, Clive H. 2021. "An ocean apart? Maritime boundary agreements and disputes in the Arctic Ocean", *The Polar Journal*: 12-14. DOI: 10.1080/2154896X.2021.1978234
- [OWP] The Organization for World Peace. 2021. "Arctic Circle Territorial Conflicts". Accessed April 4, 2022. https://theowp.org/crisis_index/arctic-circle-territorial-conflicts/

- Petkunaite, Dovile. 2011. *Cooperation or Conflict in the Arctic? UNCLOS and the Barents and Beaufort Sea Disputes*. Master thesis. Department of Arts in International Relations. City University of New York (CUNY), NY.
- Ronning, Kristin. and Haarr, Geirr. 2008. *Exploring the Basins of the Arctic*, Harstad–Stavanger: Statoil ASA. <https://www.yumpu.com/en/document/read/38285944/exploring-the-basins-of-the-arctic>
- Santosus, Megan. 1998. “Simple, Yet Complex”, Accessed May 5, 2018. https://www.cio.com/archive/enterprise/041598_qanda_content.html
- Sergunin, Alexander. and Konyshchev, Valery. 2015. “Russian Military Activities in the Arctic: Myths & Realities”, *Arctic Yearbook*. <https://arcticyearbook.com/arctic-yearbook/2015/2015-commentaries/154-russian-military-activities-in-the-arctic-myths-realities>
- Sergunin, Alexander and Konyshchev, Valery. 2020. “Arctic policies and strategies – analysis, synthesis, and trends”. *Polar Geography* (43:2-3): 240-242. DOI: 10.1080/1088937X.2020.1766593
- Sergunin, Alexander. 2021. “Introduction: Quo Vadis? “The Arctic between nationalism and globalism”. *The Polar Journal* (11:1): 1-10. DOI: 10.1080/2154896X.2021.1936895
- Sergunin Alexander. 2022. “International Cooperation in the Arctic”. *The Handbook of the Arctic*: 1-21. Palgrave Macmillan, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-9250-5_3-1
- Stauffer, Peter. 2009. *Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle*. Project Report. U.S Geological Survey. Menlo Park, California. <http://library.arcticportal.org/1554/1/usgs.pdf>
- [UNCLOS] United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982, Oceans and Law of the Sea – Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea, United Nations, NY. https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/UNCLOS-TOC.htm
- US Army. 2021. *Regaining Arctic Dominance*, Headquarters – Department of the Army, Washington.
- Valberg, Anna. 2021. “The ‘Polar Silk Road’ is a myth – but what of Russian activities along the Northern Sea Route?”. *Science Norway*. Fridtjof Nansen Institute. December 14. <https://www.fni.no/publications/the-polar-silk-road-is-a-myth-but-what-of-russian-activities-along-the-northern-sea-route>
- van Voorst, Roanne. S. 2009. vl work all the time- he just waits for the animals to come back: social impacts of climate changes: a Greenlandic case study”. *Jàmbá. Journal of Disaster Risk Studies* 2 (3): 235-252.

- Vinogradova, Vera. Titkova, Tatyana and Zolotokrylin, Alexander. 2021. “How climate change is affecting the transitional natural zones of the Northern and Arctic regions of Russia”. *Polar Science*. Vol. 29. <https://doi.org/10.1016/j.polar.2021.100652>
- Wheatley, Margaret. 1999. *Leadership and the New Science: Discovering order in a chaotic world*. 2nd edn., Berret-Koehler Publishers, San Francisco.
- Yakovenko, Dmitry A., 2022. “Russia’s Chairmanship in the Arctic Council: In Search of Balance?,” Springer Books, edited by Salygin, Valery I. (ed.), *Energy of the Russian Arctic* (0): 43-59, Springer. DOI: 10.1007/978-981-19-2817-8_3
- Yamineva, Yulia. 2021. “China in the Arctic: Climate Agenda as Space for Multilateral Cooperation Amidst Great Power Competition”. In: *Nordic-Baltic connectivity with Asia via the Arctic*, edited by Gaens Bart, Jüris Frank and Raik Kristi, 148-161. International Centre for Defence and Security, Tallinn, Estonia.
- Youngblood, Mark. D. 1997. *Life at the Edge of Chaos*. Perceval Publishing, Dallas, TX.
- Zeman, Jalen. 2021. “No need to Read Between the Lines: How Clear Shifts in Nordic Strategies Create Opportunities for the United States to Enhance Arctic Security”, *Rand*, September 15, <https://www.rand.org/blog/2021/09/no-need-to-read-between-the-lines.html>

Gisele M. ARRUDA i Marko FILIJOVIĆ

**GEOPOLITIČKI IZAZOVI ZA UKLJUČIVANJE ZAINTERESOVANIH STRANA
U ADAPTACIJU NA KLIMATSKE PROMENE NA ARKTIKU
– VOJNA AKCIJA I IZAZOVI ZA ARKTIČKO GRAĐANSTVO**

Apstrakt: Adaptacija na klimatske promene na Arktiku je moćan pojam zasnovan na izazovnoj i nestalnoj realnosti kontinuiranih složenih interakcija između prirodnih i društvenih struktura. Geofizički i geopolitički aspekti arktičkog sistema i globalnog konteksta su prirodno međusobno povezani, a ljudski aspekti društvenog postojanja su još više integrisani, što rezultira nizom kolektivnih mogućnosti, rizika i odgovornosti kako za civilizacije, tako i za građane Arktika i građane sveta. Naša analiza je pokazala da postoje najmanje tri ključna faktora koji stoje na putu sprovođenja arktičke agende o klimi: 1) nerešeni teritorijalni i drugi sporovi među arktičkim obalnim državama, 2) intenzivna (re)militarizacija regiona (sa Rusijom kao centralnim igračem) i 3) primetna ekonomska dinamika, praćena strateškom konkurencijom između ključnih aktera – uključujući nearktičke države, poput Kine. Prioriteti za region su i dalje postavljeni staromodnim, mehaničkim, političkim programima, kombinovanim sa neodrživim strategijama upravljanja prirodnim resursima. Uopšteno, ovo istraživanje ukazuje da sama pretnja klimatskih promena nije dovoljna da mobiliše arktičke nacije motivisane osećajem regionalnog građanstva niti da podigne svest o potrebi za koordinisanom i inkluzivnom politikom prilagođavanja klimatskim promenama, zasnovanom na arktičkoj saradnji.

Ključne reči: klimatske promene, adaptacija, geopolitika, arktičko građanstvo, militarizacija.

UDK 327:341.31
Bibliid: 0025-8555, 74(2022)
Vol. LXXIV, br. 4, str. 583–609
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2204583S>

Pregledni rad
Primljen: 21. jula 2022.
Odobren: 12. septembra 2022.
CC BY-SA 4.0

O ideji zla u međunarodnim odnosima¹

Nenad STEKIĆ², Srđan T. KORAC³

Apstrakt: Rad pruža uvid u pozicioniranje ideje zla u savremenoj teorijskoj debati unutar nauke o međunarodnim odnosima i razmatra načine diskurzivne zloupotrebe te ideje u imperijalnoj praksi očuvanja i širenja liberalnog mira u ranom 21. veku. Autori prvo predstavljaju osnovne postavke u konceptualizaciji i tipologizaciji zla, te razmatraju kako su Rusoova i Kantova koncepcija porekla moralnog zla posredno uslovile diferencijaciju epistemoloških pristupa u proučavanju mračne strane međunarodnih odnosa. U središtu analize nalaze se protivrečnosti koje nastaju u procesu vrednovanja zla u vrtlogu svetske politike, i to u pogledu situacione legitimizacije zlih postupaka, značaja grupnog činjenja zla, relativizacije empatičke reakcije na patnje „drugih” i imperijalne taktike zloupotrebe etičkih argumenata protiv tzv. neliberalnih država. Autori predstavljaju i pojedina stanovišta koja bi trebalo da objasne načine i podstaknu da dođe do prevazilaženja „drugosti” u svetskoj politici posredstvom samopreobražaja i preobražaja odnosa sa tim „drugima”. Autori zaključuju da ideja zla, onako kako se tumači u ključu preovlađujuće pozitivističke epistemologije u nauci o međunarodnim odnosima, i to jednako u (neo)realističkoj i institucionalističkoj varijanti, i dalje pruža (pseudo)legitimacijski osnov za politiku intervencionizma liberalnih postindustrijskih demokratija protiv zemalja „otpadnika” sa globalne periferije.

Ključne reči: međunarodni odnosi, svetska politika, zlo, etika, kosmopolitanizam, nasilje, ratovanje.

¹ Rad predstavlja rezultat istraživanja sprovedenog u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2022. godine” Instituta za međunarodnu politiku i privredu i plana naučno-istraživačke delatnosti za 2022. godinu Instituta za političke studije u Beogradu, a koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd,
nenad.stekic@diplomacy.bg.ac.rs,
<https://orcid.org/0000-0001-9066-0480>

³ Viši naučni saradnik, Institut za političke studije, Beograd, srdjan.korac@ips.ac.rs,
<https://orcid.org/0000-0003-0722-6419>

Ideja zla kao epistemološka „agonija” izučavanja međunarodnih odnosa

Ko se bori sa čudovištima, mora paziti da pri tome i sam ne postane čudovište.

I ako dugo gledaš u bezdan i bezdan gleda u tebe.⁴

Fridrih Niče

Užasi ratovanja su oduvek, od osvita civilizacije, jasno svedočili o bizarnoj ljudskoj kreativnosti u pogledu nehumanih postupaka, preduzimanih pojedinačno i/ili kolektivno. Koja god lična, ideološka ili politička opravdanja da su korišćena, ti postupci su u kolektivnom sećanju označavani kao zli i najčešće su tumačeni kao plodovi „pale” ljudske prirode neprijatelja. Zli postupci neprijatelja motivisali su osvetničko ispravljanje načinjene nepravde jednakom brutalnošću, ali su vlastita zla dela proglašavana pravednim postupcima, a njihovim vinovnicima davan je sakralni oreol nacionalnih junaka i mučenika. „Spirala” nasilja u svetskoj areni nastavlja se nesmanjenom žestinom i danas, u poslehladnoratovskom razdoblju obeleženim navodnim trijumfom (neo)liberalnog poretka, kao što uostalom pokazuje višedecenijska intervencionistička politika SAD i njenih zapadnih saveznika i agresija Rusije na Ukrajinu. Problem je što je nasilje kao konstitutivni element međudržavnih odnosa utkano u društvenu praksu kao nasleđe koje se socijalizacijom prenosi s pokolenja na pokolenje, te skriveno iza spoljašnje normalnosti mirnodopskog života uvek pretilo da poremeti horizont događanja (Dodd 2009, 140–144).

U romanu *Gospodari rata*, francuski pisac naučne fantastike Žerar Klajn (Gérard Klein) preispituje besmislenost rata kao društvene prakse kroz avanture protagoniste Žorža Korsona, inženjerijskog oficira i ratnog veterana sa Zemlje, koji je od superiornije vanzemaljske civilizacije dobio tajni zadatak da okonča sve ratove korišćenjem sposobnosti putovanja kroz vreme i kosmos (Klajn 1980). Zaplet počiva na fiktivnoj pretpostavci da su ljudi u jednom trenutku istorije naučili da se premeštaju kroz vreme, što su potom iskoristili poraženi tirani i vojskovođe da bi se sklonili na sigurno od progona. Tako je ratovanje kao naučeno kolektivno ponašanje prenošeno u prošlost i budućnost, ali i u druge svetove gde ono nije bilo poznato. Putovanje kroz svemir i u budućnost, gde je ratovanje bilo zabranjeno, značilo je da putnik-begunac sa sobom nosi i žig ratnih zločina učinjenih u intergalaktičkim ratovima. Korson pokušava da ovaj žig opravda sledećim rečima:

⁴ Niče 2021, 100.

Ja nisam pravi ratni zločinac (...) Sudelovao sam, doduše, u jednom davnom ratu, ali niko me nije pitao za mišljenje. Rođen sam na planeti koja je bila u ratu i, kada sam stasao, prošao sam kroz obuku i morao da sudelujem u borbama. Nisam pokušao da pobegnem od odgovornosti skačući kroz vreme. (Klajn 1980, 32)

Žorž Korson u sudaru sa pripadnicima miroljubivih svetova shvata da nije pripremljen za život van borbene zone, za život koji bi u potpunosti bio pod njegovom kontrolom, i, propitujući smisao sopstvenog postojanja kao disfunkcionalnog moralnog delatnika, u očaju pita:

Zar je nasilje stvaralo samo nasilje? Zar je čovečanstvo imalo samo taj krvav lik? Zar je na leđima nosilo, kao kakav iskežen demon, avet očaja i suđene smrti? Zar nije moglo da se oslobodi i da bude nešto različito od onog što jeste, ili možda nešto više? (Klajn 1980, 55)

Za razliku od umetničke imaginacije koja otvara kosmičku ravan kritike nasilja kao strukturne slabosti čovečanstva, proces sticanja naučnog saznanja o međunarodnim odnosima nema privilegiju promišljanja „odozgo”. Dominantan saznavni pristup u naučnom proučavanju međunarodnih odnosa ukotvljen je u pozitivističkoj paradigmi prema kojoj se društvene pojave i procesi mogu objasniti preuzimanjem saznavnih metoda iz domena prirodnih nauka, a činjenično „jezgro” se može očistiti od vrednosnih „naslaga” (videti: Neufeld 1995, 32–38; Spegele 1996, 22–50; Aron 2001; Waltz 2001; Elman 2007, 11–20; Volc 2008). Prema toj racionalističkoj saznavnoj poziciji, suverene države deluju kao racionalni akteri obdareni tzv. instrumentalnim umom u unapred zadatom (i nepromenljivom) okruženju (Smith 1996, 21–23). Nepromenljiva anarhična priroda „prvobitnog stanja” međunarodnih odnosa, oslonjena na predstavu o ljudskoj prirodi kao agresivnoj i sklonoj sukobima radi uspostavljanja odnosa dominacije i hijerarhije, jedna je od osnovnih premisa (neo)realističkog promišljanja svetske politike i „opšte mesto” u političkoj praksi i javnom mnjenju. Budući da je temeljna pretpostavka da delatnici odgovaraju prvenstveno na spoljne stimulse, proučavanje međunarodnih odnosa usredsređeno je isključivo na mogućnosti i ograničenja okruženja, dok je saradnja samo nenameravani ishod delovanja motivisanog sebičnim interesima (Lebow 2007, 308). Takva paradigma se može lako medijski eksploatirati radi podgrevanja društvene klime o tome da se neki sukob među državama može razrešiti jedino vojnim operacijama, da su one neizbežne bez obzira na troškove i potencijalno ljudsko stradanje – izbijanje rata je „normalno” jer je prirodno stanje stvari (Crawford 2011, 171–172). Upravo tako „naučno” profilisanim diskursom su države vinovnice opravdavale vojne intervencije u posle-hladnoratovskom razdoblju – npr. u SRJ, Iraku i Avganistanu u slučaju NATO-a predvođenog SAD (Стекић 2022, 92–99) – a isti slučaj je i sa obrazloženjem Kremlja u pogledu tekućeg rata u Ukrajini (Bloomberg 2022).

Budući da je ugrađeno u kolektivno pamćenje o velikim istorijskim događajima sopstvene nacije/države u odnosu sa drugim nacijama/državama, nasilje u izvesnoj meri određuje saznavnu optiku, a sledstveno oblikuje i moralno rasuđivanje o situacijama iz domena svetske politike. Van Milders i Torosova (*Lucas Van Milders, Harmonie Toros*) iznose tezu o utkanosti nasilne komponente u samu naučnu disciplinu međunarodnih odnosa – naravno u vidu epistemološkog nasilja vidljivog u procesu proizvodnje naučnog znanja o svetskoj politici (Van Milders & Toros 2020). Dvoje autora tvrde da je ideja proizvodnje znanja kroz taksonomiju, sređivanje činjenica, fragmentaciju i hijerarhiju suštinski evropski/zapadni koncept, u kojem je nauka arbitar u pogledu toga šta konstituiše validno naučno znanje, a šta ne (Van Milders & Toros 2020, 120). Naučno saznanje je „disciplinovano” tako da odražava ideje racionalnosti, objektivnosti i univerzalnosti, te da odbacuje sve ostalo kao iracionalno, subjektivno i partikularno. Nauka o međunarodnim odnosima je vremenom pala u svojevrsnu ontološku zabludu da njen predmet doslovno korespondira sa delom društvene stvarnosti koju proučava, a univerzalistička ambicija ju je odvela u nametanje disciplinarnosti u vidu rekonstituisanja misli u „kalkulativni režim racionalnosti koja skriva kolonijalnu koncepciju epistemologije” (Van Milders & Toros 2020, 121). Zapadni režim proizvodnje znanja predstavlja se kao tvorac univerzalnog znanja, čime se zapadno iskustvo zapravo izdaje za iskustvo čovečanstva kao celine (Van Milders & Toros 2020, 123–124). Kolonijalna hijerarhija proizvodnje znanja, sazdana na logičkoj grešci *pars pro toto*, stvara novi oblik dominacije – nasilje pacifikacije. Reč je o intelektualnoj nasilnoj praksi koja se rasprostire planetom pod okriljem tzv. liberalnog svetskog poretka i nastoji da epistemološki denuncira bilo koji vid otpora kao iracionalan i anticivilizacijski (Van Milders & Toros 2020, 124–125).

Realističko promišljanje međunarodnih odnosa kao, navodno, objektivne i nepristrasne naučne teorije ukotvljeno je u pozitivističkoj saznavnoj tradiciji, čiji zagovornici tvrde da proizvodi eksplanatorno znanje na osnovu činjenica očišćenih od brojnih vrednosnih naslaga. Ipak, realizam ima i preskriptivni, odnosno normativni cilj u vidu amoralnih političko-instrumentalnih saveta iz domena *Machtpolitik* – kako država treba da stekne i očuva moć u globalnoj areni. Prema ocenama Kolonomosa (Ariel Colonos), takav stav je isto moralni stav, a realizam predstavlja jednosmernu teoriju planetarnih razmera koja otkrivenim pravilnostima pridaje status bezvremenih nepromenljivih prirodnih zakona, a zapravo je sazdana na istorijskim primerima bez empirijske potvrde – s tim što uliva lažnu sigurnost spoljnopoličkim odlučiocima (2008, 37–38). Kolonomos kritikuje realističku školu mišljenja kao teoriju zasnovanu na strahu utkanom u kolektivno sećanje i narative društava koja su preživela razaranja dva totalna rata i na zebnji da opet ne postanu žrtve nadmoćnog agresora (2008, 39).

Utoliko se može reći da realističko promišljanje međunarodnih odnosa stoji nasuprot ideji altruizma; tačnije, realistički akademski tabor širi o sebi predstavu kao o prevazi delatne racionalnosti nad iluzijama praćenim pasivnošću. Kada se etabliraju u političkim debatama kao zdravorazumska, pozitivistički/realistički „legitimisana” objašnjenja tekućih međunarodnih odnosa postaju veoma moćan činilac usmeravanja prakse svetske politike, odnosno čin koji u sebi nosi ogroman potencijal političke moći, koji može posledično unazaditi kvalitet života miliona ljudi (Smith 1996, 13). Odabir epistemološke paradigme u proučavanju stvarnosti međunarodnih odnosa stoga posredno predodređuje mogućnosti ljudske akcije, posebno njene globalne emancipatorske i etičke implikacije. Reč je o tome da je spoljna politika – mada na prvi pogled deluje apstraktno, „proračunato” i racionalno-birokratski – zapravo u suštini društvena praksa strukturisana stalnim međudejstvom ljudi organizovanih u političke zajednice.

Prosocijalno ponašanje i moralni kosmopolitizam: „odbačeni” kamenčići pozitivističkog sazajnog „mozaika”

Pozitivistička sazajna paradigma isključuje emocije iz istraživačkog postupka, jer one navodno narušavaju egzaktnost empirijske građe. Ona na taj način ispušta iz vida da emocije, jednako kao i razum, imaju supstancijalnu funkciju u ljudskom životu, te posredno i u odlučivanju o tome kako ćemo postupati prema drugima – pojedincima ili kolektivitetima. Mozak je učenjem kroz pokušaje i pogreške tokom hiljada godina proizvodio različite odgovore na promenljive podsticaje iz okruženja i postepeno razvio racionalnost kao mentalnu sposobnost, ali su se uporedo razvijale emocije ljubavi, saosećanja i altruizma. Sposobnost saosećanja sa drugima – a posebno kada oni nisu deo naše političke zajednice – leži u temelju čovekove sposobnosti da dela moralno. Empatija predstavlja element posebnog tipa opšte inteligencije, tzv. socijalne inteligencije koja znači da je pojedinac „inteligentan ne samo *povodom* interpersonalnih odnosa, nego i *u njima*” (Goleman 2010, 19). Socijalnu inteligenciju čine socijalna svesnost, kojom stičemo osećaj o drugim osobama posredstvom razumevanja onog što neko drugi misli i oseća i znanja o tome kako funkcioniše društvo, i socijalna spretnost, u vidu nadgradnje socijalne svesnosti koja omogućuje da se međudejstvo pojedinaca odvija glatko (Goleman 2010, 87–101). Stoga evolutivna psihologija poreklo morala smešta u područje psiholoških mehanizama iskovanih tokom dugog procesa prirodnog odabira, zasnovanih na spoznaji da je opstanak jedino moguć uz prosocijalno ponašanje (Joyce 2006, 13).

Nizak nivo socijalne svesnosti rađa socijalnu nespretnost, pa tako gubimo sposobnost da se uživimo u patnju i probleme drugih, a onda izostaje naša akcija prema onome kome je pomoć potrebna. Pored osećaja srama i stida, krivica je još jedna emocija usmerena na samoregulaciju ponašanja. Za pojedinca bez internalizovanih preskripcija koje primenjuje i na vlastito delanje, ne možemo reći da ima moralan osećaj. Pojam krivice označava istovremeno i emociju i racionalan evaluativan odnos prema kršenju neke norme u vidu moralnog suda. Pojedinaac koji nema sposobnost empatije niti poseduje osećaj krivice predstavlja opasnost za društvo, na šta jasno ukazuju zločini čiji su neposredni počinioci ili naredbodavci osobe sa psihopatološkim crtama karaktera. Psihopata nema unutrašnji psihološki mehanizam samokažnjavanja, niti je uopšte sposoban da donosi moralne sudove ili da ih donosi na normalan način. Moralni sud u suštini nije čin koji nastaje isključivo u glavi pojedinca, već podrazumeva stalan komunikativan proces u kojem se sud potvrđuje kroz kolektivno pregovaranje, te je na taj način motivacija za izbor smera moralnog delanja u nekom konkretnom slučaju nužno povezana sa područjem javnosti. Zbog toga Korsgardova (Christine M. Korsgaard) naglašava da činjenje moralnih prestupa narušava koncepcije o nama samima koje su nam najvažnije u životu, poput identiteta kao ljudskih bića, te da nemoralno delati znači izgubiti sposobnost da se misli o sebi u okvirima onoga što smatramo vrednim življenja (Korsgaard 1992, 85).

Posmatrano iz perspektive ideje moralnog kosmopolitanizma, u čijem središtu figurira eshatologija svetske države, sve nacionalne spoljne politike su po sebi nemoralne i neetičke jer odražavaju volju nacionalnih država, koja je po svojoj prirodi nemoralna, iako može da verodostojno predstavlja vrednosti i interese svojih građana (Brown 2001, 27). Utopijski idealizam koji zagovara ustanovljavanje međunarodnih odnosa na univerzalističkim normama moralnog kosmopolitanizma, gledano na nacionalnom i međunarodnom nivou, ne odražava stvarnost postojećih subjektiviteta u pogledu višestrukih/hibridnih identiteta i obrazaca socijalne interakcije. Pojavu kosmopolitskog mentaliteta usled neograničenih mogućnosti trenutne *online* komunikacije u umreženom globalnom selu ipak ne prati dovoljna empirijska potpora koja bi pružila jasne dokaze da digitalne mreže podstiču usvajanje vitalnih elemenata kosmopolitske vrline, poput otvorenosti, poštovanja, brige i odgovornosti za druge (Marotta 2010, 116). Dijaloška forma kosmopolitskog subjektiviteta pretpostavlja da stranac sa kosmopolitskim sopstvom stupa u socijalnu interakciju bez otpora drugog, odnosno uz njegovu dobrodošlicu i pristanak. Problem nastaje jer kosmopolita nije društveni akter rođen van istorije i u nekakvom socijalnom i kulturalnom vakuumu, već je socijalizacijom u empirijskoj stvarnosti konkretnog društva, tj. političke zajednice, već internalizovao predstave, vrednosne stavove i predrasude prema drugim kolektivitetima (Marotta 2010, 118).

Premda su potopljena brutalnom stvarnošću svetske politike, koja deluje kao da se odigrava u skladu sa principom neizvesnosti, etička uverenja i očekivanja važne su komponente našeg razumevanja sveta i načina na koji on funkcioniše (Lebow 2010, 47). Utoliko se može pretpostaviti da naše iskustvo moralnog zla inherentnog stvarnosti međunarodnih odnosa podriiva našu sposobnost da pridamo smisao toj stvarnosti. Tragedija svetske politike se ogleda u tome što se čini kao da nema vidnog i „merljivog” napretka ka dobrome, već samo neodlučnog sukoba između dobra i zla, u kojem jedanput prevlada dobro, a drugi put zlo (Rengger 2012, 57). Sukobi nastaju upravo kada jedna velika sila ili grupa društava nastoji da nametne vlastiti sistem vrednosti drugima u vidu konkretne vizije kako svet treba da izgleda, odnosno kada zanemari pluralnost etičkih i kulturalnih kodova kao jednu od temeljnih činjenica svetske politike. Mervin Frost ([Mervyn] Frost 2012) ističe značenje starogrčke reči „agon” (*ἀγών*) kao takmičenja, poprišta ili megdana i stavlja ga u središte analize tragedije međunarodnih odnosa kao vid društvene prakse koji razotkriva tenzije etičkog delanja koje postoje spram očekivanja u okvirima jednog društva, tj. političke zajednice, i spram međunarodnog nivoa. Frost smatra da oba navedena nivoa delanja stupaju u etički sukob zastupajući validne moralne zahteve prema delatnicima, ali da to nije sukob dobrih i zlih aktera (protagonista i antagonista); naprotiv, tragedija obuhvata sukob unutar sopstvenog etičkog polja (2012, 27–28). „Biti u agoniji” za Frosta znači biti uvučen u unutrašnji etički sukob, poput onog u antičkoj tragediji, gde likovi moraju da odaberu smer delanja tako da razreše dilemu između oprečnih, ali jednako legitimnih moralnih obaveza (Frost 2012, 28). Drugim rečima, sve tragedije predstavljaju „priče o moralnoj nekoherentnosti u kojima su osujećene važne ljudske težnje” (Lu 2012, 159).

Konceptualizacija zla

Pitanje postojanja zla drevno je pitanje. Ono je uporno fasciniralo, ali i mučilo mislioce zapadne filozofske tradicije, iako se vekovima prevashodno smeštalo u područje onostranog i vezivalo za bogatstvo mitološkog sveta nastanjenog natprirodnim bićima. U raznovrsnosti pokušaja da se definiše, zlo se prvenstveno razvrstava na prirodno zlo, čiji su nosilac prirodne pojave i procesi van ljudske kontrole (npr. elementarne nepogode), i moralno zlo, koje se odnosi na štetu neopravdano nanetu intencionalnim ljudskim delanjem, i to u meri koja ozbiljno onesposobljuje žrtvu da vodi normalan život (Flescher 2013, 7; Kekes 2011). Moralno zlo pretpostavlja postojanje odlučne volje da se istrajno preduzimaju veoma nasilne radnje ili radnje koje kršenjem društvenih normi i prava pojedinaca

i grupa dovode do velike štete po druge (Hitlin 2008, 51). Reč je o moralno pogrešnom smeru delanja koji usled svoje ekstremne prirode prouzrokuje patnju (Downie 2005, 273). Doduše, u pojedinim slučajevima granica između dve kategorije zla nije tako jasna, kao npr. kada ljudi neodgovorno prenose zarazne bolesti kao izvore prirodnog zla. Namere su zle ako iz njih proishode zle radnje, dok su delatnici zli ako su radnje koje čine pretežno zle; institucije su zle ako redovno podstiču svoje predstavnike da čine zla dela (Kekes 2011). U nastavku ovog rada, terminom „zlo” ćemo skraćeno označavati kategoriju moralnog zla.

Nastojanja da se izvrši tipologizacija zla su brojna i raznorodna. Primera radi, Hefe (Otfried Höffe) predlaže tezu o tri stepena zla, pri čemu moralnu slabost vidi kao najblaži stepen zla, gde pojedinac priznaje i zna šta je moralno, ali nije dovoljno spreman da tako nadvlada sopstvene protivmoralne sklonosti (Hefe 2011, 349–350). Na sledećem stepenu zla, stepenu moralne neispravnosti, čovek deluje iz motiva koji nisu moralni, odnosno samo ako mu moralno ponašanje donosi neku dugoročnu korist (Hefe 2011, 349). Dauni takođe drugi najrasprostranjeniji izvor moralnog zla vidi u težnji da se po svaku cenu, a to obično znači na račun blagostanja drugih, ostvare sebični interesi (Downie 2005, 273). Prema Hefeu, najviši stepen zla je zloba, jer se njome drugima ljudskim bićima izričito uskraćuje priznavanje moralne vrednosti (2011, 350). U pokušaju da načini vlastitu tipologiju zla, Svensen (Lars F. H. Svendsen) pravi razliku između četiri oblika zla, kojima je zajednički imenitelj poništavanje vrednosti drugih kao ljudskih bića: 1) demonsko zlo, koje ljudi čine samo da bi uživali u tuđoj patnji; 2) instrumentalno zlo, koje pojedinac čini uz jasnu svest i znanje o zloj prirodi svog postupka, ali ipak deluje kako bi ostvario vlastiti interes (cilj zbog kojeg je preduzeta zla radnja ne mora sâm po sebi da bude zao, već može biti dobar ili moralno neutralan); 3) idealističko zlo se pojavljuje kada čovek postupa rđavo pogrešno verujući da zapravo čini dobro, jer je motivisan idejama ili težnjom da ostvari neki ideal; i 4) plitkoumno zlo nastaje kada pojedinac dela loše samo zato što nije prethodno promislio da li je njegov postupak dobar ili zao (Svensen 2006, 177–178).

Dve osnovne metafizičke pretpostavke o poreklu zla su obeležile filozofske debate. Jedna izvire iz sokratovske teze da niko ne čini zlo sa jasnim znanjem i namerom, već je ono posledica neznanja delatnika o tome šta je dobro, pogrešnog uverenja da je zlo koje čini zapravo dobro, ili nenamernog ili nehotičnog činjenja (Calder 2020). Dakle, zlo je odstupanje od dobrog do kojeg dolazi usled ljudske nemoći ili greške u saznanju prave stvarnosti ili nameri sazdanog na toj grešci. Navedena pretpostavka se često naziva antropološkim optimizmom. U pokušaju da pruži odgovor na pitanje kako čovek kao racionalno biće čini zlo, druga metafizička pretpostavka – danas poznata pod imenom antropološkog pesimizma – polazi od hrišćanskog učenja o praroditeljskom grehu. Premda je stvoren po

božijem liku, čovek je, nakon što su Adam i Eva ubrali plod sa drveta poznanja dobra i zla i bili proterani iz Raja, od besmrtnog postao smrtno biće, pa u tom smislu svako činom rođenja kao čovek postaje „zajedničar“ ljudske pale prirode. Sveti apostol Pavle u poslanici Rimljanima piše da „(...) kroz jednog čovjeka dođe na svijet grijeh, i kroz grijeh smrt, i tako smrt uđe u sve ljude, jer svi sagriješiše“ (5:12); i da „(...) neposlušanjem jednoga čovjeka postaje mnogi griješni (...)“ (5:19). U nizu tumačenja rimokatoličkih teologa takođe se provlači ideja o istovetnosti prirode prvih ljudi, oličene u neposlušnosti i uvredi Boga, i prirode svih kasnijih pokolenja, budući da su svi ljudi po poreklu Adamovi i Evini naslednici (Harent [1911]; Holdejn 2004). U objašnjavanju zle čovekove prirode najdalje su otišli Žan Kalvin (Jean Calvin) i Martin Luter (Martin Luther), prema čijim je učenjima nemoguće premostiti ponor između božijih moralnih zapovesti i ljudskog ogrehovljenog bića (Макинтајер 2000, 142–148).

Od osamnaestog veka optimistična prosvetiteljska ideja o stalnom napretku čovečanstva i pozitivistički opredeljena nauka istisnule su pojam zla na rub modernog sveta ideja. Svojevrsno predvorje kasnijeg razvoja racionalističkog promišljanja problema zla čini Lajbnicova *Teodikeja* (1709). Reč je o Lajbnicovoj kovanici dveju starogrčkih reči *θεός* (bog) i *δικη* (pravednost), kojom imenuje filozofsko-religijsku raspravu o oprečnostima između racionalnog iskustva zla u svetu i tvrdnje da je svet tvorevina boga kao svemogućeg i savršenog apsolutnog bića. Budući da je bog kao savršeno biće bezgranično dobronameran i da je, sledstveno, saznao ovaj svet kao najbolji od svih mogućih (Leibniz 2007, 130–131), Lajbnic tu oprečnost razrešava tako što poreklo zla povezuje sa slobodnom voljom čoveka. Sloboda izbora za Lajbnica nastaje kroz sadejstvo ljudskog intelekta i ljudske volje: intelekt razmatra moguće smerove delanja u nekom konkretnom slučaju i bira onaj za koji mu se čini da je najbolji, a volja potom sprovodi taj izbor kao onaj koji sadrži najveću moguću moralnu dobrotu (Leibniz 2007, 306–370). Zlo je potom iz teoloških rasprava prešlo u područje etičkih, psiholoških, pedagoških i ekonomskih izučavanja, a napuštanjem esencijalističkog shvatanja otvorena je mogućnost promišljanja načina kako makar delimično ukloniti zle postupke (Neiman 2006, 470). Primera radi, Žan-Žak Ruso (2016) smatrao je da je čovečanstvo nastalo moralno neutralno, ali da je razvoj civilizacije postepeno uveo zlo u stvarnost društvenih odnosa. Ipak, odlučujući uticaj na razvoj savremene moralne filozofije – a posebno idejnih osnova moralnog kosmopolitizma, liberalnog mira i međunarodnog institucionalizma – pripisuje se Imanuelu Kantu, koji je shvatao čoveka kao biće u kojem se prepliću prirodni i racionalni aspekt. Um pomaže čoveku da suzbije i kontroliše prirodne nagone, strasti i osećanja i daje mu znanje šta treba da čini i kako da izborom moralnih sredstava postigne moralne ciljeve: „(č)isti um je sam za sebe praktički i daje (čoveku) sveopšti zakon koji

nazivamo *moralnim zakonom*” (Kant 1990, 55). Moralne dužnosti su zapovesti uma, a moralni zakoni su univerzalni za sva racionalna bića i ne mogu da se zasnivaju na partikularnostima ljudske prirode i kontingentnim okolnostima (Kant 2008, 36–46). Pošto nam naš vlastiti um govori šta treba da činimo, nikakav spoljni autoritet – bog, pravo, običaji ili tradicija – nam ne nameće moral, već smo autonomni u biranju smera delanja. Izuzev dece i mentalno bolesnih osoba, svi ljudi kao umna bića sposobni su da saznaju i procene šta je ispravno a šta pogrešno, kao i da čine ispravne stvari zato što su ispravne (Kant 2008, 41).

Utoliko racionalnost za Kanta predstavlja temelj za prepoznavanje da li je nešto logički konzistentno ili nekonzistentno. Logička konzistentnost je neophodan uslov da bi neko načelo uopšte bilo prihvaćeno kao univerzalno pravilo i izražena je u tzv. zlatnom pravilu koje nam nalaže da postupamo prema drugima kao što bismo želeli da oni postupaju prema nama. Kant definiše dužnost kao „nužnost jedne radnje iz poštovanja prema zakonu” i takva radnja treba da u potpunosti izdvoji uticaj naših sklonosti i predmet volje (Kant 2008, 27, 60[f]). Moralne dužnosti prepoznaju ne samo dozvoljena i nedozvoljena sredstva za ostvarenje naših ciljeva, nego i obavezne ciljeve koje treba sami sebi da postavimo (Kant 2008, 77). Na temelju ideje „volje svakog umnog bića kao jedne opšte zakonodavne volje”, Kant tvrdi da čovek kao član umne zajednice treba da postupa uvek tako da njegova pojedinačna volja, zasnovana na ličnim maksimama uzetim kao subjektivnim načelima delanja, može sebe da posmatra kao opšte zakonodavnu u smislu da je saobražena objektivnim načelima (Kant 2008, 80–82, 88–89). Zbog toga Kant smatra da se „ugaoni kamen” slobode nalazi u moralnoj upotrebi uma i da priznanje, da možemo da učinimo nešto isključivo zato što tako treba da učinimo, omogućuje priznanje da smo slobodni. Za Kanta biti autonoman nije samo stvar slobode od društvenih konvencija i drugih ljudi, već put ka samokontroli u vidu moralnog postupanja koje uzima u obzir moralni status drugih (Kant 1990, 29).

U interpretaciji Kantovog učenja o radikalnom zlu i moralnoj obnovi, Mikalson ([Gordon E.] Michalson 1990) skreće, međutim, pažnju na više problema koji opterećuju teze nemačkog filozofa iz Kenigsberga. Mikalson kritikuje Kantovu definiciju moralnog zla prema kojoj mi imamo samo slobodu u pogledu načina na koje osećamo čulne nadražaje iz okruženja, pa ne možemo biti krivi za to kako osećamo posledice naše čulnosti kao prirodno date karakteristike ljudskog bića. Ipak, budući da je autonoman zakonodavac moralnih maksima, čovek je slobodan da potisne, nadzire i preobrazi čulne nadražaje. Prema Kantu, neuspeh u postupanju prema drugima leži u pojedinačnoj volji, odnosno zlo je duboko usađeno svojstvo te volje, čime odbacuje Rusoovu ideju o društvenom okruženju kao formativnom činiocu ljudske prirode i ponašanja i približava se hrišćanskoj ideji o prvobitnom grehu i njenim implikacijama po saživot (Michalson 1990, 46–48).

Prema Mikalsonu, Kantova teza da moralno zlo proishodi iz racionalnog čina – koji u sebi nosi sposobnost i dužnost da se suprotstavi zlu, ali je u isto vreme i potčinjen spoljnim dejstvima na koje teško može da utiče – urušava tvrdnju o autonomnosti volje i uvodi kontigentnost, što u krajnjem ishodu odriče čoveku mogućnost moralne obnove (Michalson 1990, 141–142).

Protivrečnosti vrednovanja zla u vrtlogu svetske politike

Situaciona legitimizacija zlih postupaka

Rasprava o validnosti jednog ili drugog metafizičkog stanovišta čini se da gubi na značaju u sudaru sa mnoštvom istorijskih činjenica i tekućih događaja u svetskoj politici koji jasno svedoče o rasprostranjenosti zla u aktivnostima pojedinaca i institucija. Problem je u tome što je ocenjivanje konkretnog postupka dobrim ili zlim određeno perspektivom onoga ko ocenjuje. Hitlin (2008, 48) podseća da se društvene nauke izostavljanjem moralnog dobra iz udžbenika oglašuju o mračnu stranu istorije, odnosno da olako prelaze preko činjenice da su brojni državnici koje slavimo zbog njihovih nacionalnih zasluga bili egoisti sa visokim osećajem samopoštovanja, koji bi, prema psihološkim kriterijumima, teško mogli da budu svrstani u grupu moralnih uzora. Prema Dauniju (R. S. Downie), zli ishodi često nastaju kao proizvod radnji motivisanih i vođenih fanatizmom u vidu iskrene odanosti političkim idejama ili verskim učenjima, ali koja je oslonjena na uverenje da je patnja pojedinca od male važnosti spram pravednosti cilja koji se nastoji ostvariti (2005, 273). U međunarodnim odnosima su ti ideali usko povezani sa brigom o nacionalnim interesima – prvenstveno opstankom nacije i očuvanjem suvereniteta, teritorijalne celovitosti i bezbednosti stanovništva.

Spoj odanosti naciji i poslušnosti autoritetu države može da stvori situaciju u kojoj će, inače moralno ispravni pojedinci, postupati nemoralno zbog inercije i pasivnosti. Pasivnost ukazuje na „krhku” prirodu dobrog, na teškoće da se ono održi spram „agresivnog” zla (Flescher 2013, 247). Svensen navodi pet činilaca koji mogu da podstaknu obične, psihički zdrave i dobronamerne ljude da pristanu na činjenje zla: 1) predstavljanje drugog na takav način da činjenje zla za nas dobija pozitivno značenje; 2) distanciranje između vlastitih zlih postupaka i drugih koji su objekat tih postupaka; 3) fragmentacija zlih radnji stvara privid da pojedinac ne učestvuje neposredno u nekoj zloj aktivnosti, jer je svaki delatnik zadužen samo za svoj konkretan zadatak; 4) eskalacija se odnosi na slučaj kada pojedinac suočen sa životnim problemima polako počne da menja moralne vrednosti naučene tokom

vaspitanja i odrastanja; i 5) naopaka socijalizacija se pojavljuje kada se ljudi uče kulturnim obrascima ponašanja koji su odjednom postali norme delanja, a inače bi bili moralno neprihvatljivi (2006, 178–179). Visoki ideali, kao što su to politički ideali vezani za naciju, predstavljaju savršen osnov potencijalnog opravdavanja moralno pogrešnih akcija, jer se rđava radnja preduzima navodno za dobrobit drugog/drugih članova jedne političke zajednice (Hitlin 2008, 182). Političari rado brane usvojene odluke pridavanjem etičkih referenci, pa se postavlja pitanje kako su baš pojedini smerovi delanja uspešno konstruisani kao etički – kao npr. kada su SAD i Velika Britanija stvorile legitimacijsku osnovu za vojnu intervenciju u Iraku i Avganistanu predstavljajući rat kao dobro, a ne moralno zlo (Zehfuss 2009, 99).

Zlo ne dolazi niotkuda, niti je ukotvljeno u jednoj krupnoj moralno pogrešnoj radnji, nego predstavlja evoluciju sitnih, skoro nevidljivih moralnih prekršaja koja, u krajnjem ishodu, počne da definiše samog delatnika, odnosno način na koji on bira smer delanja (Flescher 2013, 5). Moralno zlo je stoga pre stanje nego pojedinačan čin delanja ili skup karakternih crta (Flescher 2013, 7–8). Rezultati dva čuvena oglada o ponašanju – Milgramov (Stanley Milgram) eksperiment o poslušnosti autoritetu i Zimbardov (Philip Zimbardo) tzv. Stenfordski zatvorski eksperiment – svedoče o snažnom uticaju situacije na izbor smera delanja pojedinaca koji se u njoj zateknu (Milgram 1963; Zimbardo 2007). U oba oglada, učesnicima je zatraženo da deluju na načine koji mogu da povrede druge učesnike i većina je, na iznenađenje naučnika, postupila shodno zahtevu – moralno pogrešno. Mada su u prvi mah negodovali, učesnici su se na insistiranje naučnika uživali u dodeljene uloge i ipak preduzeli nemoralne radnje. Time su odabrali da se povinuju autoritetu nauštrb interesa drugih, „žrtvovanih” učesnika. Zbog toga Badju (Alain Badiou) kritikuje racionalistički etički koncept čoveka na tragu teze da on legitimise konzervaciju onoga što zapadni čovek poseduje (materijalno i ontološki), a zabranjuje svaku pozitivnu viziju još neotkrivenih mogućnosti, odnosno potragu za korenitim raskidom sa onim što sada jeste (Badiou 2001, 14).

Prema situacionoj teorijskoj poziciji o fenomenologiji zla, vinovnici zlih radnji su obični pojedinci bez abnormalnih karakteristika ličnosti, pa njihova moralna odgovornost treba da bude ublažena, ako ne i ukinuta (Goldberg 2022, 140). Ipak, navedena teza deluje pojednostavljeno jer bi to onda značilo da bi svaki pojedinac koji se nađe u istoj situaciji odabrao isti, moralno pogrešan smer delanja. Takođe, ako bismo počinioce zlih dela tretirali kao nečovečna čudovišta, onda bismo im odrekli sposobnost racionalnog odlučivanja i ukinuli mogućnost razumevanja njihovih moralno pogrešnih postupaka (Goldberg 2022, 5). Tako bi počinioci završili kategorisani kao tragični izuzeci u ljudskom rodu. Premda istorijske okolnosti i pritisak situacije mogu da „isključie” moralni kompas kod pristojnih i psihički zdravih ljudi, te da ih uvuku u činjenje zla ili tolerisanje njegovog činjenja, jednako su

onespokojavajući nalazi brojnih istraživanja o tome kako ljudi retko pritrčavaju u pomoć neznancima u nevolji (Hitlin 2008, 100–102). Razlozi za odluku pojedinca da ostane nemi posmatrač mogu da budu strah, pritisak neposredne socijalne grupe, odsustvo kritičkog mišljenja i moralne imaginacije zasnovane na sposobnosti empatičkog povezivanja (Goldberg 2022, 41–63).

Grupno činjenje zla i relativizacija empatičke reakcije

Oprečnost veze između podrivene sposobnosti empatičkog povezivanja i univerzalnih etičkih principa jedan je od vitalnih problema koje razmatraju pojedini savremeni filozofi. Tako Badju uvodi *pathos* blizine kao modus empatičke reakcije francuskog javnog mnjenja na rat u bivšoj Jugoslaviji, gde su tamošnji mediji izveštavali o stradanjima kao događajima koji se odigravaju na udaljenosti od „samo dva časa avionom od Pariza” (Badiou 2001, 34). Badju se sa pravom pita zašto je blizina tragičnih dešavanja važna ako su etički principi i ljudska prava univerzalne vrednosti civilizacije i odgovara pretpostavkom da je reč o prepoznavanju „drugog” koje je u perimetru evropske kulture, za razliku od „drugog” sa globalne periferije (Badiou 2001, 34). Etika je diskurs koji artikuliše šta treba da radimo, ali ne u nekom opštem smislu, u obliku apstraktnih pravila; tradicionalno shvaćena etika je samo iluzija koja umiruje savest (Zehfuss 2009, 100–101).

Badju tvrdi da je zlo potčinjeno političkim procesima koji polažu pravo na istinu o dobru, kao što je u slučaju nacističke politike u Nemačkoj zlo bilo predstavljeno kao dobro, kao dužnost koju treba časno izvršiti (Badiou 2001, 66). Badju stanovište o relativizaciji empatičke reakcije dalje argumentuje tezom da zlo predstavlja upad u polje istine, načinjen pod pritiskom ostvarenja partikularnih ili individualnih interesa (Cox et al. 2001–2002). Badju odbacuje dve uobičajene koncepcije moralnosti kao manjkave: prirodnu, koju je zagovarao Ruso, a koja se odnosi na očiglednu odbojnost radnji suprotnih čovekovo savesti, i formalnu, koju je zastupao Kant, a koja se ogleda u univerzalnoj dužnosti koja nadilazi sve konkretne situacije (Cox et al. 2001–2002). Formalna koncepcija moralnosti prepoznaje zlo kao univerzalnu kategoriju koja postoji nezavisno od okolnosti – poput dužnosti da svaki čovek postane subjekt, odnosno iznad animalnog dela svoje ličnosti. Badju smatra da prirodna koncepcija moralnosti nema veze sa etikom, dok formalna moralnost ne postoji u svakodnevnoj praksi, jer ne zavisi od nas da li ćemo postati subjekti već od okolnosti koje su uvek pojedinačne (singularne). Utoliko je, prema Badjuu, ideja zla u potpunosti zavisna od događaja iz kojih se subjekt konstituiše, tj. subjekt sam propisuje šta je zlo; ne postoji nikakav kantovski formalni imperativ iz kojeg je moguće izvući definiciju zla (Cox et al. 2001–2002). Zlo ne postoji osim kao deo suda o tome koji je doneo subjekt u pojedinačnoj situaciji. Badju smatra da zato o velikim

zločinima počinjenim u svetskoj areni treba razmišljati ne u okviru moralnih konvencija, nego prema konkretnim političkim istinama. Na primer, on ukazuje na oprečnost između vrednovanja terorističkog napada na Njujork kao zla i vrednovanja bombardovanja NATO-a u SRJ i Iraku kao dobrog (Cox et al. 2001–2002).

Problem relativizacije empatičke reakcije kao prosocijalne podloške moralnog odlučivanja u svetskoj politici prepoznat je u poststrukturalističkom tumačenju porekla zla u globalnoj areni. Poststrukturalisti naglašavaju da etika treba da se bavi prevashodno socijalnim kontekstom u kojem se odigrava moralno odlučivanje, odnosno time kako je naša percepcija o tome šta je moralno ispravno nužno oslonjena na naše shvatanje društvene stvarnosti i naše uloge u njoj (Zehfuss 2009, 98). Zbog toga je etika neraskidivo povezana sa politikom, odnosno to je etikopolitika, kako to imenuju poststrukturalisti. Goldberg (Zachary J. Goldberg) zastupa tezu da zlo u polju etikopolitike često čine grupni delatnici (javne institucije), zato što kolektivne akcije projektuju moć tako da iskorišćavaju slabosti drugih na način na koji bi pojedinci zasebno teško mogli da ostvare nadmoć nad drugima u vidu represije ili nasilja (Goldberg 2022, 119–145). U nastojanju da dokaže da i kolektivni akteri mogu da nose svojstva moralnog delatništva, French (Peter A. French) navodi tri osnovna svojstva delatništva (*agency*): 1) intencionalnost, odnosno sposobnost da se deluje svrsishodno shodno interesima, ciljevima i planovima; 2) racionalnost, odnosno sposobnost da se donose racionalne odluke na osnovu razmatranja obrazloženih argumenata o tome kako ostvariti interese; 3) sposobnost da se promene namere i obrasci ponašanja na osnovu spoljnih reakcija (1995, 10–12). Vrednovano prema opisanim svojstvima, grupni delatnik takođe pokazuje intencionalnost koja se ne može svesti na namere pojedinačnih članova te grupe, donosi odluke o delanju i menja smer delanja vođen reakcijama iz okruženja (French 2011, 214). Moralno-psihološke karakteristike pojedinca se donekle menjaju kada uđe u grupu tako što se odriče individualnih normativnih ograničenja ili ih privremeno suspenduje (Goldberg 2022, 141–142).

Imperijalna taktika zloupotrebe etičkih argumenata protiv nekooperativnih zemalja

Sposobnost moralnog delatništva kolektivnih aktera međunarodnih odnosa i delimična promena moralno-psiholoških karakteristika pojedinaca kada postanu deo kolektivnog aktera, pretpostavke su uspešnosti imperijalne taktike zloupotrebe etičkih argumenata na račun zemalja globalne periferije kao „drugih”. Majkl Marks (Michael P. Marks) u studiji o metaforama koje se tokom poslednje tri decenije pojavljuju u teorijama međunarodnih odnosa i spoljnopolitičkom diskursu navodi metafore o parijama, bitangama, predatorima i parazitima. Marks kaže da je reč o

široko definisanim epitetima koje SAD i druge zapadne sile, često sa nejasnim objašnjenjima i bez nekog određenog razloga, dodeljuju državama koje postupaju van okvira normi međunarodno prihvaćenog ponašanja, preduzimaju radnje koje ugrožavaju međunarodni mir i bezbednost, te se zbog svega toga nalaze na udaru međunarodnih sankcija (Marks 2011, 120–132). U analizi diskurzivne upotrebe reči „zlo” u kontekstu međunarodnih odnosa u 21. veku, posebno u okolnostima tzv. Rata protiv terora, Rene Džefri (Renée Jeffery) zaključuje da su vođe zapadnih zemalja koristile taj termin kako bi denuncirale moralnu ispravnost vođa zemalja globalne periferije i njihovih političkih aktivnosti, te time pokazale da one nisu vredne članstva u međunarodnoj zajednici (2008, 418–419). Bouden takođe skreće pažnju na diskurzivno kodiranje Rata protiv terora kao borbe samoproklamovanog civilizovanog dela planete protiv necivilizovanog „drugog” koji ne prihvata liberalne vrednosti i teži da ih uništi ([Brett] Bowden 2007). Opisan politički diskurs dehumanizuje pojedine zemlje globalne periferije kao neprincipijelne, nepoštene, destruktivne, neodgovorne i zlonamerne kolektivitete nesklone poštovanju normi i pravila opšteprihvaćenih u civilizovanom delu planete. I Džefri ukazuje na opasnu implikaciju stigmatizovanja drugih kao zlih delatnika – npr. čuvena kovanica „osovina zla” Džordža Buša mlađeg – u vidu odricanja mogućnosti korišćenja miroljubivih spoljnopolitičkih sredstava u odnosima sa tim zemljama.

Obe velike škole mišljenja u okviru nauke o međunarodnim odnosima učestvuju u zloupotrebi etičkih argumenata, samo na različit način uslovljen epistemološkom pozicijom. Prema oceni Šeikove (Mona K. Sheikh), realistička škola zastupa tezu da se zlo pojavljuje u ostvarivanju nacionalnih interesa ne kao strukturno svojstvo aktera, već se ono tretira instrumentalno tj. toleriše se u kontekstu postizanja viših ciljeva, odnosno pribegavanja manjem zlu (Sheikh 2014, 495). Argumentacija o prirodnom anarhičnom stanju međunarodnih odnosa pozajmljena iz hobsijanskog konceptualnog instrumentarijuma prepoznaje „drugog” kao nešto potpuno različito, pa stoga kao potencijalni problem na koji nacionalna država mora uvek da spremno odgovori. Za razliku od (neo)realista, zastupnici liberalne ideologije, odnosno njihovo tumačenje kantovske deontološke etike, polazi od teze da samo samosvesne i racionalne ličnosti ulaze u područje moralnog rasuđivanja i delovanja. Dehumanizovanim pojedincima i kolektivitetima se posredno odriče svojstvo moralnog delatništva, te se tako premeštaju u područje „s one strane dobra i zla”, što dalje implicira odricanje prava na legitimnu odbranu od intervencionističke politike opravdane zaštitom sakralizovanih liberalnih vrednosti. Drugim rečima, prepoznavanje „drugog” kao izvora problema vodi ka potiranju etičkog odnosa prema tom drugom, a posredno i nas samih kao autonomnih bića koja postoje samo kroz odnos sa drugim samosvesnim bićima. Kao što je to lucidno primetio francuski lingvista Žan Starobinski (Jean Starobinski), civilizacija u vrednosnoj ravni

konstituiše političku i moralnu normu kao merilo prema kojem se varvarstvo jasno prepoznaje i osuđuje, čime se samo civilizovanim društvima daje moć da određuju ko je civilizovan a ko nije (Starobinski 1993, 31).

Na tragu poststrukturalističke kritike imperijalne zloupotrebe liberalističke ideje svetskog mira, Miler (Harald Müller) razvija koncept pridavanja svojstva zla drugome (*evilization*) kao ekstremnog oblika sekuritizacije govornog čina – inherentnog liberalnoj teleologiji o napretku u međunarodnim odnosima – kojim se neprijatelj, odnosno „nedemokratski drugi“, predstavlja kao nepopravljivo usmeren na uništenje poretka, te samim tim zadržavanje, kompromis ili pomirenje nisu mogući kao spoljnopolitičke opcije (Müller 2014, 476). Označavanje aktera međunarodnih odnosa kao zlog pokazuje da on ne predstavlja konvencionalnu nego egzistencijalnu pretnju, čime se pojednostavljuje strukturisanje javne percepcije navodne bezbednosne pretnje i potom proizvode praktično-političke posledice u vidu vanrednih bezbednosnih mera (Müller 2014, 476–477; Geis & Wunderlich 2014, 462). Miler naglašava da se specifičnost pridavanja svojstva zla nekom međunarodnom akteru spram uobičajenog sekuritizovanog govornog čina ogleda u posebnom profilu koji se pripisuje tom akteru, sadržanom u slici ekstremnog protivnika sa interesima, namerama i radnjama temeljno suprotstavljenim našim vrednostima, a koje pri tome proističu iz njegovih karakternih crta (Müller 2014, 477). Budući da je „drugi“ lišen savesti, lakše mu je odreći human tretman, kao što ogoljeno pokazuje otkrivena sistematična praksa zlostavljanja u američkim zatvorima u Abu Graibu i Gvantanamu (opširnije u The Taguba Report 2004; Tayler & Epstein 2022).

Navedena diskurzivna postavka premešta neprijateljskog aktera u područje van okvira civilizacije i liberalnog poretka, pa samim tim preporučuje njegovo uklanjanje kroz borbu čiji ontološki značaj se podiže na nivo svojevrsnog rata kosmičkog dobra protiv zla. Na primer, Abdel-Nur (Farid Abdel-Nour) upozorava da je veoma opasno pripisivanje zla međunarodnim akterima, u vidu zamisli o zlu kao apsolutno oprečnom našem sopstvu, jer vodi usvajanju politike demonizacije i istrebljenja neprijateljskih zemalja, umesto spoljnopolitičkih i vojnih mera koje bi osigurale samo poraz (Abdel-Nour 2004, 431). U poslehladnoratovskom razdoblju koncept pridavanja svojstva zla otelotvorio se u političkom diskursu SAD i njenih zapadnih saveznika o odmetničkim državama (*rogue states*). Odmetničke države su arbitrarno konceptualizovane kao nekontrolisani, devijantni i destruktivni akteri, na čelu sa autokratama/diktatorima hitlerovskog tipa sklonim npr. podržavanju nelegitimne upotrebe oružanog nasilja u vidu terorizma ili činjenju zločina protiv čovečnosti – generalno, kršenju normi međunarodnog prava (Müller 2014, 479–482; Geis & Wunderlich 2014, 466). Podsetimo se da je Sadam Husein (Saddam Hussein) u zapadnim, prvenstveno američkim medijima bio kontinuirano nazivan

„Bagdaskim kasapinom”, čak i u naslovima i podnaslovima popularnih knjiga (Cawley 1990). Takođe, bivši predsednik SAD Donald Tramp (Donald J. Trump) koristio je na društvenim mrežama i u službenim govorima niz uvredljivih nadimaka za severnokorejskog vođu Kim Džong Una (*Kim Jong Un*), poput „manijak”, „ludak”, „loš momak”, „raketaš” i komentara da je „kratak i debeo” (Stevens 2018).

U analizi međunarodnog političkog diskursa o zlu sadržanog u metafizički esencijalističkom određenju terorizma u poslehladnoratovskom razdoblju, Hejden ([Patrick] Hayden 2014) dokazuje da politička imaginacija, kroz šablonsku diskurzivnu ilustraciju, predstavlja osnovno sredstvo prepoznavanja i razumevanja zla, te promišljanja potencijalnih odgovora na svetsku politiku u kojoj se ono pojavljuje. U središtu političke imaginacije stoje tri narativa o zlu:

- 1) Narativi koji opisuju zlo onako kako se pojavljuje u ličnostima pojedinaca i ljudskoj prirodi po sebi, a usredsređeni su na zlonamernu, dijaboličnu karakternu crtu državnika kao izraz „pale” ili „ogrehovljene” ljudskosti;
- 2) Narativi koji opisuju zlo u kontekstu država i njihovih unutrašnjih društvenih procesa, a odnose se na brojne strukturne disfunkcionalnosti nedemokratskih političkih režima;
- 3) Narativi koji oslikavaju pojavu zla uslovljenog međudržavnim/globalnim sistemom, a usredsređeni su na endemske anarhične karakteristike „ugrađene” u okruženje u kojem deluju državni i nedržavni akteri (Hayden 2014, 426–427).

Hejden posebno upozorava na opasnost koja dolazi od treće kategorije narativa, odnosno pripisivanja zla okolnostima koje navodno nisu povezane sa intencionalnim delanjem međunarodnih aktera. Hejden navodi primer tzv. egzistencijalnog zla u vidu globalnog siromaštva, konceptualno oslonjenog na ideju o strukturnom nasilju Johana Galtunga, gde na prvi pogled deluje da dehumanizacija ekstremnog siromašnog stanovništva u zemljama globalne periferije nije ishod konkretnih radnji koje preduzimaju međunarodni akteri (Hayden 2014, 428–430). Egzistencijalno zlo shvaćeno kao plod globalnog strukturnog nasilja nije jednostavno pripisati nekom od velikog broja delatnika na svetskom tržištu i međunarodnim organizacijama koje regulišu globalne privredne tokove (Svetska banka, Međunarodni monetarni fond, Svetska trgovinska organizacija), već se vezuje za strukturu i način funkcionisanja svetske ekonomije kao celine (Hayden 2014, 431). Hejden smatra da se struktura i funkcionisanje svetske privrede ipak moraju označiti kao zli, jer proizvode štetne učinke koji su primenom političke imaginacije predvidivi i mogu se izbeći, tj. viktimizacija siromašnih nije „prirodno” data (Hayden 2014, 436)

Politički diskurs o zlu takođe može biti zloupotrebljen u kontekstu oblikovanja unutrašnjeg političkog procesa, npr. za odvrćanje pažnje sa domaćih društvenih

problema i radi prebacivanja odgovornosti za društvene nepravde na zle „druge” (Geis & Wunderlich 2014, 464). Prepoznavanje i otklanjanje sopstvenih spoljnopolitičkih grešaka je pitanje koje se ne postavlja u javnoj debati, niti se sopstveni kolektivni identitet (liberalnih društava) „prlja” govorom o vlastitim moralno pogrešnim delanjima (Geis & Wunderlich 2014, 469). Naprotiv, isticanjem navodnog zla u „drugome” liberalna društva diskurzivnom manipulacijom uspostavljaju potvrdnu ideju o vlastitom kolektivnom identitetu kako bi razvili samopoštovanje. Utoliko se može reći da je ideja zla u međunarodnim odnosima posredno instrumentalizovana kao potpora iznutra „korodiranoj” ontologiji liberalnog subjekta u globalnoj areni. Dok liberalne države navodno manifestuju svojstva racionalnosti, ograničenja moći i poštovanja ljudskih prava, neliberalnim državama se odriče legitimnost, i na unutrašnjem i na spoljašnjem planu, kao i pravo da odlučuju o normativnom uređenju svetskog poretka. Shodno tumačenju Kantovog učenja o miroljubivoj svetskoj federaciji iz pera liberalnih teoretičara međunarodnih odnosa, neliberalnim državama se odriču normalni prerogativi suvereniteta, budući da je njihovo postojanje izuzetak, takoreći eksces, u svetskom poretku utemeljenom na liberalnim normama (Vaha 2018, 303–304). Štaviše, neliberalni karakter čini „druge” idealnim predmetom vojnih intervencija kojima liberalne države nastoje da koriguju njihovo postupanje. Reč je o tome da nedostaje uzajamno priznavanje dve kategorije država kao jednako moralno vrednih subjekata, pa je time onemogućeno uzajamno priznavanje kao subjekata jednako vrednih poštovanja.

Mogući iskoraci iz prakse pridavanja svojstva zla „drugosti”

Razmišljajući o mračnoj strani istorije, meksički pesnik, kulturolog i diplomata Oktavio Paz (*Octavio Paz*) rekao je u jednoj pesmi da „ono što ti proždireš proždire tebe, tvoja žrtva je i tvoj dželat” (Mallavarapu 2019, 219). Pazova misao možda može da opiše oprečnost između američke politike zaštite Talibana tokom sovjetske intervencije u Avganistanu i kasnijeg izrastanja Talibana u uspešan antiamerički ratujući entitet. Instrumentalizacija zlih postupaka zarad ostvarenja imperijalnih interesa SAD – u vidu pružanja pomoći grupnom delatniku za kojeg se još na početku videlo da je sklon činjenju zla, pre svega prema lokalnom stanovništvu – čini se da se sudarila sa stvarnošću preobražaja žrtve u dželata. Na ovom mestu možemo se podsetiti Svensenove napomene da delatnik pribegava instrumentalnom zlu uz jasnu svest i znanje o zloj prirodi svog postupka, ali ipak deluje kako bi ostvario vlastiti interes, pri čemu cilj zbog kojeg je preduzeta zla radnja ne mora sâm po sebi da bude zao, već može biti dobar ili moralno neutralan

(Svensen 2006, 177). Činjenje instrumentalnog zla u vidu podrške Talibanima uslovalo je da se, svega jednu deceniju kasnije, SAD i zapadna alijansa nađu u istom položaju u kojem je bio nekadašnji SSSR kada je ratovao protiv Talibana; i ishod američke intervencije u Avganistanu je na kraju bio jednak ishodu sovjetske intervencije. Bez obzira na razlike u tradicionalnim etičkim pristupima (deontološkom, konsekvencijalističkom i vrlinskom), svako etičko učenje zagovara stanovište da moralno ispravno postupanje ne sme da bude zasnovano na golom partikularnom interesu, već mora da bude svesno i osetljivo u pogledu interesa drugih (Brown 2001, 21–22). Utoliko se može ustvrditi da su moralne dileme izlišne kada se tiču izbora između ostvarenja interesa i pridržavanja etičkih načela, jer se uspostavlja ravnoteža između različitih koncepcija dobrog za sebe i druge i kratkoročnih i dugoročnih koncepcija o sopstvenim interesima.

Ravnotežu između različitih koncepcija dobrog za sebe i druge i kratkoročnih i dugoročnih koncepcija o sopstvenim interesima ipak nije lako uspostaviti. Ako uzmemo kao merilo tipologiju tragedija međunarodnih odnosa iz pera Katerin Lu ([Catherine] Lu 2012), a koja predočava različite načine opisivanja i pojašnjavanja vrednovanja etičkih izazova koje stvara svetska politika, videćemo da je malo verovatno da, na primer, tragedije proistekle iz nezaslužene patnje nevinih ljudi mogu da isključe subjektivnu prirodu moralnog odlučivanja. Luova smatra da se loše stvari nezasluženo dešavaju dobrim ljudima (u njih svrstava nemoćne i obespravljene), kao npr. u slučaju masovnog umiranja dece od gladi i izlečivih bolesti. Ona razloge vidi u tome što ne preispitujemo u dovoljnoj meri političke i strukturne uslove koji proizvode takve okolnosti, niti seciramo argumente o vršenju vlasti koji pokušavaju da razreše moralnu nekoherentnost ovakvih situacija posredstvom jezika političke ili ekonomske nužde (Lu 2012, 161–162). Vrednost tragičnih priča iz područja svetske politike sastoji se u tome što one otvaraju pitanja o različitim izvorima moralne nekoherentnosti u pogledu ljudskog karaktera i delanja, odnosno provociraju moralnu analizu i procenu kakvi smo ljudi, kakve su naše prakse i kakav je to svet u kome živimo – posebno u kontekstu prolazne prirode hijerarhije moći i dominacije (Lu 2012, 167–169).

U nastojanju da reši probleme koji proističu iz subjektivne prirode spoljopolitičkog odlučivanja, Gaskart ([Jamie] Gaskarth 2011) predlaže primenu modela etike vrline u vidu konstitutivne teorije individualnosti. Prema tom modelu, spoljopolitički odlučioци ne treba da razmatraju etiku uzetu samo kao apstraktna pravila ili objektivno računanje mogućih ishoda, već treba da uzmu u obzir da li je i kojoj meri neki pojedinac sposoban da donese odluku imajući u vidu njegove karakterne crte (Gaskarth 2011, 413). Gaskart zastupa stav da samorefleksija i spremnost na ispravljanje grešaka treba da budu vodilje u ustanovljavanju etičkog odlučivanja u području spoljne politike, a da naučnici treba da istraže koje su to

vrline najprikladnije za spoljnopolitičke odlučioce i profesionalce (Gaskarth 2011, 414). Frost takođe napominje da se od državnika uvek očekuje da deluju tako da ostvaruju nacionalne interese, makar to značilo da krše moralne standarde kojih se pridržavaju u privatnoj sferi (2001, 71). Razlika je u tome što državnik polaže račune za svoje postupke političkoj zajednici jer posledice njegovih odluka – bilo da su moralno ispravne ili pogrešne – pogađaju dobrobit velikog broja ljudi. Konstitutivna teorija individualnosti zahteva od državnika i spoljnopolitičkih praktičara da prihvate da je prevashodni etički zadatak uspostavljanje svojevrsnog terapijskog odnosa uzajamnog priznavanja između svih aktera uključenih u neki međunarodni spor (Gaskarth 2011, 212–213).

Etika je uvek usmerena na drugog, na različitost identiteta (Badiou 2001, 16–17). Zbog toga ne čudi što, u okviru poststrukturalističke kritike liberalne univerzalizacije zla u međunarodnim odnosima, Džek Amure (Jack L. Amoureux) razvija stanovište etičke refleksije kao vid etičke prakse koja bi trebalo da objasni i podstakne kako može da dođe do prevazilaženja „drugosti” u svetskoj politici posredstvom samopreobražaja i preobražaja odnosa sa tim „drugima” (Amoureux 2016). Na tragu Aristotelovog zapažanja o važnosti specifičnosti konteksta za ispravno prosuđivanje i delanje u području politike i etike, Amure zastupa tezu da etičke dileme ne treba razrešavati oslanjajući se na institucije, norme i pravila, nego na dijalektičko međudejstvo misli i delanja, odnosno promišljanja oba spram posebnih obeležja neke situacije, tj. imajući u vidu kontigentnost i nesigurnost znanja (Amoureux 2016, 6). Delatnici su ti koji treba da poseduju sposobnost dijalektičkog rasuđivanja kao temeljne pretpostavke sposobnosti moralnog delanja; na osnovu te sposobnosti delatnici mogu da pokrenu promene i konstruišu znanje posredstvom razložnog donošenja sudova. Utoliko je stanovište etičke refleksivnosti usmereno na kritičku ontologiju sopstva u vidu promene pristupa države vođenju spoljne politike, tako da se odustane od menjanja drugih aktera i uspostavljanja hegemonskih odnosa (Amoureux 2016, 9). Amureova kritička ontologija sopstva podseća na Pazovo stanovište da boriti se protiv zla znači boriti se protiv sebe, odnosno protiv unutrašnjih demona koji povremeno kulminiraju u bezumnom nasilju, kada prevlada mračna strana ambivalentne ljudske prirode podstaknuta okruženjem i određenim povесnim trenutkom (Mallavarapu 2019, 219–221).

Zaključak

Razum kao suštinsko obeležje ljudske vrste daje čoveku samosvest, slobodnu volju i sposobnost shvatanja sveta oko sebe. Slobodna volja je osnovna

pretpostavka moralnog delanja, jer pokreće čoveka na odlučivanje da li da izabere dobro ili zlo kada namerava da preduzme akciju prema drugom čoveku. Čovek je aktivni vinovnik zlih radnji, nikako pasivni posmatrač događaja van njegove kontrole, mada smo tokom analize videli da situacija u kojoj se odigrava izbor smera delanja i pripadnost grupi/kolektivitetu mogu da podstaknu i dobre osobe da postupaju na moralno pogrešan način. Ničeov aforizam sa početka ovog rada upravo ukazuje na opasnost da prepuštanje kontinuiranoj praksi činjenja zlih radnji, pod ma kojim idejnim i religijskim obrazloženjem, vremenom preobražava naš prvobitno benevolentni habitus u dijabolični. Problem je što „krvav lik čovečanstva”, kako našu vrstu ogoljeno opisuje Žerar Klajn u pominjanom naučno-fantastičnom delu *Gospodari rata*, svedoči o hiljadama godina stalnih sudara oprečnih kolektivnih volja političkih zajednica, gde se sakralizovano sećanje pripovedanjem pretače u stavove o dužnosti pribegavanja nasilju radi očuvanja grupnih vrednosti i interesa.

Naša namera je bila da ukažemo na to kako se pozicioniranje ideje zla u savremenoj teorijskoj debati unutar nauke o međunarodnim odnosima, u krajnjoj liniji, reflektovalo i na načine diskurzivne zloupotrebe te ideje u imperijalnoj praksi očuvanja i širenja liberalnog mira u ranom 21. veku. Polazeći sa poststrukturalističkog stanovišta u proučavanju međunarodnih odnosa kao vida kritike dve dominantne i pozitivističke škole mišljenja – realizma i institucionalizma, nastojali smo da sagledamo protivrečnosti koje nastaju u procesu vrednovanja zla u vrtlogu svetske politike: situacionu legitimizaciju zlih postupaka, značaj grupnog činjenja zla, relativizaciju empatičke reakcije na patnje „drugih” i imperijalnu taktiku zloupotrebe etičkih argumenata protiv tzv. neliberalnih država. Analiza navedenih protivrečnosti čini se da pokazuje da ideja zla, onako kako se tumači u ključu preovlađujuće pozitivističke epistemologije, i dalje pruža solidan (pseudo)legitimacijski osnov za politiku intervencionizma liberalnih država globalnog centra protiv zemalja „otpadnika” sa globalne periferije. Vrednosno tumačenje istorijskih činjenica i tekućih događaja u svetskoj politici podložno je stanovištu onog ko ocenjuje konkretne postupke u aktivnostima pojedinaca i institucija kao dobre ili zle. U slučaju današnjih zemalja globalnog centra kao civilizovanih društava, samo njihove političke elite imaju realnu moć da na planetarnom nivou ocenjuju koji narod je civilizovan a koji nije.

U radu smo nastojali da ukažemo i na to da u samoj srži ideje o liberalnom svetskom poretku mira i saradnje stoji zametak ideologije i politike dehumanizacije „drugog” kao problematičnog, i to spram civilizacijski konstituisanih moralnih normi kao ogledala u kojem se varvarstvo jasno prepoznaje kao takvo. Dehumanizacija počinje u obliku diskurzivnog nasilja, gde se reč „zlo” učestalo i olako koristi za negiranje moralne ispravnosti ne samo spoljnopolitičkih aktivnosti zemalja globalne periferije, već i psiholoških karakteristika njihovih državnika i visokih zvaničnika, pa

i čitavog stanovništva. Simbolička stigmatizacija „drugih“ kao zlih delatnika potom vodi zaoštavanju sekuritizacije diskursa kako bi se oni predstavili kao egzistencijalna pretnja, čime se suštinski izmeštaju iz područja liberalnog poretka u područje „s one strane dobra i zla“. Takva relativizacija empatičke reakcije kao prosocijalne podloške moralnog odlučivanja u svetskoj politici, a posredno i kolektivne percepcije o tome šta je moralno ispravno u nekoj situaciji, problematična je utoliko što je oslonjena na shvatanje društvene stvarnosti dominantno u jednoj političkoj zajednici. Drugim rečima, prevazilaženje pogrešne prakse moralnog obezvređivanja „drugosti“ u svetskoj politici posredstvom preobražaja odnosa sa tim „drugima“ biće moguće jedino kada samorefleksija i sposobnost dijalektičkog rasuđivanja, uz otvorenost za ispravljanje grešaka u etičkom odlučivanju, postanu standardi izbora smera delanja na međunarodnom planu.

Bibliografija

- Abdel-Nour, Farid. 2004. "An international ethics of evil?" *International Relations* 18 (4): 425–439.
- Amoureux, Jack L. 2016. *A Practice of Ethics for Global Politics: Ethical reflexivity*. Oxon and New York: Routledge.
- Aron, Remon. 2001. *Mir i rat među nacijama*. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Badiou, Alain. 2001. *Ethics: An Essay on the Understanding of Evil*. London & New York: Verso.
- Bloomberg. 2022. "Transcript: Vladimir Putin's Televised Address on Ukraine", Accessed 20 July 2022, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-02-24/full-transcript-vladimir-putin-s-televised-address-to-russia-on-ukraine-feb-24>
- Bowden, Brett. 2007. "Civilization and Savagery in the Crucible of War". *Global Change, Peace & Security* 19 (1): 3–16.
- Brown, Chris. 2001. "Ethics, interests and foreign policy". In: *Ethics and Foreign Policy*, edited by Karen E. Smith and Margot Light, 15–32. Cambridge: Cambridge University Press.
- Calder, Todd. 2020. "The Concept of Evil". In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [Summer 2020 Edition], edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/concept-evil/>.

- Cawley, Janet. 1990. "Hussein doesn't deny 'Butcher of Baghdad' nickname". *Chicago Tribune*, August 3. <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1990-08-03-9003050320-story.html>.
- Colonomos, Ariel. 2008. *Moralizing International Relations: Called to Account*. New York and Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Cox, Christoph, Whalen, Molly and Badiou, Alain. 2001–2002. "On evil: An interview with Alain Badiou – The subject weakened and destroyed". *Cabinet Magazine*. Issue 5 (Winter), https://www.cabinetmagazine.org/issues/5/cox_whalen_badiou.php
- Crawford, Neta C. 2011. "Human nature and world politics: Rethinking 'man'". In *Realism and World Politics*, ed. Ken Booth, 158–176. Oxon and New York: Routledge.
- Dodd, James. 2009. *Violence and Phenomenology*. New York and Oxon: Routledge.
- Downie, R. S. 2005. "Evil, human". In: *The Oxford Companion to Philosophy*, edited by Ted Honderich, 273. Oxford: Oxford University Press.
- Elman, Colin. 2007. "Realism". In *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An introduction*, ed. Martin Griffiths, 11–20. New York and Oxon: Routledge.
- Ferguson, Yale H. 2015. "Diversity in IR Theory: Pluralism as an Opportunity for Understanding Global Politics", *International Studies Perspectives* 16 (1): 3–12.
- Flescher, Andrew Michael. 2013. *Moral evil*. Washington D.C.: Georgetown University Press.
- French, Peter A. 1995. *Corporate Ethics*. New York: Harcourt, Brace.
- French, Peter A. 2011. *War and Moral Dissonance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frost, Mervyn. 2001. *Ethics in international relations: A constitutive theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frost, Mervyn. 2012. "Tragedy, Ethics and International Relations". In: *Tragedy and International Relations*, edited by Toni Erskine and Richard Ned Lebow, 21–43. Palgrave Macmillan: London.
- Gaskarth, Jamie. 2011. "Where would we be without rules? A virtue ethics approach to foreign policy analysis". *Review of International Studies* 37 (1): 393–415.
- Geis, Anna and Wunderlich, Carmen. 2014. "The good, the bad, and the ugly: Comparing the notions of 'rogue' and 'evil' in international politics". *International Politics* 51 (4): 458–474.

- Goldberg, Zachary J. 2022. *Evil Matters: A Philosophical Inquiry*. New York & Oxon: Routledge.
- Goleman, Danijel. 2010. *Socijalna inteligencija: nova nauka o ljudskim odnosima*. Beograd: Geopoetika.
- Harent, Stéphane. [1911] "Original Sin". In: *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 11. New York: Robert Appleton Company. Online version, www.newadvent.org/cathen/11312a.htm.
- Hayden, Patrick. 2014. "Systemic evil and the international political imagination". *International Politics* 51 (4): 424–440.
- Hefe, Otfrid. 2011. *Umeće življenja i moral: ili usrećuje li vrlina?* Novi Sad: Akademska knjiga.
- Hitlin, Steven. 2008. *Moral Selves, Evil Selves: The Social Psychology of Conscience*. New York: Palgrave Macmillan.
- Holdejn, Džon. 2004. „Srednjovekovna i renesansna etika”. U: *Uvod u etiku*, uredio Piter Singer, 196–214. Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Jeffery, Renée. 2008. *Evil and International Relations: Human Suffering in an Age of Terror*. New York: Palgrave Macmillan.
- Joyce, Richard. 2006. *The Evolution of Morality*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Kant, Imanuel. 1990. *Kritika praktičkog uma*. Beograd: BIGZ.
- Kant, Imanuel. 2008. *Zasnivanje metafizike morala*. Beograd: Dereta.
- Kekes, John. 2011. "Evil". In: *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Taylor and Francis. Accessed 23 April 2022. <https://www.rep.routledge.com/articles/thematic/evil/v-2>.
- Klajn, Žerar. 1980. *Gospodari rata*. Beograd: Izdavački zavod „Jugoslavija”.
- Korsgaard Christine M. 1992. "The Sources of Normativity", The Tanner Lectures on Human Values, Cambridge University, 16–17 November, www.tannerlectures.utah.edu/lectures/documents/volume25/korsgaard_2005.pdf.
- Lebow, Richard Ned. 2007. *Coercion, Cooperation, and Ethics in International Relations*. New York & Oxon: Routledge.
- Lebow, Richard Ned. 2010. *Forbidden fruit: Counterfactuals and international relations*. Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Leibniz, Freiherr von Gottfried Wilhelm. 2007. *Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil*. Translated by E.M. Huggard. Oxford: BiblioBazaar.

- Lu, Catherine. 2012. "Tragedies and International Relations". In: *Tragedy and International Relations*, edited by Toni Erskine & Richard Ned Lebow, 158–171. Palgrave Macmillan: London.
- Mallavarapu, Siddharth. 2019. "Why Octavio Paz matters". In: *Routledge Handbook of Critical International Relations*, edited by Jenny Edkins, 214–227. Oxon & New York: Routledge.
- Marks, Michael P. 2011. *Metaphors in International Relations Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Marotta, Vince P. 2010. "The Cosmopolitan Stranger". In: *Questioning Cosmopolitanism*, edited by Stan van Hooft and Wim Vandekerckhove, 105–120. Heidelberg, London, New York: Springer.
- Michalson, Gordon E. 1990. *Fallen freedom: Kant on radical evil and moral regeneration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milgram, Stanley. 1963. "Behavioral study of obedience". *Journal of Abnormal and Social Psychology* 67 (4): 371–378.
- Müller, Harald. 2014. "Evilization in liberal discourse: From Kant's 'unjust enemy' to today's 'rogue state'". *International Politics* 51 (4): 475–491.
- Neiman, Susan. 2006. "Evil". In: *Encyclopedia of Philosophy* [Second Edition], Vol. 3, edited by Donald M. Borchert, 469–471. Farmington Hills, MI: Thomson Gale.
- Neufeld, Mark A. 1993. "Reflexivity and International Relations theory". *Millennium: Journal of International Studies* 22 (1): 53–76.
- Neufeld, Mark A. 1995. *The Restructuring of International Relations Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niče, Fridrih. 2021. *S one strane dobra i zla*. Beograd: ITV Centar plus.
- Rengger, Nicholas. 2012. "Tragedy or Scepticism? Defending the Anti-Pelagian Mind in World Politics". In: *Tragedy and International Relations*, edited by Toni Erskine and Richard Ned Lebow, 53–62. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Ruso, Žan-Žak. 2016. *Društveni ugovor; O poreklu i osnovima nejednakosti među ljudima; Rasprava o naukama i umetnostima*. Beograd: Filip Višnjić.
- Sheikh, Mona K. 2014. "Appointing evil in international relations". *International Politics* 51(4): 492–507.
- Smith, Steve. 1996. "Positivism and Beyond". In *International Theory: Positivism and Beyond*, eds. Steve Smith, Ken Booth and Marysia Zalewski, 11–44. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spegele, Roger D. 1996. *Political Realism in International Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Starobinski, Jean. 1993. *Blessings in Disguise or The Morality of Evil*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Stevens, Matt. 2018. "Trump and Kim Jong-un, and the Names They've Called Each Other". *The New York Times*, March 9. <https://www.nytimes.com/2018/03/09/world/asia/trump-kim-jong-un.html>.
- Svensen, Laš Fr. H. 2006. *Filozofija zla*. Beograd: Geopoetika.
- Taylor, Letta & Epstein, Elisa. 2022. *Legacy of the "Dark Side": The Costs of Unlawful U.S. Detentions and Interrogations Post-9/11*. Watson Institute of the Brown University and Human Rights Watch. <https://watson.brown.edu/costsofwar/files/cow/imce/papers/2022/Costs%20of%20War%20-%20Legacy%20of%20the%20%27Dark%20Side%27%20-%20Taylor%20and%20Epstein%20-%20FINAL%20Jan%209%202022.pdf>.
- The Taguba Report. 2004. Article 15-6 Investigation of the 800th Military Police Brigade. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. <https://www.thetorturedatabase.org/document/ar-15-6-investigation-800th-military-police-investigating-officer-mg-antonio-taguba-taguba->.
- Vaha, Milla Emilia. 2018. "'We Kant have bad states': On evilization in liberal world politics". *International Politics* 55 (2): 297–315.
- Van Milders, Lucas and Toros, Harmonie. 2020. "Violent International Relations". *European Journal of International Relations* 26 (S1): 116–139.
- Volc, Kenet. 2008. *Teorija međunarodne politike*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose i Alexandria Press.
- Waltz, Kenneth N. 2001. *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Zehfuss, Maja. 2009. "Poststructuralism". In: Patrick Hayden (ed.), *The Ashgate Research Companion to Ethics and International Relations*, 97–111. Farnham and Burlington (VT): Ashgate.
- Zimbardo, Philip. 2007. *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. New York: Random House.
- Макинтајер, Алaстер. 2000. *Кратка историја етике*. Београд: Плато.
- Стекић, Ненад. 2022. *Војне интервенције и постконфликтна изградња државе у ери униполарности: случај Савезне Републике Југославије, Авганистана и Ирака*. Докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

Nenad STEKIĆ and Srđan T. KORAC

ON THE IDEA OF EVIL IN INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract: The study discusses how the concept of evil is positioned in the current theoretical discussion in international relations and how it is discursively misapplied in the imperial practice of preserving and advancing liberal peace in the early twenty-first century. The authors first present the fundamental assumptions embedded in the notion and typology of evil, and then delve into how Rousseau's and Kant's conception of the origin of moral evil has indirectly affected the differentiation of epistemological approaches in the study of the dark side of international relations. In terms of the situational legitimization of evil actions, the significance of a group acting evil, the relativization of empathic reactions, and the imperial tactics of utilizing ethical arguments against the so-called illiberal states, the analysis focuses on the contradictions that arise in the process of evaluating evil in the whirlwind of world politics. The authors also present some viewpoints that are to explain the ways and encourage the overcoming of Otherness in world politics through self-transformation and the transformation of relations with Others. The authors conclude that the idea of evil, as interpreted in the optics of the prevailing positivist epistemology in the International Relations discipline, equally in (neo)realism and liberal institutionalism, still provides a (pseudo)legitimation basis for the politics of liberal interventionism of post-industrial democracies against the "rogue" countries from the global periphery.

Keywords: international relations, world politics, evil, ethics, cosmopolitanism, violence, warfare.

UDK 327(73)
Bibliid: 0025-8555, 74(2022)
Vol. LXXIV, br. 4, str. 611–630
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2204611N>

Pregledni rad
Primljen: 4. juna 2022.
Odobren: 10. oktobra 2022.
CC BY-SA 4.0

The differences in US foreign policy towards the UN and ICC in Trump and Biden administrations

Marko NOVAKOVIĆ¹

Abstract: United States foreign policy has been the subject of numerous debates, articles, books, and policy research. This is a consequence of the overwhelming presence and dominance of the United States over the past decades on the international stage. One particularly interesting aspect of the US foreign policy is its relation with the United Nations. As one of the founders and most influential members of the United Nations, the United States' position is under a lot of scrutiny as it represents one of the main drivers of the UN policy. In this article, the author will investigate how the first year and a half of the Biden administration influenced US-UN relations. A special place will be given to the Trump administration's approach to the UN-US relation, but a historical context will also be given. The methodology used for data collection focused on US and UN documents and resolutions, as well as the most relevant and current international and national authors, that focused on particular elements relevant to the research. This kind of analysis requires a historical approach to legal research, which was utilized for comparative analysis in this article. One of the conclusions was that regardless of how unconventional and destructive the Trump administration was towards the UN, it did not disrupt the constant of the US-UN relations.

Keywords: United States, United Nations, Biden, Trump, Security Council, Withdrawal Doctrine.

¹ Senior Research Fellow, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, marko@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-7753-7506>

The paper presents findings of a study developed as a part of the research project "Serbia and challenges in international relations in 2022", financed by the Ministry of education, science, and technological development of the Republic of Serbia, and conducted by Institute of International Politics and Economics, Belgrade.

Introduction

The United States (US) has been playing a pivotal role in international relations as a “dominant constant” at least since the mid-20th century (Quinn, 2011, p.8), even before a clear dominance in the unipolar world after the 1990s. The United Nations (UN), on the other hand, as an international organization and international forum of particular significance and symbolism, often reflects relations between states, despite the fact that it does not necessarily represent an exact mirroring of the current state of international affairs in every aspect. This is one of the reasons why both position and voice in the United Nations are still an important part of the foreign policy of most countries. Other than the allegorical perception of the United Nations as an institutionalized embodiment of international relations, for “small” countries the importance of the United Nations is obvious since there are not many global forums where their voices can be heard (Novakovic, 2021). Big powers have different perception and goals within the UN. When it comes to dominant states, the question remains whether this kind of institution is helping or constricting them in their goals, since most powerful states, particularly the United States, do not have problems asserting their influence in bilateral relations.

However, it does not take a lot of effort to understand that the way in which the dominant state is using/engaging in the United Nations will condition its position and not vice versa. Following this idea, the United States played active and participative role within the United Nations even in the unipolar world. The UN as a forum can be used for keeping the dominant role – and United States administrations on most occasions understood this correlation and acted upon it. However, in order to maintain this dominant role and to be able to impose its will, the US (and any other country for that matter) has to demonstrate a willingness to participate in an adequate manner in the United Nations system in various ways but particularly in the financing of the UN. This is why the influence of most countries is directly correlated to their financial participation. According to the *Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2021*, scale of assessments for the contributions of Member States to the regular budget of the United Nations for 2022, 2023 and 2024: USA 22.000, China 15.254, Russian Federation 1.866, France 4.318, United Kingdom 4.375, Japan 8.033, Germany 6.111 (A/RES/76/238). While one can debate the disproportional influence of great powers and particularly the United States within the UN, it is hard to dispute the logic of one that contributes most (almost a quarter of the United Nations budget) should not have the most influence as well (Новаковић, 259, 2018).

Formally, US Congress has generally authorized funding to the UN system as part of the *Foreign Relations Authorization Acts*, and appropriated funds through

the Department of State and U.S. Agency for International Development (USAID) accounts in annual Department of State, Foreign Operations, and Related Programs (SFOPS) appropriations bills (CRS, 2022). The details of current Actual, Enacted, and Requested amounts can be found in the table below:

Table:²

	2020 Actual	2021 Actual	2022 Enacted	2023 Request
CIO²	1,473,806	1,505,928	1,662,928	1,658,239
CIPA³	1,526,283	1,456,214	1,498,614	2,327,235
IO&P⁴	358,000	387,500	423,000	457,200

While there is no doubt that many countries, particularly major powers, directly correlate UN influence with their contributions to the UN budget, it is not the only possible way to assess it (Hyde, 2022).

The complex and intense US-UN relation started with the predecessor of the United Nations – the League of Nations. Even though the United States were never part of the League of Nations, the US – particularly its president at the time Woodrow Wilson – was the main force behind the concept that brought the League of Nations to existence (Wilson, 2011). His impact was so profound that to the present day his presidency is most often associated with the League of Nations (Ambrosius, 2017). It is hailed as his biggest success and, at the same time, a substantial failure due to the above-mentioned fact that the United States never joined it. Reasons for the United States staying out of the League of Nations can be credited both to the internal politics and international policy of the United States at the time. In the early 20th century, the United States was still weighing whether it should strive towards positioning itself as a dominant international actor or refrain from exposure to the international arena in order to focus on internal policy and regional dominance. However, by the end of WWII, that dilemma was gone, and US's leading role was demonstrated through the orchestration of the creation of the United Nations, albeit with one major difference compared to the League

² Annual congressional budget justifications and SFOPS bills.

³ The Contributions to International Organizations

⁴ Contributions for International Peacekeeping Activities

of Nations. This time United States became a member of the UN, one of the five permanent members of the Security Council of the first truly international and global international organization. The United States participated in signing all major conventions during WWII that paved the path to the creation of the United Nations, including the Declaration by the United Nations, on January 1st 1942 (alongside the Soviet Union, United Kingdom, and China), the Moscow Declaration (Declaration of the Four Nations on General Security) in 1943, and it hosted two important conferences: the Dumbarton Oakes conference (Washington Conversations on International Peace and Security Organization) in 1944 and San Francisco Conference (United Nations Conference on International Organization) in 1945, where the United Nations Charter and the Statute of International Court of Justice were signed. However, these historical bonds and the longstanding prominent position of the US within the UN system proved not to be enough for every US administration to cooperate with the UN – and this was put to the extreme during the Trump administration.

Trump administration and multilateral diplomacy

Donald Trump's presidency has been rarely described in mild terms and middle-of-the-road manner – it has been mostly illustrated in a rather polarized fashion. On the one hand, Trump was often described as the “worst president ever” (Joyella, 2022). On the other hand, some polls depicted the opposite end of the spectrum with Donald Trump emerging as “the best president ever” in almost 50% of the responses (Brent, 2021). These extremes in portraying Trump's administration are a direct consequence of the unconventional way Donald Trump led both the internal and foreign policy of the United States during his presidency. This is also the reason why this contrasting delineation was not only active during Donald Trump's presidency but also remained similarly extreme in its aftermath, as evidenced by various polls (Cillizza, 2022). The controversial manner in which Donald Trump conducted internal politics was similarly contentious in foreign policy since his first days in office. At his inauguration Trump promised to “unite the civilized world against radical Islamic terrorism which we will eradicate completely from the face of the earth” (Garcia, 2017), adding that “we will seek friendship and goodwill with the nations of the world, but we do so with the understanding that it is the right of all nations to put their own interests first” (Time, 2017). Although every inauguration, particularly one so significant as the inauguration of the president of the United States, is known for its grandiosity both in festivities and promises, few could suspect that the sentence “understanding that it is the right

of all nations to put their own interests first” would lead to such bedlam in US foreign policy.

Not long after that promise, a series of moves and statements led to what Goldsmith described as “the greatest presidential onslaught on international law and international institutions in American history” (Goldsmith, 2017). It included numerous withdrawals and threats of withdrawing from international agreements and bodies (that will be later discussed in more detail). Despite political connotation or because of it, just a brief overview of major moves by the Trump administration regarding only multilateral agreements (disregarding more numerous bilateral ones) demonstrates a rather destructive approach that is often called the “*Withdrawal Doctrine*”. In the following sections, both Trump’s and Biden’s moves will be analyzed from the perspective of international law, particularly the United States’ traditional relationship with the United Nations and the International Criminal Court (ICC), without dwelling into political aspects that would require much more time and space, and might be a perfect topic for a potential follow-up article.

The Withdrawal Doctrine

Donald Trump has always been a rather controversial public and political figure in the United States and was constantly accused of some of the worst possible misconducts (Relman, 2019). From his first days in office, Trump proved that his presidential term and political acts will be equally controversial. Not long after his admission to the Oval Office, he became notorious for rather abrupt political reactions, that included “threats to prosecute Hillary Clinton, and the firing of FBI director James Comey just to name a few, as a signal of fundamental disregard for both mutual toleration and procedural forbearance” (Bonikowski, 2017, p.124). While this behavior further antagonized his opponents in the country, support from his followers did not decline (Peters, 2018). Trump’s behavior had mixed effects on both international and national politics. The reputation of the United States in the world of international relations was damaged and it only continued to deteriorate during the Trump administration. During his presidency (from 2017 to 2021) the United States disregarded numerous obligations stemming from international agreements and withdrew or threatened to withdraw from a number of them. In the literature, this approach to international law and, more precisely, to international treaties was labeled as the “*Withdrawal Doctrine*” by Richard Haass (Haass, 2020). One can argue that Donald Trump (and the Trump administration in its entirety) simply did not perceive that multilateral agreements are a good method of conducting international relations. This can be seen from the infamous *Moratorium on New Multilateral Treaties* (that was never signed), which contains

some rather simplistic and narrow-minded statements. A good example is the one that states: “treaties are not appropriate matters for international agreements and instead can be used to force countries to adhere to often radical domestic agendas” (Fisher, 2017). The effect of the “Withdrawal Doctrine” was rather significant (although it did not last long), and it affected numerous treaties and agreements. Here is the list of major ones:

Only a couple of days after his inauguration, on January 23, 2017, Trump directed the Office of the U.S. Trade Representative to withdraw the United States from the Trans-Pacific Partnership (TPP).

On May 18, 2017, U.S. Trade Representative Robert Lighthizer announced major changes to the North American Free Trade Agreement (NAFTA), when he informed Congress of the White House’s intent to “modernize” the agreement. Following this move, on September 30, 2018, the United States, Canada, and Mexico settled on a number of changes to NAFTA, renaming it the United States-Mexico-Canada Agreement.

Particularly disturbing was the withdrawal from the 2015 Paris Agreement on climate, an agreement negotiated and heavily influenced by the Obama administration. Trump strongly criticized the agreement that united virtually the entire world behind the goal of limiting carbon emissions, since he was convinced that this agreement would have a negative impact on the United States economy. To this day, 193 states and the EU have ratified or acceded to the agreement, with only four countries not ratifying it (Iran, Eritrea, Libya, and Yemen). Trump declared the intention to withdraw from the Paris Agreement in the early days of his presidency, and the United States finally withdrew on November 4th, 2020 (McGrath, 2020).

U.S. Ambassador to the UN Nikki Haley announced on June 19, 2018, that the United States will withdraw from the United Nations Human Rights Council, citing “a chronic bias against Israel” and the human rights abuses of various sitting members, which include China and Venezuela (Deng, 2018).

On July 6, 2020, the Trump administration formally notified the United Nations that the United States will cut ties with the World Health Organization (WHO), which it helped founded, effective July 2021, saying it was “virtually controlled by China.” Trump also accused the WHO of misleading the world about the threat of COVID-19 under pressure from China. As a consequence, he announced the redirection of U.S. funding, the WHO’s largest source of financial support (PTI, 2021).

This withdrawal doctrine was accompanied by the alienation of traditional American allies on the international stage. While one can argue that occasional detachment is normal in international relations and that states generally tend to

fluctuate in their relations, some statistical data demonstrate that during Trump's presidency this alienation was more than just a normal fluctuation. Apart from being one of the five permanent members of the Security Council (and thus, the most influential United Nations members), the United States has long been hailed as the leader of the "free world". This was also reflected in the voting in the UN, where in most cases, other Western powers and countries in general, aligned in voting with the United States (Mosler, Potrafke, 2020, 3). However, voting in line with the United States by the G7 countries, NATO members, and other Western-block countries (primarily the UN WEOG member countries) had declined since Donald Trump took power. According to Mosler and Potrafke, econometric evidence suggests that the UNGA agreement rate of Western countries under Donald Trump "decreased by 4.4 percentage points and that absolute ideal point differences increased by a quarter of a standard deviation" (Mosler, Potrafke, 2020). Surprisingly, this alienation was not influenced by the ideological stance of governments within this group. It might seem that some governments, particularly ones within Western-allied countries from the left political spectrum will vote more often against the United States with Donald Trump at their helm. However, Mosler and Potrafke concluded in their research that there is no evidence of declining political alignment between the United States and Western allies, which was motivated by the ideological distance based on a classical leftwing/rightwing government ideology scale (Mosler, Potrafke, 2020).

While the policy of withdrawal reached a level of doctrine in the Trump administration, it was used by previous administrations as well. A good example of that practice is the withdrawal from the ICJ jurisdiction over the Vienna Convention on Consular Relations claims (Kirgis, 2005). The reason behind this withdrawal was not only the number of pending cases against the United States in that matter in front of the ICJ but also a clear inability to amend the situation on the field. Consequently, since it was obvious that a number of cases in front of the ICJ against the United States would just pile up, the decision was made to abandon Protocol in its entirety (Bellinger, 2019). However, while these instances of withdrawal existed in the past, they never reached the magnitude they had during Trump's presidency.

The United Nations and the United States administration – Trump vs Eisenhower

Donald Trump often described the United Nations in a derogatory manner, including labeling it as incompetent and considering it biased (Boger, 2018). While the style and language in which he characterized the UN (and other international

organization) and many other entities and persons can be further scrutinized, there is no doubt that the United Nations, as an organization is not at its highest point. Furthermore, this is not the first time that the United Nations is struggling to live up to the expectations of the international community it is serving. In the early 1950s, at the start of Dwight Eisenhower's presidency in 1953, the UN was also at a rather low point in its development and looked similar to the way it looks today. As dully noted by Nakasone and Schake, "Eisenhower also faced problems similar to those that plague both U.S. and global action today: a deadlocked Security Council, for one, and broad suspicion of U.S. motives due to the United States alliances with many colonial oppressors" (Nakasone, Schake, 2020). A similarity can be found even in the way the UN was perceived in both eras – as ineffective. President Eisenhower's administration called the Security Council "unworkable," and criticized fellow permanent-five members Britain and France for stymieing "rapid progress in this field" (Nakasone, Schake, 2020). Eisenhower, too, was daunted by the tall task of building coalitions for U.S. initiatives. His administration's review of U.S. participation in the UN arrived at all-too-similar conclusions to those of the Trump administration (Nakasone, Schake, 2020).

It is interesting to compare the ways, Eisenhower, on the one side, and Trump on the other dealt with similar situations regarding the UN and the role of the US within. In the case of Eisenhower, instead of neglecting the UN, he used its structure to accomplish US objectives. For instance, his administration capitalized on UNGA's one country-one vote feature, which is considered "an important means of pressure as well as public justification of [its] case." Eisenhower sought to bring Cold War-relevant matters before the UNGA, where he hoped to achieve "large majorities." This orientation towards more participation became a new way to bridge what Washington called the "paralysis" of the Security Council. This approach proved successful, and the Eisenhower administration was able to use the UN to advance U.S. interests since "Eisenhower brought forward a substantive agenda of U.S. policies that formed the basis of UN activity and helped develop institutional capacities the United States and the world now rely on: the International Atomic Energy Agency and the World Food Program, for example, both grew out of proposals made in Eisenhower's UN General Assembly speeches" (Nakasone, Schake, 2020).

Despite the above-mentioned similarities between the UN in Eisenhower's and Trump's time, there are also some substantial differences, not only in the eras but also within the United Nations itself. Dwight Eisenhower encountered a weak, embryonic form of the United Nations. However, just a few months after Eisenhower took office, in April 1953, undoubtedly the most influential and revolutionary personality in the United Nations' history, Doug Hammarskjold, became Secretary-

General. The United Nations, with him at its helm, became stronger and more influential than ever before and it remains perceived as the peak of the UN until the present day. Thus, Eisenhower and later John F. Kennedy had a partner they can work with and not (only) influence its politics. The longevity of Hammarskjöld's influence and strength of the United Nations was felt during Kennedy's administration as well, so Kennedy noted that "With all its defects, with all the failures that we can check up against it, it still represents man's best-organized hope to substitute the conference table for the battlefield. It has had its failures, but it has had its successes" (Kennedy, 1963). John F. Kennedy apparently understood the importance of international law, he participated in the solution of the Cuban missile crisis through U Thant's facilitation, and generally aspired to the strong United Nations, as he reiterated in his famous speech "Strategy of Peace" (Kennedy, 1963). On the other hand, the Trump administration, which had to deal with a rather politicized United Nations, chose to either coerce it into acting in a certain way or write it off entirely, instead of working to improve its capacity and competence. As the UN's most powerful and most influential member, the United States has the capacity and should have the interest to build this kind of UN, particularly since it would benefit their national interest directly. This structural influence on the working UN, as opposed to Trump's policy of derogating it, would undoubtedly lead to an even more increased United States relevance and influence as it was proved by numerous other US administrations – including the one of Trump's successor Joe Biden.

The Biden administration and the UN

After the election of Joe Biden, a major turn in the United States' policy towards the United Nations, and international obligations in general, was expected. However, the bar was put so low by his predecessor in this regard, that it is very hard to determine his stance and openness towards the international legal system through the comparison with the Trump administration. As was described by Boot, "by taking over at such a low point in our history, Biden is set up for success" (Boot, 2021).

As expected, Biden spent a big part of the first year of his term remedying the situation and isolation in the international arena left by Trump. On the first day in office, on January 20th, the United States rejoined the Paris Climate Agreement (Blinken, 19.02.2021). Biden also did not waste time reversing Trump's decisions to withdraw from the World Health Organization (Morales, 2021) and the U.N. Human Rights Council (Blinken, 14.10.2021), and he renewed funding without conditions. The administration expected this generosity would spark gratitude and support for needed reforms within those agencies. Things did not go as expected.

Since the first days of the Biden administration, it is obvious that he took a different course in the relationship with the UN and this is confirmed via the difference in the United Nations voting patterns. While in the Trump era voting patterns on Israel-Palestine were very clearly demonstrated in constant and automatic voting against the resolutions, Biden's administration abstained from voting on the United Nations resolution supporting Palestinian refugees' right to return to occupied territories. This shift might seem like simply a technical change (since the outcome is the same) but moving from a vote against the text to an abstention is a clear sign of the different manner in which the United Nations will be treated in Biden's administration.

While it is too early to judge Biden's administration since he is not even halfway through its term, it is also too naive to expect any major shifts in US politics toward the UN, compared to the previous US administrations, not including Trump's. Hence, the only certain bets are that a major shift to general US policy to the UN will not occur and that Biden's approach to the United Nations will be more similar to Eisenhower's than to Trump's.

Despite Biden's apparent different perception of foreign policy in general, but also a different (or better) understanding of international law and international institutions, it is hard to expect a significant shift in the United States' stance, apart from the change in the narrative itself. Donald Trump definitely presented an unorthodox figure in the United States policy in general, including US foreign policy. However, the effects of his outburst are almost non-existent in the long-term United States foreign policy, as will be demonstrated later.

International courts and U.S. foreign policy

The US is infamous for its constant debate regarding the role of international law in its legal system. Many aspects are under scrutiny in those discussions, including the rule of customary law and the rule of agreements, but the role of judgments of international courts takes a prominent space in this parley. A good example of that is the work of Eugene Kontorovich, a professor at George Mason University. In 2009 (at the time he was a professor at Northwestern University) he published the article "The Constitutionality of International Courts: The Forgotten Precedent of Slave Trade Tribunals" where he advocated against the United States' participation in the International Criminal Court. He based his view on historical arguments but also found an obstacle in the fact that it was not created in accordance with the United States Constitution and Bill of rights (Kontorovich, 2009).

This, rather far-fetched argumentation, particularly in today's world, is based on various historical events and diplomatic reactions to the United States foreign policy in the last two centuries. He particularly focused on the opposition, at the time, of part of the United States government to accession to international courts that prohibited the slave trade. This argumentation was diligently debunked by Jenny Martinez. Regarding slave-trade tribunals, she stated that "contrary to Kontorovich's assertions, the international slave-trade tribunals did not exercise criminal jurisdiction, but rather a type of civil in rem jurisdiction. This type of civil jurisdiction was well recognized in American admiralty law in the early nineteenth century and was extensively used in U. S. court cases involving the forfeiture of ships under domestic laws prohibiting the slave trade" (Martinez, 2011). She also focused on his other arguments and made several observations. First of all, she perceives that Kontorovich did not understand the nature of constitutional objections to membership in the international courts and that the main reason behind the reluctance to subject Americans to trial for American law in foreign countries was the fact that international law at that time still allowed slave trade (Martinez, 2011). Following the proposed logic, when the US ratified the treaty for the slave-trade courts in 1862, the law of nations prohibited the law of nations, and no objections to the participation of the US in those tribunals remained and they can be perceived as "precedent for the constitutionality of participation in international courts and tribunals as a means for interpreting and enforcing widely recognized norms of international law" (Martinez, 2011).

When it comes to practice, a negative stance towards international courts is a common denominator for all U.S. administrations – with Trump's administration again leading the way. In line with the withdrawal from various multilateral agreements as described in the previous chapter, John Bolton, the U.S. national security adviser, described the International Court of Justice as "politicized and ineffective" as he announced that the U.S. would review all international agreements that could expose it to binding decisions by the ICJ (Rampton, Wroughton, and van den Berg, 2018). However, even more interesting is the relation between the United States and another international court – the ICC. This interrelation will be in the focus not only because it is a very controversial one, but also because this is one of the very few institutions and international legal matters where Trump's administration demonstrated somewhat of a forbearing attitude, at least in the first few years.

This discussion not only reflects the negative approach to the ICC in theory but actually, it is much more one-sided in the practice of the United States foreign policy. It is best viewed in Marc Grossman's (at a time Under Secretary for Political Affairs), remarks to the Center for Strategic and International Studies in Washington, D.C.

on May 6, 2002. In this statement, he mentioned historical context, some general beliefs, but also five points on why the ICC is unacceptable to the U.S.

These points included several remarks. Primarily, it was emphasized that due to a lack of checks and balances, the ICC is in jeopardy of being abused and influenced in a manner that endangers the interests of the United States. As Grossman perceived, the problem was in the fact that the Court had been given powers without adequate constraints and the fact that US proposals to implement proper checks and balances were the reason why the US delegation did not vote for it (Grossman, 2004, 153).

A strong emphasis was put on the fact that the UN Security Council (where the U.S, alongside other permanent members has the biggest influence) does not have an appropriate role provided by the UN Charter, according to the United States' perception, while too much power is given to the judges and prosecutors of the ICC. This power is vested in them, primarily because they are not responsible to any state or institution other than to the ICC.

The US government justified its lack of cooperation with the ICC with the fact that this jurisdiction was not accepted by the US itself. Furthermore, the mandate of an international organization to prosecute American citizens cannot exist since it does not have the above-mentioned consent by the US government and this mandate was not verified by Security Council (Grossman, 2004, 153).

The Trump and Biden administrations and the ICC – a continuation of the United States policy

The international court system and international law, in general, puzzled Trump throughout his presidency and he generally, unlike his predecessors, refused to cooperate with most of the major international organizations. However, the relationship and general stance towards ICC is not surprising for the United States administration since the turbulent and negative stance toward ICC is constant in the United States foreign policy.

Since the very day of the foundation of the ICC, the relationship between this international judicial institution and the USA was hostile. The United States had an essential role in the process of creation of the ICC, facilitating negotiations and various consultations. However, the United States never ratified and thus never become a party to the Rome statute (ICC, 2022).⁵ The ratification procedure, due to the heavy involvement of the United States in the preparation of the Rome

⁵ International Organizations & Programs

Statute seemed (at least to the average outside spectator) a mere formality, but it was never brought to an end – and the question is whether the intention to ratify it ever existed. The Rome statute was signed two years after it came to force. However, not only was it never submitted to the Senate for ratification, but on May 6, 2002, the U.N. Secretary-General received a communication from the U.S. government stating that “the United States does not intend to become a party to the treaty. Accordingly, the United States has no legal obligations arising from its signature on December 31, 2000” (Tan, Chet, 2003, 1121).

The company of countries that the United States joined when they failed to join the Rome statute is quite indicative. It includes another P5 member (China), the United States’ longstanding ally Israel and four countries from the other end of the democratic spectrum: Iraq, Libya, Qatar, and Yemen. The main concern for United States officials since the formation of the ICC was the possibility of prosecution of United States nationals and Israelis. Mike Pompeo, US secretary of state emphasized this apprehension in 2020 (Ahren, 2020) while announcing visa bans for some ICC officials investigating alleged United States crimes in Afghanistan. While imposing visa bans for officials of the ICC might seem like an extreme behavior, it is nothing but constant in the US-ICC relationship. Moreover, one can only wonder why Trump’s administration did not use this polygon for demonstrating the international impunity of the United States citizens and hence US influence, earlier.

With the above-described longstanding antagonism of the United States towards the ICC, it was not a surprise that ICC at some point (although later than most would expect) was dissed by the Trump administration as well. This reaction occurred once a question of prosecuting the United States military officials (re)emerged (Bowcott, Holmes, and Durkin, 2018). This is traditionally the biggest obstacle to the United States joining the Rome statute. Trump issued a sweeping executive order on June 11, 2020, authorizing asset freezes and family entry bans that could be imposed against certain ICC officials: Fatou Bensouda, the ICC prosecutor, and Phakiso Mochochoko, the head of the Office of the Prosecutor’s Jurisdiction, Complementarity, and Cooperation Division. The executive order also provides for the same sanctions with regard to those who assist certain court investigations, risking a broad chilling effect on cooperation with the ICC (Executive Order 13928 of June 11, 2020). Biden’s administration lifted sanctions soon after taking the office (Toosi, 2021), but a policy of hostility remained. While Biden remedied what might be described as an “undiplomatic” form of hostility towards ICC (sanctions on its officials), the general notion of a negative attitude towards ICC remained and there is no difference between Biden, Trump, or any other United States administration in that question.

Conclusion

The United States-United Nations relations, while turbulent at times, have a long record of steady relations. However, it seemed that this relationship was in jeopardy when Trump's presidency demonstrated substantial neglect of international obligations in general and towards the UN. From his first days in office, Donald Trump caused "increased chaos in the international relations" (Trapara, 2017). However, the long-term negative effects of Trump's "negative campaign" towards the UN proved to be practically not existent. Biden's administration, in its first year, was devoted to restoring broken ties that stem from Trump's period, rejoining treaties that Trump withdrew from, and trying to strengthen the ties with allies – and these moves mostly remedied potential long-term effects of the tense UN-US relations during Trump's time.

In this article, the United States' relationship with two different international institutions was briefly revisited. When it comes to the United Nations, Trump and Biden have taken different, or better said opposite approaches. Trump's administration was notorious for its withdrawals and obstruction of the work of various United Nations bodies. The Trump administration considered that United Nations are lacking the qualities and adequate skills to fulfill its duties and that perception is used as an excuse not to participate or to simply pull out from various bodies and agreements. This included organizations such as NATO, NAFTA, and WTO, as well as withdrawal from the Paris Climate Agreement and Open Skies Treaty. The US also withdrew from the United Nations Human Rights Council in 2018. While this response is rather unconventional and demonstrates Trump's unwillingness to deal with international law, it remains a legitimate way of conducting foreign policy. However, as a consequence, his foreign policy toward multilateral agreements was labeled as a "Withdrawal Doctrine".

On the other hand, the Biden administration took a contrasting way of "dealing" with the United Nations. First of all, it was necessary to remedy the damage that was caused by Trump's administration – by rejoining agreements, renewing membership in various bodies, etc.

The ICC, on the other hand, is a point where all U.S. administrations, including Trump's and Biden's, are on the same page. The general negative stance toward ICC is never in doubt since any change would bring significant, both foreign and domestic, political implications. The ICC actually presents a perfect foe for every United States administration, particularly from the point of view of internal politics. Advocating for participating at the court that "threatens the sovereignty of the United States", that "claims the authority to detain and try American citizens, even

though our democratically-elected representatives have not agreed to be bound by the treaty” and court that puts “U.S. officials, and our men and women in uniform, at risk of politicized prosecutions” will certainly represent a political suicide in internal US political arena. The backlash in the internal stage would be just overwhelming and very costly to any administration, if not in this term, then certainly in the next elections.

A final conclusion is that United States foreign policy, particularly UN-US relations cannot be dismayed even by extreme figures in the US administration – at least not in a long term. A perfect example of that is the legacy of Trump’s politics. While the initial damage that Trump’s administration did to the U.S. in the international arena was obvious, it is hard to demonstrate some extraordinary effects that remained just two years after his presidency ended.

Literature

- A Presidential Document by the Executive Office of the President on 06/15/2020, Blocking Property of Certain Persons Associated With the International Criminal Court retrieved from <https://www.federalregister.gov/documents/2020/06/15/2020-12953/blocking-property-of-certain-persons-associated-with-the-international-criminal-court> Accessed May 1st 2022
- A/73/350/Add.1, Seventy-third session Agenda item 149 Scale of assessments for the apportionment of the expenses of United Nations peacekeeping operations Implementation of General Assembly resolutions 55/235 and 55/236 Report of the Secretary-General, December 24th 2018
- Ahren, R (2020, June 2), US vows to prevent ‘corrupt’ ICC from probing Americans, Israelis for war crimes, The Times of Israel, retrieved from <https://www.timesofisrael.com/us-vows-to-prevent-corrupt-icc-from-probing-americans-israelis-for-war-crimes/>, Accessed May 1st 2022
- Ambrosius, L. (2017). Woodrow Wilson, Alliances, and the League of Nations. In Woodrow Wilson and American Internationalism (Cambridge Studies in US Foreign Relations, pp. 133-157). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316678602.007
- Congressional Research Service Report, R4707, Department of State, Foreign Operations, and Related Programs: FY2023 Budget and Appropriations at <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47070/2> Accessed October 21st 2022

- Bennis, P (1996), U.S.-UN Relations, Institute for Policy Studies, retrieved from https://ips-dc.org/us-un_relations/ , Accessed May 29th 2022.
- Blinken, A (2021, February 19), The United States Officially Rejoins the Paris Agreement PRESS STATEMENT, retrieved from <https://www.state.gov/the-united-states-officially-rejoins-the-paris-agreement/> Accessed May 1st 2022
- Blinken, A (2021, October 14), Election of the United States to the UN Human Rights Council (HRC) PRESS STATEMENT, retrieved from <https://www.state.gov/election-of-the-united-states-to-the-un-human-rights-council-hrc/> Accessed May 1st 2022
- Bonikowski, B. 2019. "Trump's Populism: The Mobilization of Nationalist Cleavages and the Future of U.S. Democracy." When Democracy Trumps Populism: Lessons from Europe & Latin America, edited by Kurt Weyland and Raúl Madrid, 110-131. New York: Cambridge University Press.
- Boot, M (2021. January 19), Trump was the worst president ever. But his failures set up Biden for success, Washington Post, retrieved from <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/01/19/trump-was-worst-president-ever-his-failures-set-up-biden-success/> Accessed May 1st 2022
- Borger, J (2018, June 19), US quits UN human rights council – ‘a cesspool of political bias’, The Guardian, retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2018/jun/19/us-quits-un-human-rights-council-cesspool-political-bias> Accessed May 7th 2022
- Bowcott, O, Holmes, H, and Durkin, E (2018, September 10), John Bolton threatens war crimes court with sanctions in virulent attack, The Guardian, retrieved from <https://www.theguardian.com/us-news/2018/sep/10/john-bolton-castigate-icc-washington-speech> Accessed April 18th 2022
- Brent, H (2021, October 26), Donald Trump voted America's greatest president, The Irish Post, retrieved from <https://www.irishpost.com/news/donald-trump-voted-americas-greatest-president-222771> Accessed April 8th 2022
- Cillizza, C (2020, March 29), How bad a president was Donald Trump?, CNN, retrieved from <https://edition.cnn.com/2021/03/29/politics/trump-bad-president-rankings-legacy/index.html> Accessed April 8th 2022
- CRS (Congressional Research Service) report: United Nations Issues: U.S. Funding to the U.N. System Updated April 5, 2022, retrieved from <https://crsreports.congress.gov> | IF10354, Accessed May 13th 2022.
- Deng, B (2018, June 20), America quits UN human rights body over ‘chronic bias’ against Israel, The Times, retrieved from <https://www.thetimes.co.uk/>

- article/america-quits-un-human-rights-council-over-israel-criticism-6r5q76vjf
Accessed May 7th 2022.
- Draft Executive Order, The White House, Moratorium on New Multilateral Treaties, available at https://assets.documentcloud.org/documents/3424628_Read-the-Trump-administration-s-draft-of-the.pdf [<https://perma.cc/8NKK-T6L5>] (unpublished). <https://www.nytimes.com/2017/01/25/us/politics/united-nations-trump-administration.html>
- Eisenhower, D (1953, September 23) Remarks to the Members of the United States Committee for United Nations Day., retrieved from <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/remarks-the-members-the-united-states-committee-for-united-nations-day> Accessed May 1st 2022.
- Fisher, M, (2017 January 25,) Trump Prepares Orders Aiming at Global Funding and Treaties, New York Times, retrieved from <https://www.nytimes.com/2017/01/25/us/politics/united-nations-trump-administration.html> Accessed April 27th 2022.
- Garcia, F (2017, January 20), Donald Trump inauguration: President vows to 'eradicate radical Islamic terrorism' in first address to nation, the Independent retrieved from <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/president-donald-trump-inauguration-eradicate-isis-terrorism-islamist-speech-latest-a7538171.html>. Accessed April 17th 2022.
- Goldsmith, J (2017, March 17), The Trump Onslaught on International Law and Institutions, LAWFARE, retrieved from <https://www.lawfareblog.com/trump-onslaught-international-law-and-institutions> [<https://perma.cc/848Q-UYKC>]. Accessed April 17th 2022.
- Grossman, M (2004), American Foreign policy and International Criminal Court, in The International Criminal Court – Global Politics and the Quest for Justice, ed. Driscoll William et al, International Debate Education Association, 151–158, 2004.
- Haass, R (2020, May 27), Trump's foreign policy doctrine? The withdrawal doctrine, Washington Post, retrieved from <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/05/27/trumps-foreign-policy-doctrine-withdrawal-doctrine/>, Accessed May 1st 2022.
- Hyde, Andrew, China's Emerging Financial Influence at the UN Poses a Challenge to the U.S, Stimson, <https://www.stimson.org/2022/chinas-emerging-financial-influence-at-the-un/> Accessed October 21st 2022.
- John B. Bellinger III, The Trump Administration's Approach to International Law and Courts: Are We Seeing a Turn for the Worse?, 51 Case W. Res. J. Int'l L. 7 (2019), p. 19.

- JOHN F. KENNEDY Address at American University Washington, D.C., June 10, 1963, retrieved from https://legacy.npr.org/documents/2006/oct/american_speeches/kennedy.pdf Accessed May 1st 2022.
- Joyella, M (2022, February 7), On CNN, Rep. Adam Kinzinger Says Trump 'Was The Worst President The United States Of America Ever Had', Forbes, retrieved from <https://www.forbes.com/sites/markjoyella/2022/02/07/on-cnn-rep-adam-kinzinger-says-trump-was-the-worst-president-the-united-states-of-america-ever-had/?sh=16bfb6e15db1>. Accessed April 8th 2022.
- Kirgis, F, (2005, March 7), Addendum to ASIL Insight, President Bush's Determination Regarding Mexican Nationals and Consular Convention Rights, Asil Insight retrieved from <https://iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/U.S.-Withdrawal-from-ICJ-Jurisdiction-over-Vienna-Convention-on-Consular-Relations-March-7-2005.pdf> Accessed April 18th 2022.
- Kontorovich, E. (2009). The Constitutionality of International Courts: The Forgotten Precedent of Slave-Trade Tribunals. *University of Pennsylvania Law Review*, 158(1), 39–115. <http://www.jstor.org/stable/40380292> Accessed April 8th 2022.
- Martinez, J. S. (2011). International courts and the U.S. Constitution: reexamining the history. *University of Pennsylvania Law Review*, 159(4), 1069–1140. <http://www.jstor.org/stable/41149893>
- Morales, C (2021, January 20), Biden restores ties with the World Health Organization that were cut by Trump, The New York Times, retrieved from <https://www.nytimes.com/2021/01/20/world/biden-restores-who-ties.html> Accessed April 21st 2022.
- Mosler, Martin; Potrafke, Niklas (2020): International political alignment during the Trump presidency: Voting at the UN general assembly, ifo Working Paper, No. 320, ifo Institute – Leibniz Institute for Economic Research at the University of Munich, Munich.
- Nakasone, S, Schake, K, (2020, September 21) What the U.N. Is Good For... or Could Be, Foreign Policy, retrieved from <https://foreignpolicy.com/2020/09/21/what-the-u-n-is-good-for-or-could-be/> Accessed May 1st 2022.
- Novaković, Marko (2021). The Non-Aligned Movement in the 21st century - structure, topics and role, *Medjunarodni problemi 2021* Volume 73, Issue 4, Pages: 689-707.
- Новаковић, М (2018). Релевантност Међународног суда правде и међународна безбедност, Српска политичка мисао, број 2/2018, год 25., вол 60., стр. 257-271.

- Peters, J (2018, June 23), As Critics Assail Trump, His Supporters Dig In Deeper, *The New York Times*, retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/06/23/us/politics/republican-voters-trump.html> , Accessed May 1st 2022
- PTI (last updated 2021, January 21), President Joe Biden orders US to rejoin WHO, UN chief welcomes re-engagement, *The Economic Times*, retrieved from https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/president-joe-biden-orders-us-to-rejoin-who-un-chief-welcomes-re-engagement/articleshow/80380853.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst, Accessed May 7th 2022
- Quinn, Adam (2011) *The United States after unipolarity: hard power in hard times: relative military power in an era of budgetary constraint*. IDEAS reports - special reports, Kitchen, Nicholas (ed.) SR009. LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, London, UK.
- Rampton, R, Wroughton, L, and van den Berg, S (2018, October 3), U.S. withdraws from international accords, says U.N. world court ‘politicized’, *Reuters*, retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-usa-diplomacy-treaty-idUSKCN1MD2CP>, Accessed May 1st 2022.
- Relman, Eliza (2019, October 9). “The 25 women who have accused Trump of sexual misconduct”. *Business Insider*. Archived from the original on May 14, 2020. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/women-accused-trump-sexual-misconduct-list-2017-12>, Accessed May 23rd 2022.
- A/RES/76/238, Seventy-sixth session Agenda item 142 Scale of assessments for the apportionment of the expenses of the United Nations Resolution adopted by the General Assembly on 24 December 2021 [on the report of the Fifth Committee (A/76/383/Add.1, para. 6)
- Tan, Jr., Chet J. “The Proliferation of Bilateral Non-Surrender Agreements Among Non-Ratifiers of the Rome Statute of the International Criminal Court.” *American University International Law Review* 19, no. 5 (2003): 1115-1180, p. 1121.
- TIME Staff (updated 2017, January 24), Read Donald Trump’s Full Inauguration Speech, *Time*, retrieved from <https://time.com/4640707/donald-trump-inauguration-speech-transcript/>. Accessed April 17th 2022.
- Toosi, N, (2021, April 2) Biden lifts sanctions on International Criminal Court officials, *Politico*, retrieved from <https://www.politico.com/news/2021/04/02/icc-sanctions-reversed-biden-478731> Accessed April 18th 2022.
- Trapara, V, (2017, September 26), Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Srbije, Prelamanje odnosa Rusije i Sjedinjenih Država nakon izbora

- Trampa na Srbiju, *Međunarodna politika*, 68 (2017) God. LXVIII, br. 1168, str. 5–19, p. 6.
- Wilson, Peter, "League of Nations", in Dowding, K. ed., *Encyclopedia of power*. Thousand Oaks, USA: SAGE Publications, 2011, pp. 382-383.
- Statement of President Joe Biden on the UN Vote Suspending Russia from the Human Rights Council April 07, 2022, statements and releases, <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/04/07/statement-of-president-joe-biden-on-the-un-vote-suspending-russia-from-the-human-rights-council/>
- ICC, The States Parties to the Rome Statute, Assembly of States Parties to the Rome Statute, <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>

Marko NOVAKOVIĆ

**AMERIČKA SPOLJNA POLITIKA PREMA UJEDINJENIM NACIJAMA
I MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM SUDU – RAZLIKE U PRISTUPU
IZMEĐU TRAMPOVE I BAJDENOVE ADMINISTRACIJE**

Apstrakt: Spoljna politika Sjedinjenih Država bila je predmet brojnih debata, članaka, knjiga i istraživanja. Nijedna druga tema nije pobudilo toliko interesovanje, kako u akademskoj tako i u zajednici praktičara. To je posledica ogromne dominacije Sjedinjenih Država tokom proteklih decenija na međunarodnoj sceni. Jedan posebno interesantan aspekt spoljne politike Sjedinjenih Država je njihov odnos sa Ujedinjenim nacijama. Njihov odnos je prilično složen pošto su Sjedinjene Države jedan od osnivača i najuticajnijih članica ove organizacije, ali istovremeno pokazuje i tendenciju da ima oštre amplitude. Jedan od najočiglednijih je pomak koji je napravila Trampova administracija, i on je u oštroj kontrastu u poređenju sa prvom godinom Bajdenove administracije. U ovom članku, autor će istražiti kako je prva godina Bajdenove administracije (od 20. januara 2021. do 20. januara 2022.) uticala na odnose Sjedinjenih Država sa Ujedinjenim nacijama, u poređenju sa istorijskom ulogom SAD u ovoj organizaciji i Trampove i Bajdenove administracije. U istraživanju je kroz analizu dokumenata SAD i UN, kao i kroz istorijsko-pravni model, došao do nekoliko zaključaka, među kojima se ističe taj da uprkos velikim promenama na čelu SAD i drastičnog skretanja sa kursa njene administracije (u ovom slučaju zanemarivanja obaveza prema UN), spoljna politika SAD i odnos SAD-UN ostaje isti i u skladu sa višedecenijskom konstantom.

Ključne reči: Sjedinjene Države, Ujedinjene nacije, Bajden, Tramp, Savet bezbednosti, doktrina povlačenja.

PRIKAZ

Raspad Jugoslavije pred sudom

Isidora POP-LAZIĆ¹

Miloš Hrnjaz, *Raspad Jugoslavije pred sudom: pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Jugoslaviji u praksi sudova u Srbiji*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2021, str. 156.

Ove godine navršava se tri decenije od raspada Savezne Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), što nas podseća na neophodnost daljeg razvoja saradnje i unapređivanja kako bilateralnih tako i multilateralnih odnosa sa susednim državama. U isto vreme nas i na izvestan način obavezuje na njihovo dalje stručno i naučno istraživanje.

Upravo iz tog razloga, ovom prilikom u nastavku će biti predstavljena najnovija monografija vanrednog profesora na Fakultetu političkih nauka, dr Miloša Hrnjaza. Ovo istraživanje svoj naučni i društveni značaj, između ostalog, crpi i u činjenici da u novonastalim državama na prostoru SFRJ ni nakon tri decenije ne postoji konsenzus o pravnoj prirodi oružanih sukoba koji su doveli do raspada zajedničke države. To svakako nije slučajnost i čini temu dodatno intrigantnom, posebno ako imamo u vidu da je pravna kvalifikacija ovih sukoba postala, kako i sam autor ističe „deo neupitnog nacionalnog narativa“ (Hrnjaz, 2021, 142), pa tako ima i značajan politički kapital. Pored toga, može se oceniti da tematika nije dovoljno istražena, jer ne postoje uporedna istraživanja prakse sudova u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj, što bi ovo istraživanje stavilo u potpuno drugačiji, regionalni kontekst.

Glavno istraživačko pitanje na koje istraživanje nastoji da odgovori glasi: „na koji način su sudovi u Republici Srbiji kvalifikovali oružane sukobe u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Kosovu i Metohiji i kakav je to uticaj imalo na druga pitanja

¹Istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, isidora@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0002-3845-6535>

Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog projekta „Srbija i izazovi u međunarodnim odnosima 2022. godine“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a realizuje Institut za međunarodnu politiku i privredu tokom 2022. godine.

poput početka i kraja tih oružanih sukoba, kao i prava koje je trebalo da se primenjuje u tim situacijama“ (Ibid, 10).

Sadržaj monografije je pregledan i jasno strukturiran. Pored uvodnog i zaključnog dela monografija sadrži još tri poglavlja. Posebno je praktično što se na početku svakog poglavlja nalazi uvod u kojem se taksativno navodi na koja će se istraživačka pitanja odgovoriti u datom poglavlju, a na kraju nudi i zaključak koji sumira prikazane navode. Ovakva struktura omogućava čitaocu da temu prati u svoj svojoj kompleksnosti, a bez potrebe da se stalno vraća na prethodne delove, kako ne bi ispustio esencijalnu nit istraživanja. Nasuprot tome, istraživanje se prirodno nadopunjava iz poglavlja u poglavlje, a delom i zbog konciznosti koja ne ide na uštrb pruženih informacija i kvaliteta samog istraživanja.

U uvodnom delu autor upoznaje čitaoca sa idealno-tipskim modelom ponašanja sudova prilikom suđenja za kršenje međunarodnog humanitarnog prava (MHP) koji razlikuje: apolozijski, izbegavajući, normativni i utopijski model (Weill 2014, 2). Vejl (Sharon Weill) koja je utvrdila ovu podelu, sudove u Srbiji svrstava u apolozijski model, odnosno navodi da su sudovi u Srbiji „legitimizovali državne akte i politike čak i ukoliko je ovo išlo na uštrb prava“ (Ibid, 68). Hrnjaz ipak pravi otklon od ovakvih jednoznačnih zaključaka, navodeći niz dodatnih faktora koji su mogli da utiču na sadržaj, odnosno kvalifikaciju oružanih sukoba, a da to nije nužno legitimisanje državne politike.

U narednom poglavlju fokus je na problemu definisanja koncepta oružanog sukoba, kao centralnog koncepta međunarodnog humanitarnog prava i njegovom primenom u praksi sudova u Srbiji. Usvajanjem Ženevske konvencije 1949. godine i uvođenjem koncepta oružanog sukoba, formalni kriterijum (formalna objava ili priznanje stanja rata) za primenu međunarodnog humanitarnog prava zamenjen je faktičkim (stvarni početak neprijateljstava), stoga ova promena nije bila samo terminološka već i suštinska.

Suđenja za ratne zločine u Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ) započela su, prema rečima autora, još 1992. godine ali je donošenje Zakona o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine 2003. godine ubrzalo ovu dinamiku. Zakonom je osnovano i Tužilaštvo za ratne zločine, nadležno za gonjenje učinilaca krivičnih dela protiv čovečnosti, protiv međunarodnog prava i teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršena na teritoriji bivše Jugoslavije od prvog januara 1991. godine koja su navedena u statutu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). Za sva suđenja za ratne zločine na prostoru SFRJ pred sudovima u Srbiji primenjuje se kazneni zakon SRJ. Gotovo svi postupci su zasnovani na kršenju dva člana krivičnog zakona, sadržana u glavi XVI (krivična dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava). U pitanju su članovi 142

(ratni zločin protiv civilnog stanovništva) i član 144 (ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. Uslov za primenu člana 142 je da se ovo krivično delo može počiniti za vreme „rata, oružanog sukoba ili okupacije“, a da pri tom ovi koncepti nisu definisani u samom zakonu, što implicira da će se primeniti njihove definicije iz MHP. U većini slučajeva pred sudovima u Srbiji korišćene su definicije iz jurisprudencije MKSJ (slučaj Tadić). U nastavku autor pojašnjava problematiku tumačenja ovog člana, zaključujući da je prihvaćen stav da se ratni zločin protiv civilnog stanovništva može izvršiti i tokom nemeđunarodnog oružanog sukoba, ali samo za ona dela propisana zajedničkim članom 3 Ženevskih konvencija, koji i uređuje nemeđunarodne oružane sukobe. Ipak, ostaje nejasno da li je ovo bila i namera zakonodavca, ali prihvaćeno tumačenje Hrnjaz naziva evolucionističkim, jer je u skladu sa današnjim shvatanjem koncepta oružanog sukoba.

Treće i centralno poglavlje u knjizi bavi se pitanjem materijalnog domena primene međunarodnog humanitarnog prava u praksi sudova u Srbiji. Autor na početku govori o problematici i posledicama nepostojanja generičkog pojma oružanog sukoba u međunarodnom humanitarnom pravu, uprkos činjenici da je praksa MKSJ (slučaj Tadić) ponudila jedan takav koncept. Kako se na međunarodne (MOS) i nemeđunarodne oružane sukobe (NOS) ne primenjuju identične norme MHP, Hrnjaz zaključuje da je njihova kvalifikacija u svakom pojedinačnom slučaju nužna. Dalje, akcent analize je na primeni kriterijuma za njihovo utvrđivanje, pa u slučaju međunarodnih oružanih sukoba nastoji odgovoriti na pitanja: ko vrši procenu da li su ispunjeni kriterijumi za postojanje MOS, koje činjenice su u tom postupku relevantne i kako promena činjenica utiče na kvalifikaciju sukoba (Hrnjaz, 2021, 46). Da li je do upotrebe nasilja došlo greškom ili ne, za Hrnjaza je presudan kriterijum za postojanje MOS, nasuprot potencijalnim kriterijumima koji se javljaju u doktrini poput intenziteta nasilja ili volje države. Dodatna pažnja posvećena je okupaciji kao međunarodnom oružanom sukobu (čak i onda kada nema otpora) i borbi naroda na samoopredeljenje u slučaju kolonijalne dominacije, strane okupacije i rasističkih režima. Kada govori o sadržini koncepta okupacije, autor konstatuje da centralno mesto zauzima pitanje efektivne kontrole koja predstavlja *conditio sin qua non*. Kako pitanje okupacije nije bilo ispitivano pred sudovima u Srbiji ono se razmatra samo u okviru Dopunskog protokola I Ženevskih konvencija kojim se uređuje pitanje MOS-a. U nastavku čitalac se upoznaje sa istorijom i genezom kodifikacije nemeđunarodnih oružanih sukoba. Prilikom kvalifikacije ove vrste oružanih sukoba, a u skladu sa njihovom prirodom, važno je odrediti najviši i najniži prag primene kako bi se primenio odgovarajući pravni režim. U doktrini su prihvaćeni kriterijumi za utvrđivanje donjeg praga, odnosno distinkcije između nemeđunarodnih oružanih sukoba i unutrašnjih napetosti, to su: intenzitet sukoba i organizovanost strana u sukobu. Usvajanje Dopunskog protokola II koji reguliše

NOS, rezultiralo je razlikovanjem dve vrste nemeđunarodnog oružanog sukoba: oružani sukobi između dve ili više organizovanih nedržavnih oružanih grupa (na koje se primenjuje zajednički član 3 Ženevskih konvencija) i sukob između vladinih oružanih snaga i organizovanih oružanih grupa (na koji se primenjuje Protokol II).

Koncept „internacionalizacije sukoba“ pod kojim podrazumeva prelazak postojećeg nemeđunarodnog oružanog sukoba u međunarodni oružani sukob (Maćák 2018, 25), kao i teorijske i praktične nedoumice koje se javljaju prilikom upotrebe ovog koncepta, predmet su dalje analize. Ključno je razlikovanje konceptata faktičke od pravne internacionalizacije jer jedino potonji dovodi do promene pravnog režima. Autor posebno izdvaja dva slučaja internacionalizacije koji su od značaja za kvalifikovanje sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Prvi, kada do internacionalizacije dolazi usled secesionističkih sukoba na teritoriji jedne države ili usled raspadna matične države i drugi, kada je odnos države i nedržavnog entiteta, na teritoriji druge države takav da se više ne može govoriti o nezavisnosti tog državnog entiteta (Hrnjaz 2021, 77). U doktrini MHP poznato je i postojanje „mešovityh sukoba“ koji su usled intervencije druge države *bez pristanka* teritorijalne države dolazi do internacionalizacije sukoba, pa paralelno važe i režim međunarodnog (između država) i nemeđunarodnog oružanog sukoba (između teritorijalne države i pobunjenika). Ovde je važno naglasiti da se ne radi o trećoj vrsti oružanih sukoba, već su to kako autor ističe „procesu koji mogu uticati na kvalifikaciju sukoba i određivanje da li je reč o MOS-u ili NOS-u“ (Ibid, 110).

U drugom delu ovog poglavlja pomenuti teorijski modeli upoređeni su sa jurisprudencijom sudova u Srbiji. Polazeći od aktera u sukobu, sudovi su kvalifikovali sukobe u Bosni i Hercegovini (BiH) i Hrvatskoj kao nemeđunarodne, a da pri tom nisu ulazili u odnos nedržavnih aktera i SRJ. Kod kvalifikacije sukoba u Hrvatskoj postavilo se pitanje kada je entitet postao država, i sudovi su zauzeli stanovište konstitutivne teorije efekta priznanja na nastanak države, nasuprot deklaratorne teorije. Sudovi su sukobe na Kosovu i Metohiji kvalifikovali kao mešovite jer su se u isto vreme vodile borbe između SRJ i Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i SRJ i NATO (North Atlantic Treaty Organization). Autor ovde upućuje kritiku navodeći da „sudovi nisu pravilno izvukli sve pravne posledice svog stava te su u više presuda primenjivali pravni režim MOS-a na pripadnike OVK-a što nije bilo moguće.“ (Ibid, 113)

Četvrto poglavlje analizira temporalni domet primene MHP-a, a nalazi su pokazali da se sudovi u Srbiji mahom nisu držali faktičkog kriterijuma za određivanje početka ili kraja oružanih sukoba, iako je to neophodno prema pravilima međunarodnog humanitarnog prava. Razlog za ovakvo (ne)delovanje sudova autor vidi u razlozima praktične prirode, jer je utvrđivanje kriterijuma za početak NOS-a veoma komplikovano, pa su se zato sudovi odlučili da se oslone na službena proglašenja. S toga on ovu praksu ne karakteriše kao apolozijsku, ali praksu

zanemarivanja internacionalizacije sukoba u BiH i Hrvatskoj ocenjuje potencijalno kao takvu, odnosno kao moguće razloge vidi u legitimisanju državne politike u odnosu na pravnu prirodu oružanih sukoba na teritorijama ovih država.

U zaključku se sumiraju nalazi celokupne analize uz ocenu da se pravna priroda sukoba tokom njihovog trajanja menjala, a da političke elite novonastalih država insistiraju na onim aspektima pravne kvalifikacije koja im ide u prilog.

Sasvim je jasno da je autor svoje dugogodišnje predavačko iskustvo pretočio u odlično koncipirano i razumljivo naučno štivo, bez preteranog razmetanja stranim izrazima, a stručna terminologija prilagođena je čitalačkoj publici koja ima osnovno predznanje iz oblasti međunarodnog humanitarnog prava. Sa druge strane,iskusni poznavaoци ove grane prava u ovom izdanju pronaći će pregršt relevantnih činjenica, tumačenja i veoma zanimljivih zaključaka na osnovu istih. Pored toga, ova knjiga može biti odlično štivo za sve mlade istraživače u oblasti društveno-humanističkih nauka, jer omogućava koristan uvid u metodologiju sprovođenja jednog ovakvog istraživanja.

Monografija je dostupna u elektronskoj formi na zvaničnom sajtu Fakulteta političkih nauka (FPN, 2021) , što je takođe praksa koja zaslužuje pohvalu. Nema sumnje da će i ovaj prikaz doprineti da monografija dođe do svih zainteresovanih čitalaca.

Bibliografija

- FPN [Fakultet političkih nauka]. „Publikacije“. 10. maj 2021. <https://www.fpn.bg.ac.rs/44241>
- Hrnjaz, Miloš. 2021. *Raspad Jugoslavije pred sudom: pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Jugoslaviji u praksi sudova u Srbiji*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
- Mačák, Kubo. 2018. *Internationalized Armed Conflicts in International Law*. Oxford: Oxford University Press;
- Weil, Sharon. 2014. *The Role of National Courts Applying International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press.

INSTRUCTIONS FOR THE AUTHORS

Journal International Problems/Međunarodni problemi publishes the following types of articles:

Original research article presents the results of research with clear contribution with a view of expanding and/or deepening of existing knowledge. It should be structured to include the following elements: general context and aim of research; theoretical background (review literature) clearly stated in the introduction; departing hypothesis or research question; applied methods; presentation and explanation of the results; conclusion discussing the main research findings departing hypothesis or research question.

Review article provides a comprehensive summary of research on a certain topic or a perspective on the state of the field by describing current areas of agreement as well as controversies and debates. Review article identifies gaps in knowledge and the most important but still unanswered research questions and suggest directions for future research.

Book review is a systematic description and/or critical analysis of the quality and significance of a book, edited volume, and textbook. Book review should include a general description of the topic and/or problem addressed by the work in question, summary of the book's main argument, basic biographical information about the author, summary of contents, strengths and weaknesses, as well as a concluding statement summarizing reviewer's opinion of the book. Each book review should refer to at least three other academic sources.

In preparing manuscripts authors are kindly requested to comply with the following rules:

FORMAT

All types of manuscripts should be submitted in Word and saved in .doc or .docx format.

Use Times New Roman font in size 12, with single-lined spacing, and with an empty line between paragraphs.

Use continuous line numbers starting on the first page, with page numbers on the right side of the bottom of the page.

LENGTH

Articles range from 6000–8000 words (excluding abstracts and bibliography). The length of book review essays is up to 1500 words.

LANGUAGE

The manuscripts written in Serbian and English and Serbian languages will be considered. Please use the language consistently, coherently and adequately, having in mind the academic scope of the journal. Both British and American English are equally acceptable.

TITLE

Use bold for the article title (size 14).

The title should not only accurately describe the content of manuscript (i.e. convey the main topics of the study and highlight the importance of the research) but it should be concise.

NAME AND AFFILIATION

Below the title is given the author's full name, centered, with a footnote that refers to her/his institutional affiliation (the name of the institution and its seat), her/his e-mail address and the ORCID ID. The surname should be written in all capital letters. Author's affiliation is the affiliation where the research was conducted.

In case of two co-authors, the names should be written next to one another, with each containing the affiliation footnote.

Although manuscripts co-authored by more than two researchers are untypical, they may be considered in rare occasions, depending on the scale of the research, its topic, main elements, structure and the extent of correspondence with the Editorial Policy.

In the footnote, the author also provides all details regarding the project under which the research presented in her/his article is conducted and/or sources of financial and other support. The author also may point to readers that some of the views presented in the article express her/his own opinion and not the one of the institution she/he works for.

ABSTRACT AND KEY WORDS

Below the author's name include abstract of 150–200 words that describes the material presented in the manuscript.

In addition, the same abstract in Serbian Latin script should be placed at the very end of the manuscript. In case of authors whose native language is not Serbian, the Editorial Team will organize the abstract translation into Serbian.

For original research article, the abstract must summarize the entire article, including theoretical background, the departing hypothesis or research question, the aim, a concise

account of the methods, a clear description of the most important findings, and a brief presentation of the conclusions.

For review article, the abstract should include the primary objective of the review, the reasoning behind choice, the main outcomes and results of the review, and the conclusions that might be drawn, including their implications for further research, application, or practice.

The author provides up to 10 key words for the main idea of the article which can be used for indexing purposes. Key words should not repeat the title.

MAIN TEXT

The basic text should be justified.

Use no more than three levels of headings (all should be centered): First-level headings – **Heading**

Second-level headings – *Heading* Third-level headings – *Heading* Do not number headings.

Each new paragraph, including headlines, needs to be indented. This doesn't apply to the Abstract. Indents are made by placing the cursor at the beginning of the paragraph and pressing the Tab key once. Define all abbreviations at first mention in the abstract and in the main text by giving the full term, then the abbreviation in parentheses, and use them consistently thereafter.

Only the following form of quotation marks should be put in the text: “ ”. In case the additional quotation marks are to be put within these ones it should be done in the following way: ‘ ’. The text should be clear, readable, and concise. Manuscripts should be well presented, with correct grammar, spelling and punctuation. Please use gender-neutral language throughout the article. If the English is unsatisfactory, we will return the manuscript for correction without review.

Please use the spelling style consistently throughout your manuscript.

Latin, Old Greek and other non-English words and terms in the text should be italicised (e.g. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*).

CITATION STYLE

International Problems uses the author-date reference style based on *The Chicago Manual of Style* (16th ed). Sources are cited in the text, usually in parentheses, by the author's surname, the publication date of the work cited, and a page number if necessary. Full details are given in the reference list (use the heading References).

The articles need to contain academically relevant, timely and verified sources (peer-reviewed, if feasible). Please refrain from inappropriate or biased citations that are disproportionately inclined towards a particular group, organization or publication. Likewise, please limit the number of self-citations to 2 (two).

In the text, the reference should be placed just before punctuation. If the author's name appears in the text, it is not necessary to repeat it, but the date should follow immediately:

Johnson and Axinn (2013, 136) argue that killing with emotions is morally superior to killing without emotions, because military honour demands a clear will to assume a risk of sacrifice of health and life.

If the reference is in parentheses, use square brackets for additional parentheses: (see, e.g., Johnson and Axinn [2013, 133–136] on this important subject).

In text, separate the references with semicolons:

(Jabri 2007; Herman 2004; Rohrbach 2020)

If citing more than one work by an author, do not repeat the name: (Jabri 2007, 2011; Gregory 2014a, 2014b)

Book

Reference list entry:

Jabri, Vivienne. 2007. *War and the Transformation of Global Politics*. Basingstoke and New York: Palgrave MacMillan.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, and Anuradha Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and Implications*, 2nd ed. Oxon: Routledge.

Vasquez, John A., Sanford Jaffe, James Turner Johnson, and Linda Stamato, eds. 1995. *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bentham, Jeremy (1907) 2018. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Reprint, London: Clarendon Press. www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html.

Dal Lago, Alessandro, and Salvatore Palidda, eds. 2010. *Conflict, Security and the Reshaping of Society: The Civilization of War*. Oxon & New York: Routledge.

Hayek, Friedrich A. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. Vol. 17 of *The Collected Works of F. A. Hayek*, edited by Bruce Caldwell. Chicago: University of Chicago Press, 1988–.

In-text citation:

(Jabri 2007, 59)

(Tadjbakhsh and Chenoy 2007) (Vasquez et al. 1995) (Bentham [1907] 2018)

(Dal Lago and Palidda 2010) (Hayek 2011, 258)

Journal article

Reference list entry:

Nordin, Astrid H.M. and Dan Öberg. 2015. "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard". *Millennium: Journal of International Studies* 43 (2): 395–423.

Adams, Tracy, and Zohar Kampf. 2020. “‘Solemn and just demands’: Seeking apologies in the international arena”. *Review of International Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210520000261>.

In-text citation:

(Nordin and Öberg 2015, 401) (Tracy and Kampf 2020)

Article in edited volume

Reference list entry:

Herman, Michael. 2004. “Ethics and Intelligence After September 2001”. In: *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, edited by Len V. Scott and Peter D. Jackson, 567–581. London and New York: Routledge.

Reference list entry:

(Herman 2004)

Conference paper (if not published in conference proceedings)

Reference list entry:

Korać, Srđan. 2016. “Human Security and Global Ethics: Can International Organizations be Moral Agents?”. Paper presented at the Third International Academic Conference on Human Security, Human Security Research Center (HSRC), Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, November 4–5.

Reference list entry:

(Korać 2016)

Book review

Reference list entry:

Firchow, Pamina. 2020. “Measuring Peace: Principles, Practices and Politics”, Review of *Measuring Peace*, by Richard Caplan. *International Peacekeeping* 27 (2): 337–338.

Reference list entry:

(Firchow 2020, 337)

Legal and official documents *International treaties* Reference list entry:

[PTBT] Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. Signed by US, UK, and USSR, August 5. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>.

[TFEU] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. *Official Journal of the European Union*, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

[UN Charter] Charter of the United Nations, October 24, 1945. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/introductory-note/index.html>.

In-text citation:

(PTBT 1963, Article III, para. 3)

(TFEU 2012, Article 87) (UN Charter, Chapter X)

UN documents

Reference list entry:

[UNSC] UN Security Council. Resolution 2222, Protection of Civilians in Armed Conflict, S/RES/2222. May 27, 2015. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2015.shtml>.

[UNGA] UN General Assembly. Resolution 67/18, Education for Democracy, A/RES/67/18. November 28, 2012. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/67/18>.

In-text citation:

(UNSC Res. 2222) (UNGA Res. 67/18)

National legislation

Reference list entry:

[Constitution RS] Constitution of the Republic of Serbia. 2006. *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 98/2006.

Homeland Security Act. 2002. United States of America, 107th Congress, 2nd Session (November 25). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/hr_5005_enr.pdf.

In-text citation:

(Constitution RS 2006, Article 111) (Homeland Security Act 2002)

Official reports

Reference list entry:

[YILC] Yearbook of the International Law Commission. 2014. Vol. 2, Part Two. https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2014_v2_p2.pdf&lang=ES.

[The 9-11 Commission] U.S. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Washington, D.C.: Government Publication Office.

US Congress. 1993. Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence: Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. 104th Congress, 1st session, February 2–3, 1993. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>.

[USAFH] United States Air Force Headquarters. 2014. United States Air Force RPA Vector: Vision and Enabling Concepts: 2013–2038. www.af.mil/Portals/1/documents/news/USAFRPVectorVisionandEnablingConcepts2013-2038.pdf.

In-text citation:

(YILC 2014, 321)

(The 9-11 Commission 2004, 437) (US Congress 1993, 125)

(USAFH 2014)

EU legislation

Reference list entry:

Regulation (EU) No. 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosur). *Official Journal of the European Union*, L 295, 6 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1052&from=EN>.

[EC] European Commission. 2010. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM(2010) 673 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, November 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&from=GA>.

Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union*, L 141, 5 June 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.

In-text citation:

(Regulation [EU] No. 1052/2013, Article 11, para. 4)

(EC COM[2010] 673 final)

(Directive [EU] 2015/849)

Decisions of international courts and tribunals

Reference list entry:

[ICJ] International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 22 July 2010, ICJ Reports. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>. [ICJ Order 1999] *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom)*. International Court of Justice, Order ICJ Rep. 1999 (June 2). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/113/113-19990602-ORD-01-00-EN.pdf>.

[ICTY Indictment IT-98-32-A] *Prosecutor v. Vasiljevic*, Case No. IT-98-32-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Indictment, 30 October 2000. <https://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/ind/en/vasonly-ii000125e.pdf>.

Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica, Case 6/64, [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>. [CJEU Judgment T-289/15] *Hamas v Council*, Case T-289/15. Court of Justice of the

European Union, Judgment, 6 March 2019, ECLI:EU:T:2019:138. <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:T:2019:138> [Opinion of AG Bobek] *Région de Bruxelles-Capitale v Commission*, Case C-352/19

P. Court of Justice of the European Union. Opinion of Advocate General Bobek delivered on 16 July 2020(1), ECLI:EU:C:2020:588. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004>.

In-text citation:

(ICJ Advisory Opinion 2010, 411)

(ICJ Order 1999, para. 3) (ICTY Indictment IT-98-32-A) (*Costa v ENEL*)

(CJEU Judgment T-289/15, para. 23) (Opinion of AG Bobek C-352/19 P)

Newspapers and magazines

Reference list entry:

Gibbs, Samuel. 2017. "Elon Musk leads 116 experts calling for outright ban of killer robots", *The Guardian*, August 20.

Power, Matthew. 2013. "Confessions of a Drone Warrior", *GQ*, October 22. <https://www.gq.com/story/drone-uav-pilot-assassination>.

Economist. 2015. "Who will fight the next war?" October 24. <https://www.economist.com/united-states/2015/10/24/who-will-fight-the-next-war>.

In-text citation:

(Gibbs 2017, A10)

(Power 2013)

(*Economist* 2015)

Audio and visual media

Reference list entry:

Scott, Ridley. [1982] 2007. *Blade Runner: The Final Cut*. Directed by Ridley Scott. Burbank, CA: Warner Bros. Blue-Ray disc, 117 min.

Future Weapons. 2019. Waddell Media. Aired on August 7–16 on Discovery Science HD, 3 seasons, 30 episodes (43 min. each). <https://go.discovery.com/tv-shows/future-weapons/>.

Tech Legend. 2020. “Best Drones 2020 – Top 8 Best Drone with Cameras to Buy in 2020”. Uploaded on February 7, 2020. YouTube video, 27:20 min. https://www.youtube.com/watch?v=Z6_4JU5Mspw.

In-text citation:

(Scott [1982] 2007)

(Future Weapons 2019)

(Tech Legend 2020)

Social media

Reference list entry:

National Library of Australia. 2020. “National Library of Australia’s Facebook Page”. Facebook, August 1, 2020. <https://www.facebook.com/National.Library.of.Australia/>.
Kruszelnicki, Karl (@DoctorKarl). 2017. “Dr Karl Twitter post.” Twitter, February 19, 2017, 9:34 a.m. <https://twitter.com/DoctorKarl>.

Trapara, Vladimir. 2018. “Victory or nil”. *Unwrapping the Essence* (blog). May 29, 2018. <https://unwrappingtheessence.weebly.com/blog/pobeda-ili-nista>.

In-text citation:

(National Library of Australia 2020) (Kruszelnicki 2017)

(Trapara 2018)

Doctoral dissertation

Reference list entry:

Rohrbach, Livia. 2020. *Beyond intractability? Territorial solutions to self-determination conflicts*. Doctoral dissertation. Department of Political Science, University of Copenhagen.

In-text citation:

(Rohrbach 2020)

Internet source

If citing an undated online document, give an access date and use the year of access as year of publication.

Reference list entry:

Oxford Library. 2012. “Library Strategy”. Oxford Library. Accessed 3 June 2012. <http://www.ol.org/library/strategy.html>.

Google Maps. 2015. "The British Library, London, UK". *Google*. Accessed February 5, 2015. <https://www.google.com.au/maps/place/The+British+Library/@51.529972,-0.127676,17z/data=!3m1!4b1!4m2!3m1!1s0x48761b3b70171395:0x18905479de0fdb25>.

IPE [Institute of International Politics and Economics]. n.d. "Mission". Accessed August 1, 2020. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/en/mission/>.

In-text citation:

(Oxford Library 2012)

(Google Maps 2015) (IPE n.d.)

Personal communication (letter, emails, telephone conversation)

Personal communications include conversations, interviews, lecture material, telephone conversations, letters and e-mail messages. Place references to personal communications such as letters and conversations within the running text and not as formal end references, because they do not contain recoverable data:

... as mentioned in an e-mail to me from Dr Slobodan Jankovic, December 10, 2019 ...

When in published collections, letters are cited by date of the collection, with individual correspondence dates given in the text:

In a letter to Mary Louise Green from University of Belgrade, May 13, 2017 (Green 2012, 34), ...

Note: The author is responsible for obtaining the approval/permission from the person(s) quoted within the article. The process of obtaining permission should include sharing the article ahead of the submission, so that a person in question could verify the context in which they are being quoted. If permission cannot be obtained, the personal communication must be removed from the article.

Secondary source

If you read an article or book which cites or quotes some information that you want to use, always refer to both the original source and the source where you found the information:

In-text citation:

In his 1975 book *Power* [Macht], Luhmann bases his understanding of power mainly on the social exchange and community power literature (cited in Guzzini 2013, 79).

Reference list entry:

Guzzini, Stefano. 2013. *Power, realism, and constructivism*. Abingdon and New York: Routledge.

TABLES, FIGURES AND GEOGRAPHICAL MAPS

It is necessary to give their number and full title – e.g. *Table 1: Human Development Index among EU members* or *Figure 2: State-Building or Sovereignty Strategy* or *Map 1: Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region*.

It is particularly important that you have been given written permission to use any tables, figures, and geographical maps you are reproducing from another source before you submit manuscript.

REFERENCE LIST

The list of references should only include works that are cited in the text, tables, figure legend, and footnotes, and that have been published or accepted for publication.

Personal communications and unpublished works should only be mentioned in the text. Do not use footnotes or endnotes as a substitute for a reference list.

Reference list entries should be alphabetised by the last name of author or editor. If no author/editor, order by title.

If the reference list contains two or more items by the same author in the same year, add a, b, etc. and list them alphabetically by title of the work:

Gregory, Derek. 2014a. "Drone Geographies". *Radical Philosophy* RP 183: 7–19. Gregory, Derek. 2014b. "The Everywhere War". *The Geographical Journal* 177 (3): 238–250.

Manuscripts that do not comply with the above-mentioned instructions will not be taken into consideration for the reviewing process.

Editorial Board

EDITORIAL POLICY

International Problems/Međunarodni problemi (in further text: *International Problems*) is the oldest peer-reviewed journal in Serbia and the Balkans publishing original research focused on international affairs. Its first issue was published in April 1949. *International Problems* is quarterly journal brought out by the Institute of International Politics and Economics, Belgrade.

International Problems welcomes the submission of scholarly articles on matters of international relations, international security, international law, and globalisation studies. *International Problems* publishes original and review research articles and book reviews in English, that have not been published before and that are not under consideration for publication anywhere else. *International Problems* does not publish foreign policy commentary or policy proposals.

The Editorial Board favours manuscripts that present the research addressing contemporary controversial issues in international relations from various disciplinary and methodological perspectives. Espousing no specific political or methodological stance and aiming to advance our understanding of and provoke deeper dialogue on rapidly changing world politics in the 21st century, the Editorial Board prioritizes the following themes:

- Transformation of world politics in the early 21st century.
- Phenomenology and practice of transnationalism and cosmopolitanism.
- Institutionalisation of international relations and its challenges.
- Various theoretical standpoints on current global processes.
- Controversial use of foreign policy instruments by major global actors (old and emerging).
- The impact of the Fourth Industrial Revolution and its advanced technologies on international relations in the 21st century.
- Civilisations, religion, and identities in the context of world politics and globalisation.
- Conceptual and methodological innovations in epistemology of International Relations.

EDITORIAL RESPONSIBILITIES

Editorial Council is an advisory body that actively contributes to the development of the journal *International Problems*/Međunarodni problemi. The tasks and duties of the Editorial Council include: the support to the development of the journal, its promotion, encouraging scholars and academicians in the area of political, security, and legal aspects of international relations to get involved as journal's authors and/or reviewers, writing editorials, reviews and commentaries.

Members of Editorial Board have tasks to act as the journal's ambassadors in the academic community, to contribute with a view to identifying key topics, suggesting quality manuscripts on these topics, and encouraging potential authors to submit to *International Problems*, as well as to review submitted manuscripts and prepare editorials and comments.

Editor-in-Chief is accountable for published content and should strive to constantly improve the journal and the processes for assuring the quality of published material, as well as the protection of freedom of expression, integrity and standards of the research from the influence of political, financial and other interests. Editor-in-Chief is also in charge of issuing the potential corrections, clarifications, retractions, and apologies.

Editor-in-Chief is responsible for the final decision to accept or reject a manuscript, and the decision should be based on: 1) evaluation of the manuscript relevance to thematic scope of the journal defined by the editorial policy, 2) assessment of importance, originality, validity and disciplinary relevance of the study presented in the manuscript, 3) assessment of manuscript's compliance with legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. Editor-in-Chief has the discretionary power to reject a submitted manuscript without the peer review process if it does not meet the requirements regarding thematic scope of the journal and universal standards of the research (i.e. if it does not have structural elements either of original or review article). Submitted manuscripts that do not meet technical standards defined in Instructions for authors will be sent back to the authors for correction. In normal circumstances, Editorial Board informs the author within seven days from the date of the manuscript submission whether the topic of the manuscript complies with thematic scope of the journal and if peer review process starts.

New Editor-in-Chief must not overturn decision to publish a manuscript made by the previous editor-in-chief unless new facts are established referring to serious problems in quality of the manuscript.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not have a conflict of interest with regard to the manuscript they consider for publication. Members of Editorial Board who have conflict of interest will be excluded from the decision making on the submitted manuscript. If a conflict of interests is identified or declared, Editor-in-Chief selects reviewers and handles the manuscript. Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board are obliged to disclose a conflict of interests timely.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board decisions' to accept or reject manuscript should be free from any racial, gender, sexual, religious, ethnic, or political bias.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board must not use unpublished material from submitted manuscripts in their research without written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts must be kept confidential and must not be used for personal gain.

Editor-in-Chief, Deputy Editor-in-Chief and members of Editorial Board shall take all reasonable measures to ensure that the reviewers remain anonymous to the authors before, during and after the evaluation process and the authors remain anonymous to reviewers until the end of the review procedure.

RESPONSIBILITIES OF THE AUTHOR(S)

By submitting the manuscript to the editorial team of *International Problems/ Međunarodni problemi*, the author(s) warrant that the entire manuscript is their original work, that it has not been published before and are not under consideration for publication elsewhere. Multiple submission of the same manuscript constitutes ethical misconduct and eliminates the manuscript from consideration by International Problems.

The author(s) warrant that the manuscript, once published in International Problems, will not be published elsewhere in any language without the consent of Institute of International Politics. In addition, an article published in any other publication must not be submitted to International Problems for consideration.

In the case a submitted manuscript is the result of a research project, or its previous version has been presented at a conference (under the same or similar title), detailed information about the project, the conference, etc. shall be provided in a footnote attached to the manuscript title.

It is the responsibility of authors to ensure that manuscripts submitted to International Problems comply with ethical standards in scientific research. Authors warrant that the manuscript contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of third parties. The Publisher will not be held legally responsible should there be any claims for compensation.

Content of the manuscript

Submitted manuscript should contain sufficient detail and references to allow reviewers and, subsequently, readers to verify the claims presented by authors. The deliberate presentation of false claims is a violation of ethical standards. Book reviews should be accurate and unbiased. Authors are exclusively responsible for the contents of their submissions and must make sure that, if necessary, they have permission from all parties involved in the presented research to make the data public.

The authors wishing to include figures, tables or other materials that have already been published elsewhere are required to obtain permission from the copyright holder(s), and provide it with the submission, not later. Any material received without such evidence will be assumed to originate from the authors.

Authorship

The authors must make sure that only contributors who have contributed to the submission are listed as authors and, conversely, that all contributors who have contributed to the submission are listed as authors.

A manuscript with more than two authors shall not be considered for publishing unless it undoubtedly presents the results of a large-scale empirical study.

If persons other than authors were involved in important aspects of the presented research study and the preparation of the manuscript, their contribution should be acknowledged in a footnote.

Acknowledgment of sources

The authors are required to properly acknowledge all sources that have significantly influenced their research and their manuscript. Information received in a private conversation or correspondence with third parties, in reviewing project applications, manuscripts and similar materials must not be used without the written consent of the information source.

Text recycling

Text recycling occurs when an author uses the identical sections of her/his text in two or more published articles, and it is considered a scientific misconduct and breach of publishing ethics. Editor-in-Chief considers how much of text is recycled in a submitted manuscript, the significance of places in which the text recycling occurs in the manuscript (e.g. whether are they part of the introduction, section on applied methodology, discussion or conclusion), whether the source of the recycled text has been acknowledged, and whether there is a breach of copyright.

If detected overlap is considered minor, action may not be necessary or the authors may be asked to re-write overlapping sections and cite their previous article(s), if they have not done so.

The authors cannot justify the text recycling only on the ground that she/he cited the source. More significant overlap constitutes a basis for rejection of the manuscript. When handling the cases of text recycling, the Editorial Board will follow guidelines and recommendations issued by the **Committee on Publication Ethics – COPE** (available at https://publicationethics.org/files/Web_A29298_COPE_Text_Recycling.pdf).

Conflict of interests

The authors should disclose in their manuscript any financial or other substantive conflict of interest that might have influenced the presented results or their interpretation.

Fundamental errors in published works

When authors discover a significant error or inaccuracy in their own published work, it is their obligation to promptly notify Editor-in-Chief or the publisher and cooperate to retract or correct the paper. By submitting a manuscript, the authors agree to abide by International Problems' editorial policies.

RESPONSIBILITY OF THE REVIEWERS

The reviewers of articles for “International Problems/Međunarodni problemi” are required to provide competent, explained, and unbiased feedback in a timely manner on the scholarly merits and the scientific value of the manuscript.

The reviewers assess manuscripts for the compliance with the thematic profile of the journal, the relevance of the investigated topic and applied methods, the originality and scientific relevance of results presented in the manuscript, the presentation style and scholarly apparatus.

The reviewer should alert the Editor-in-Chief to any reasonable doubt or knowledge of possible violations of ethical standards by the authors. Reviewer should recognize relevant published works that have not been cited by the authors. The reviewer should alert the Editor-in-Chief to substantial similarities between a reviewed manuscript and any manuscript published or under consideration for publication elsewhere, in the event they are aware of such.

The reviewers should also alert the Editor-in-Chief to a parallel submission of the same paper to another journal, in the event they are aware of such.

The reviewer must be free from disqualifying competing interests with respect to the authors and/or the funding sources for the research. If such conflict of interest exists, the reviewers must report them to the Editor without delay.

The reviewer who feels unqualified to review the research topic presented in manuscript – or is not familiar with the research area in which it falls – should notify the Editor-in-Chief. Editor-in-Chief will respect requests from authors that an individual should not review their submission if these are well-reasoned and practicable.

The review must be conducted objectively. The reviewer’s judgement should be stated in a clear manner and supported with arguments. Instructions for reviewers provide detailed guidelines and criteria for the assessment of manuscripts.

Any manuscripts received for review must be treated as confidential documents. The reviewers must not use unpublished materials disclosed in submitted manuscripts without the express written consent of the authors. The information and ideas presented in submitted manuscripts shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

PEER REVIEW

The manuscripts submitted to the journal *International Problems/Međunarodni problemi* undergo a peer review process. The purpose of peer review is to assist the Editor-in-Chief in making decisions whether to accept or reject manuscript as well as the author in improving the paper. In normal circumstances, Journal strives to provide authors with the decision within 30 days of submission.

Peer review is double-blinded – both authors and reviewers are unknown to each other before, during and after the reviewing process. Editor-in-Chief is obliged to exclude

all personal data on authors (name and affiliation) before sending manuscript to reviewers and to act in all reasonable ways to prevent the disclosure of authors' identity to reviewers. Reviewers of a manuscript act independently from each other during the reviewing process. Reviewers are not aware of each other's identities. If judgements of reviewers differ, Editor-in-Chief may ask for additional assessment.

The choice of reviewers is at the Editor-in-Chief's discretion. The reviewers must be knowledgeable about the subject area of the manuscript; they must not be from the authors' own institution and they should not have recent joint publications with any of the authors.

Editor-in-Chief sends a submitted manuscript along with the Review Form to two reviewers with the expertise in the field in which the manuscript's topic falls. The Review Form includes a series of questions to help reviewers to cover all aspects that can decide the fate of a submission. In the final section of the Review Form, the reviewers must include observations and suggestions aimed at improving the submitted manuscript.

During the reviewing process, Editor-in-Chief may require authors to provide additional information (including raw data) if they are necessary for the evaluation of the scientific contribution of the manuscript. These materials shall be kept confidential and must not be used for personal gain.

With respect to reviewers whose reviews are seriously and convincingly questioned by authors, Editor-in-Chief will examine whether the reviews are objective and high in academic standard. If there is any doubt regarding the objectivity of the reviewers or quality of the reviews, Editor-in-Chief will assign additional reviewers.

DEALING WITH UNETHICAL BEHAVIOUR

The Editor-in-Chief of *International Problems/Međunarodni problemi* has a duty to initiate adequate procedure when she/he has a reasonable doubt or determines that a breach of ethical standards has occurred – in published articles or submitted manuscripts. Anyone may inform the Editor-in-Chief at any time of suspected unethical behaviour by giving the necessary evidence.

The Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board will decide on starting an investigation aimed at examining the reported information and evidences. During an investigation, any evidence should be treated as strictly confidential and only made available to those strictly involved in investigating procedure. The authors suspected of misconduct will always be given the chance to respond to any evidences brought up against them and to present their arguments.

The Editor-in-Chief in cooperation with the Editorial Board – and, if necessary, with a group of experts – concludes the investigation by making decision whether a breach of ethical standards has occurred or has not. In the case of determined breach of ethical standards, it will be classified as either minor or serious. Serious breaches of ethical standards are plagiarism, false authorship, misreported or falsified data or fabricated or

falsified research results, and substantial text recycling (over 50% of a manuscript/article body text).

Along with the rejection of manuscript or retraction of published article from the journal (in accordance with the Retraction Policy), the following actions can be pursued, either individually or cumulatively:

- A ban on submissions for a two-year period in the case of a minor breach of ethical standards.
- A ban on submissions for a period 5–10 years in the case of a serious breach of ethical standards or repetitive minor breaches.
- Publication of a formal announcement or editorial describing the case of breach of ethical standards.
- Informing the wrongdoer's head of department and/or employer of the breach of ethical standards by means of a formal letter.
- Referring a case to a professional organisation or legal authority for further investigation and action.

When dealing with unethical behaviour, the Editor-in-Chief and the Editorial Board will rely on the guidelines and recommendations provided by the **Committee on Publication Ethics – COPE** (available at <http://publicationethics.org/resources/>).

PLAGIARISM

Plagiarism – that is when someone assumes another's ideas, words, or other creative expression as one's own without referring to original authors and source is a clear scientific misconduct and breach of publishing ethics. Plagiarism may also involve a violation of copyright law, punishable by legal action. **The articles submitted for consideration in *International Problems/Medunarodni problemi* may be subjected to plagiarism checks.**

Plagiarism includes the following:

Word for word, or almost word for word copying, or purposely paraphrasing portions of another author's work without clearly indicating the source or marking the copied fragment (for example, using quotation marks).

Assuming other people's ideas without stating the authorship and sources in which those ideas are originally presented.

Copying equations, figures, or tables from someone else's paper without properly citing the source and/or without permission from the original author or the copyright holder.

The procedure in cases where there are clear indications that a submitted manuscript or published article fall under the definition of plagiarism is described in the sections *Dealing with unethical behaviour* and *Retraction policy*.

RETRACTION POLICY

Legal limitations of the publisher, copyright holder or author(s), infringements of professional ethical codes, such as multiple submissions, bogus claims of authorship, plagiarism, fraudulent use of data or any major misconduct require retraction of an article. Occasionally a retraction can be used to correct errors in submission or publication.

In dealing with retractions, Editorial Board complies with guidelines developed by the **Committee on Publication Ethics COPE** (available at <https://publicationethics.org/files/retraction-guidelines.pdf>).

OPEN ACCESS POLICY

Journal *International Problems/Međunarodni problemi* is available in accordance with the open access principles. It is issued in hard-copy and digital forms. The articles can be downloaded free of charge from the website and distributed for academic purposes. The Journal adheres to the [Budapest Open Access Initiative](#) which states the following:

By “open access” to [peer-reviewed research literature], we mean its free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet

itself. The only constraint on reproduction and distribution, and the only role for copyright in this domain, should be to give authors control over the integrity of their work and the right to be properly acknowledged and cited.

Journal enables free access to all its articles, without subscriptions and free of any related charges. Its content is released without any delays (such as the embargo period) and its materials may be used without asking for a specific permission on the condition that a reference to the original document is provided.

COPYRIGHT POLICY

The published articles will be disseminated in accordance with the [Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International license \(CC BY-SA\)](#), allowing to share – copy and redistribute in any form or medium – and adapt – remix, transform, and build upon it for any purpose, even commercially, provided that an appropriate credit is given to the original author(s), a link to the license is provided, it is stated whether changes have been made and the new work is disseminated under the identical license as the original work. The users must provide a detailed reference to the original work, containing the author name(s), title of the published research, full journal title, volume, issue, page span and DOI. In electronic publishing, users are also required to link the content with both the original article published in the journal and the licence used. The authors may pursue

separate, additional contractual arrangements for the non-exclusive distribution of the journal's published version of the work (e.g., post it to an institutional repository or publish it in a book), with an acknowledgement of its initial publication in *International Problems/Međunarodni problemi*.

The Author(s) warrant that their manuscript is their original work that has not been published before; that it is not under consideration for publication elsewhere; and that its publication has been approved by all co-authors, if any, as well as tacitly or explicitly by the responsible authorities at the institution where the work was carried out.

The Author(s) affirm that the article contains no unfounded or unlawful statements and does not violate the rights of others. The author(s) also affirm that they hold no conflict of interest that may affect the integrity of the Manuscript and the validity of the findings presented in it. If copyrighted works are included, the Author(s) bear responsibility to obtain written permission from the copyright owners. The Corresponding author, as the signing author, warrants that he/she has full power to make this grant on behalf of the Author(s). If the Author(s) are using any personal details of research subjects or other individuals, they affirm that they have obtained all consents required by applicable law and complied with the publisher's policies relating to the use of such images or personal information.

The Journal allows Author(s) to deposit Author's Post-print (accepted version) in an institutional repository and non-commercial subject-based repositories, or to publish it on Author's personal website and departmental website (including social networking sites, such as ResearchGate, Academia.edu, etc.), at any time after publication. Publisher copyright and source must be acknowledged and a link must be made to the article's DOI.

Upon receiving the proofs, the Author(s) agree to promptly check the proofs carefully, correct any typographical errors, and authorize the publication of the corrected proofs.

The Corresponding author agrees to inform his/her co-authors, of any of the above terms.

DISCLAIMER

The views expressed in the published articles and other materials do not express the views of Editor-in-Chief and Editorial Board.

The authors take legal and moral responsibility for the ideas expressed in the articles. Publisher shall have no liability in the event of issuance of any claims for damages. The Publisher will not be held legally liable in case of any compensation or similar claims.

UPUTSTVO ZA AUTORE

Časopis *Međunarodni problemi/International Problems* objavljuje sledeće kategorije radova:

Originalni naučni rad predstavlja rezultate naučnog istraživanja sa jasnim doprinosom u vidu širenja i/ili produbljanja postojećeg naučnog saznanja o predmetu istraživanja. On mora da bude strukturisan tako da jasno sadrži sledeće elemente: opšti kontekst i obrazložen cilj istraživanja; teorijski okvir (pregled literature) jasno određen u uvodnom delu članka; postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje; primenjen naučni metod; predstavljanje dobijenih rezultata i njihovo tumačenje i zaključak sa odgovorom na postavljene hipoteze ili istraživačko pitanje.

Pregledni rad pruža sveobuhvatan sažetak dosadašnjih naučnih istraživanja na određenu temu i/ili sistematičan uvid u trenutno stanje naučne discipline, tako što ukazuje na otvorena istraživačka pitanja, disciplinarna (ne)slaganja i postojeće kontroverze. Pregledni rad utvrđuje praznine u naučnom znanju u posmatranoj oblasti ili problematici, odnosno koja istraživačka pitanja još uvek nemaju odgovore i pruža naznake mogućih pravaca daljeg razvoja obrađene tematike ili naučne discipline.

Prikaz knjige je sistematičan opis i/ili kritička analiza kvaliteta i značaja monografije, zbornika radova ili udžbenika. Prikaz knjige treba da pruži osnovnu biografsku belešku o autoru, sintetizovanu deskripciju teme ili problema koji obrađuje data naučna publikacija, sažetak iznete naučne argumentacije, uočen doprinos naučnoj disciplini i slabosti, te zaključak koji sažima mišljenje autora prikaza o analiziranoj publikaciji.

Autori su dužni da se u pripremi rukopisa pridržavaju sledećih uputstava:

FORMAT

Sve kategorije članaka treba predati u *Word*-u i sačuvati u *.doc* ili *.docx* formatu.

Koristite ćirilčno pismo, font *Times New Roman* veličine 12, prored *Single*, a pasuse odvajajte jednim redom.

Paginacija treba da bude smeštena u donjem desnom uglu i da počinje na prvoj stranici članka.

OBIM

Rukopisi treba da budu obima 6000–8000 reči (uzeto bez apstrakata i spiska referenci).

Obim prikaza knjiga može da bude do 1500 reči.

JEZIK

Razmatraju se rukopisi napisani na srpskom i engleskom jeziku. Molba je da se jezik upotrebljava dosledno, koherentno i adekvatno, imajući u vidu akademski opseg Časopisa.

NASLOV

Naslov napišite velikim podebljanim slovima veličine 14.

Naslov treba da bude koncizan i da što vernije opiše sadržaj članka, odnosno da odrazi osnovnu ideju predstavljenog istraživanja i naznači važnost dobijenih rezultata.

IME I AFILIJACIJA

Ispod naslova napišite ime i prezime sa pratećom fusnotom u kojoj navodite pun naziv institucije u kojoj ste zaposleni, njeno sedište, svoju elektronsku adresu i ORCID ID. Prezime treba da bude napisano velikim slovima. Pod afilijacijom podrazumevamo instituciju u kojoj je sprovedeno istraživanje čije rezultate predstavljate u članku.

U slučaju dva ko-autora, imena treba da budu napisana jedno do drugog, a svako od njih treba da sadrži fusnotu sa afilijacijom.

Premda rukopisi koji podrazumevaju više od dva ko-autora nisu uobičajeni, u retkim prilikama oni mogu da budu razmatrani, u zavisnosti od obima istraživanja, teme, osnovnih elemenata, strukture i mere usklađenosti sa Uređivačkom politikom.

U fusnoti navodite naziv projekta u okviru kojeg je sačinjeno istraživanje i izvor finansiranja ili drugu vrstu dobijene podrške. Ovde takođe možete da ukažete čitaocima ukoliko pogledi izneti u članku odražavaju vaš lični stav, a ne stav institucije u kojoj ste zaposleni.

APSTRAKTI I KLJUČNE REČI

Ispod vašeg imena i prezimena stavljate apstrakt na srpskom jeziku obima 150–200 reči. Isti apstrakt preveden na engleski stavljate na samom kraju članka.

Kod originalnih naučnih članaka, apstrakt mora da prikaže predmet i cilj istraživanja, teorijski okvir, osnovne hipoteze ili istraživačko pitanje, korišćen metod, jasan opis najvažnijih rezultata istraživanja, te krajnji zaključak u jednoj rečenici.

Kod preglednih članaka, apstrakt mora da sadrži glavni cilj pregleda dosadašnjih naučnih istraživanja na određenu temu i/ili sistematičnog uvida u trenutno stanje naučne discipline, obrazloženje načinjenog izbora, osnovne rezultate pregleda i izvedeni zaključak, u kojem treba opisati implikacije za dalja istraživanja, primenu ili praksu.

Ispod apstrakta prilažete do 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka. Podsećamo da je dobar izbor ključnih reči preduslov za ispravno indeksiranje članka u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. Ključne reči ne smeju da ponavljaju reči sadržane u naslovu članka. Ključne reči dajete i na engleskom jeziku i prilažete ih uz apstrakt na engleskom jeziku.

OSNOVNI TEKST

Poravnajte osnovni tekst u skladu sa opcijom *justify*.

Podnaslovi se pišu podebljanim slovima, dok se pod-podnaslovi pišu u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.

Koristite samo tri nivoa podnaslova (svi treba da budu centrirani):

Prvi nivo: **Podnaslov**

Drugi nivo: ***Podnaslov***

Treći nivo: *Podnaslov*

Nemojte numerisati podnaslove.

Svaki novi pasus, uključujući i naslove, treba da bude „uvučen“, što se radi stavljanjem kursora na početak paragrafa i jednim pritiskom na taster *Tab*. To se jedino ne odnosi na apstrakt tj. sažetak. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, a prilikom prvog pominjanja u tekstu navesti u zagradi kako ona glase u originalu. Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena). Isto važi za nazive različitih vrsta organizacija.

Rukopis mora da bude tehnički uredan, a jezički stil mora da bude jasan, čitljiv i usklađen sa pravopisom i gramatikom srpskog ili engleskog jezika. Rukopisi koji ne ispunjavaju ove zahteve neće biti uzeti u postupak recenzije.

Ukoliko želite da koristite skraćenicu, onda kod prvog pominjanja punog termina (bilo u apstraktu, bilo u samom tekstu) navedite željenu skraćenicu u zagradi i potom je koristite dosledno u ostatku teksta. Koristite skraćenicu koje su opšteprihvaćene u domaćoj naučnoj i stručnoj literaturi.

Koristite samo sledeći oblik navodnika „“ , a kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni navodnici onda koristite ’’.

Latinske, starogrčke i druge strane reči i izraze navodite u kurzivu (*italic*), npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd.

NAVOĐENJE IZVORA

Međunarodni problemi koriste navođenje referenci shodno formatu „autor-datum“ zasnovanom na Čikaškom stilu – *The Chicago Manual of Style* (16th ed.), delimično dopunjenom shodno potrebama časopisa.

Izvore navodite u samom tekstu, i to tako što u zagradi dajete prezime autora, godinu izdanja i broj stranice (po potrebi). Pun opis izvora dajete u spisku korišćene bibliografije koji stavljate iza osnovnog teksta.

U samom tekstu, izvor uvek treba da stavite neposredno pre znakova interpunkcije. Kada ime autora pominjete u rečenici nije potrebno da ga ponavljate u zagradi, ali onda godinu i broj stranice navodite neposredno nakon pominjanja imena:

Johnson and Axinn (2013, 136) argue that killing with emotions is morally superior to killing without emotions, because military honour demands a clear will to assume a risk of sacrifice of health and life.

Kada je ime autora već u zagradi, koristite uglaste zagrade za navođenje njegovog rada: (opširnije o ovom konceptu videti kod Jovanovića [2013, 133–136]).

Kada u zagradi navodite više izvora, onda ih razdvojte tačkom i zarezom: (Jabri 2007; Herman 2004; Rohrbach 2020)

Kada u istoj zagradi navodite dva ili više rada istog autora, onda ne morate da ponavljate njegovo ime:

(Jabri 2007, 2011; Gregory 2014a, 2014b)

Knjiga

Navođenje u Bibliografiji:

Vučić, Mihajlo. 2019. *Korektivna pravda pred Međunarodnim sudom*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Tadjbakhsh, Shahrbanou, and Anuradha Chenoy. 2007. *Human Security: Concepts and Implications*, 2nd ed. Oxon: Routledge.

Vasquez, John A., Sanford Jaffe, James Turner Johnson, and Linda Stamato, eds. 1995. *Beyond Confrontation: Learning Conflict Resolution in the Post-Cold War Era*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Bentham, Jeremy (1907) 2018. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Reprint, London: Clarendon Press. www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html.

Dal Lago, Alessandro, and Salvatore Palidda, eds. 2010. *Conflict, Security and the Reshaping of Society: The Civilization of War*. Oxon & New York: Routledge.

Hayek, Friedrich A. 2011. *The Constitution of Liberty: The Definitive Edition*. Edited by Ronald Hamowy. Vol. 17 of *The Collected Works of F. A. Hayek*, edited by Bruce Caldwell. Chicago: University of Chicago Press, 1988–.

Navođenje u tekstu:

(Vučić 2019, 59)

(Tadjbakhsh and Chenoy 2007)

(Vasquez et al. 1995) (Bentham [1907] 2018)

(Dal Lago and Palidda 2010)

(Hayek 2011, 258)

Članak u časopisu

Navođenje u Bibliografiji:

Nordin, Astrid H.M. and Dan Öberg. 2015. "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard". *Millennium: Journal of International Studies* 43 (2): 395–423.

Kostić, Marina T. 2019. „Isključiva priroda evropskih, evroatlantskih i evroazijskih integracija i previranja na evropskom postsovjetskom prostoru“. *Međunarodni problemi* LXXI (4): 498–526.

Adams, Tracy, and Zohar Kampf. 2020. “‘Solemn and just demands’: Seeking apologies in the international arena”. *Review of International Studies*. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210520000261>.

Navođenje u tekstu:

(Nordin and Öberg 2015, 401)

(Kostić 2019, 500)

(Tracy and Kampf 2020)

Članak u zborniku radova

Navođenje u Bibliografiji:

Herman, Michael. 2004. “Ethics and Intelligence After September 2001”. In: *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, edited by Len V. Scott and Peter D. Jackson, 567–581. London and New York: Routledge.

Zakić, Katarina. 2019. „Politika ekonomskih integracija Kine u Evroaziji“. U: *Integracioni procesi u Evroaziji*, uredili dr Dušan Proroković i dr Ana Jović-Lazić, 13–44. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Navođenje u tekstu:

(Herman 2004)

(Zakić 2019)

Rad izložen na konferenciji (ako nije objavljen u zborniku sa konferencije)

Navođenje u Bibliografiji:

Korać, Srđan. 2016. “Human Security and Global Ethics: Can International Organizations be Moral Agents?”. Paper presented at the Third International Academic Conference on Human Security, Human Security Research Center (HSRC), Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, November 4–5.

Navođenje u tekstu:

(Korać 2016)

Prikaz knjige

Navođenje u Bibliografiji:

Firchow, Pamina. 2020. “Measuring Peace: Principles, Practices and Politics”. Review of *Measuring Peace*, by Richard Caplan. *International Peacekeeping* 27 (2): 337–338.

Stekić, Nenad. 2018. „Tesna povezanost ljudske bezbednosti i međunarodnih odnosa u Arktičkom krugu“, Prikaz knjige *Human and societal security in the circumpolar Arctic – local and indigenous communities* Kamrul Hossain, José Miguel Roncero Martín & Anna Petrétei (eds). *Međunarodni problemi* LXX (4): 455–457.

Navođenje u tekstu: (Firchow 2020, 337)

(Stekić 2018, 455)

Pravni i zvanični dokumenti

Međunarodni ugovori

Navođenje u Bibliografiji:

[PTBT] Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water. 1963. Signed by US, UK, and USSR, August 5. <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>.

[TFEU] Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 2012. *Official Journal of the European Union*, C 326, October 26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EN>.

[UN Charter] Charter of the United Nations, October 24, 1945. <https://www.un.org/en/sections/un-charter/introductory-note/index.html>.

Navođenje u tekstu:

(PTBT 1963, Article III, para. 3)

(TFEU 2012, Article 87)

(UN Charter, Chapter X)

Dokumenti Ujedinjenih nacija

Navođenje u Bibliografiji:

[UNSC] UN Security Council. Resolution 2222, Protection of Civilians in Armed Conflict, S/RES/2222. May 27, 2015. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2015.shtml>.

[UNGA] UN General Assembly. Resolution 67/18, Education for Democracy, A/RES/67/18. November 28, 2012. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/RES/67/18>.

Navođenje u tekstu:

(UNSC Res. 2222) (UNGA Res. 67/18)

Nacionalno zakonodavstvo

Navođenje u Bibliografiji:

[Constitution RS] Constitution of the Republic of Serbia. 2006. *Official Gazette of the Republic of Serbia*, No. 98/2006.

Homeland Security Act. 2002. United States of America, 107th Congress, 2nd Session (November 25). https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/hr_5005_enr.pdf.

Navođenje u tekstu:

(Constitution RS 2006, Article 111)

(Homeland Security Act 2002)

Zvanični izveštaji

Navođenje u Bibliografiji:

[YILC] Yearbook of the International Law Commission. 2014. Vol. 2, Part Two. https://legal.un.org/docs/?path=../ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2014_v2_p2.pdf&lang=ES.

[The 9-11 Commission] U.S. National Commission on Terrorist Attacks upon the United States. 2004. *The 9/11 Commission Report: Final Report of the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States*. Washington, D.C.: Government Publication Office.

US Congress. 1993. Nomination of R. James Woolsey to be Director of Central Intelligence: Hearing Before the Select Committee on Intelligence of the United States Senate. 104th Congress, 1st session, February 2–3, 1993. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/103296.pdf>.

[USAFH] United States Air Force Headquarters. 2014. United States Air Force RPA Vector: Vision and Enabling Concepts: 2013–2038.

www.af.mil/Portals/1/documents/news/USAFRPAVectorVisionandEnablingConcepts2013-2038.pdf.

Navođenje u tekstu:

(YILC 2014, 321)

(The 9-11 Commission 2004, 437)

(US Congress 1993, 125)

(USAFH 2014)

Zakonodavstvo Evropske unije

Navođenje u Bibliografiji:

Regulation (EU) No. 1052/2013 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 establishing the European Border Surveillance System (Eurosur). *Official Journal of the European Union*, L 295, 6 November 2013. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1052&from=EN>.

[EC] European Commission. 2010. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe, COM(2010) 673 final, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, November 22. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC0673&from=GA>.

Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance), *Official Journal of the European Union*, L 141, 5 June 2015. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0849&from=EN>.

Navođenje u tekstu:

(Regulation [EU] No. 1052/2013, Article 11, para. 4)

(EC COM[2010] 673 final)

(Directive [EU] 2015/849)

Odluke međunarodnih sudova i tribunala

Navođenje u Bibliografiji:

[ICJ] International Court of Justice. Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, 22 July 2010, ICJ Reports. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

[ICJ Order 1999] *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. United Kingdom)*. International Court of Justice, Order ICJ Rep. 1999 (June 2). <https://www.icj-cij.org/files/case-related/113/113-19990602-ORD-01-00-EN.pdf>.

[ICTY Indictment IT-98-32-A] *Prosecutor v. Vasiljevic*, Case No. IT-98-32-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Indictment, 30 October 2000. <https://www.icty.org/x/cases/vasiljevic/ind/en/vasonly-ii000125e.pdf>.

Costa v Ente Nazionale per l'Energia Elettrica, Case 6/64, [1964] ECR 585. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006>. [CJEU Judgment T-289/15] *Hamas v Council*, Case T-289/15. Court of Justice of the

European Union, Judgment, 6 March 2019, ECLI:EU:T:2019:138. <http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?language=EN&critereEcli=ECLI:EU:T:2019:138>

[Opinion of AG Bobek] *Région de Bruxelles-Capitale v Commission*, Case C-352/19 P. Court of Justice of the European Union. Opinion of Advocate General Bobek delivered on 16 July 2020(1), ECLI:EU:C:2020:588. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=485A5D9AC129179D3D2F2.EC571A384CD?text=&docid=228708&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=5064004>.

Navođenje u tekstu:

(ICJ Advisory Opinion 2010, 411)

(ICJ Order 1999, para. 3)

(ICTY Indictment IT-98-32-A)

(*Costa v ENEL*)

(CJEU Judgment T-289/15, para. 23)

(Opinion of AG Bobek C-352/19 P)

Novine i magazini

Navođenje u Bibliografiji:

Gibbs, Samuel. 2017. "Elon Musk leads 116 experts calling for outright ban of killer robots", *The Guardian*, August 20.

Power, Matthew. 2013. "Confessions of a Drone Warrior", *GQ*, October 22. <https://www.gq.com/story/drone-uav-pilot-assassination>.

Economist. 2015. "Who will fight the next war?" October 24. <https://www.economist.com/united-states/2015/10/24/who-will-fight-the-next-war>.

Navođenje u tekstu:

(Gibbs 2017, A10)

(Power 2013)

(*Economist* 2015)

Audio-vizuelni mediji

Navođenje u Bibliografiji:

Scott, Ridley. [1982] 2007. *Blade Runner: The Final Cut*. Directed by Ridley Scott. Burbank, CA: Warner Bros. Blue-Ray disc, 117 min.

Future Weapons. 2019. Waddell Media. Emitovano od 7. do 16. avgusta na kanalu Discovery Science HD, 3 sezone, 30 epizoda (svaka 43 minuta). <https://go.discovery.com/tv-shows/future-weapons/>.

Tech Legend. 2020. "Best Drones 2020 – Top 8 Best Drone with Cameras to Buy in 2020". Uploaded on February 7, 2020. YouTube video, 27:20 min. https://www.youtube.com/watch?v=Z6_4JU5Mspw.

Navođenje u tekstu:

(Scott [1982] 2007)

(*Future Weapons* 2019)

(Tech Legend 2020)

Društveni mediji

Navođenje u Bibliografiji:

National Library of Australia. 2020. "National Library of Australia's Facebook Page". Facebook, August 1, 2020. <https://www.facebook.com/National.Library.of.Australia/>.

Kruszelnicki, Karl (@DoctorKarl). 2017. "Dr Karl Twitter post." Twitter, February 19, 2017, 9:34 a.m. <https://twitter.com/DoctorKarl>.

Trapara, Vladimir. 2018. „Pobeda ili ništa”. *Unwrapping the Essence* (blog). 29 maj 2018. <https://unwrappingtheessence.weebly.com/blog/pobeda-ili-nista>.

Navođenje u tekstu:

(National Library of Australia 2020)

(Kruszelnicki 2017)

(Trapara 2018)

Doktorska disertacija

Navođenje u Bibliografiji:

Rohrbach, Livia. 2020. *Beyond intractability? Territorial solutions to self-determination conflicts*. Doctoral dissertation. Department of Political Science, University of Copenhagen.

Navođenje u tekstu:

(Rohrbach 2020)

Izvor sa interneta

U slučaju da navodite nedatirani dokument sa interneta, priložite datum kada ste pristupili tom elektronskom sadržaju i godinu pristupa računajte kao godinu objavljivanja tog izvora.

Navođenje u Bibliografiji:

Oxford Library. 2012. "Library Strategy". Oxford Library. Accessed 3 June 2012. <http://www.ol.org/library/strategy.html>.

Google Maps. 2015. "The British Library, London, UK". *Google*. Accessed February 5, 2015. <https://www.google.com.au/maps/place/The+British+Library/@51.529972,-0.127676,17z/data=!3m1!4m2!3m1!1s0x48761b3b70171395:0x18905479de0fdb25>.

0x18905479de0fdb25.

IMPP [Institut za međunarodnu politiku i privredu]. n.d. „Misija”. Pristupljeno 1. avgusta 2020. <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/misija/>.

Navođenje u tekstu:

(Oxford Library 2012)

(Google Maps 2015)

(IMPP n.d.)

Lična komunikacija

Izvori iz područja lične komunikacije obuhvataju razgovore uživo, intervjuje, materijale sa predavanja, telefonske razgovore, klasičnu i elektronsku prepisku. Izvore ove vrste

navedite samo u tekstu, bez stavljanja u Bibliografiju, zato što je najčešće reč o podacima u koje čitalac nema uvid ili se zbog nematerijalnog oblika ne mogu naknadno proveriti:

... kao što je dr Slobodan Janković naveo u mejlu koji mi je poslao 10. decembra 2019. godine ...

Kada su objavljena u zbkama, pisma se navode prema godini izdanja, s tim što datum kada je poslato pojedinačno pismo navodite u samom tekstu:

U pismu koje je Univerzitet u Beogradu 13. maja 2017. godine uputio Grinovoj (Green 2012, 34) ...

Sekundarni izvor (posredno navođenje izvora)

Kada želite da navedete izvor koji ste pročitali u nekom drugom izvoru, uvek treba da ukažete na oba izvora – originalni i posredni:

Navođenje u tekstu:

U knjizi *Moć*, objavljenoj 1975. godine, Luman shvatanje moći pretežno zasniva na literaturi o društvenoj razmeni i moći zajednice (navedeno prema Guzzini 2013, 79).

Navođenje u Bibliografiji:

Guzzini, Stefano. 2013. *Power, realism, and constructivism*. Abingdon and New York: Routledge.

TABELE, DIJAGRAMI I GEOGRAFSKE KARTE

Grafičke priloge (tabele, dijagrame, geografske karte, grafikone i sl.) numerišete i dajete im pun naslov:

Tabela 1: Indeks ljudskog razvoja u zemljama članicama EU

Dijagram 2: Strane direktne investicije kineskih kompanija u Africi (u milionima dolara)

Karta 1: Nacionalne pomorske jurisdikcije i granice na Arktiku

Ukoliko je grafički prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ne samo navesti izvor, već i dobiti pisanu saglasnost za objavljivanje priloga pre podnošenja rukopisa na razmatranje Uredništvu časopisa *Međunarodni problemi*. Dobijena saglasnost se dostavlja uz rukopis.

BIBLIOGRAFIJA

Na kraju članka, a pre apstrakta na engleskom jeziku, prilažete spisak korišćenih izvora naslovljen **Bibliografija**, koji sme da sadrži samo reference koje ste koristili u tekstu.

Bibliografske jedinice navodite prema prethodno predstavljenim pravilima za navođenje izvora, a ređate ih prema abecednom redosledu.

Ako imate dva ili više radova istog autora objavljenih iste godine:

U slučaju inostranih dela, uz godinu dodajte slova a, b, c, itd. i ređajte bibliografske jedinice po abecednom redosledu prvog slova naslova rada:

Gregory, Derek. 2014a. "Drone Geographies". *Radical Philosophy* RP 183: 7–19. Gregory, Derek. 2014b. "The Everywhere War". *The Geographical Journal* 177 (3): 238–250.

U slučaju dela na srpskom jeziku, uz godinu dodajete slova a, b, v, itd. i ređate bibliografske jedinice po azbučnom redosledu prvog slova naslova rada:

Lađevac, Ivona. 2020a. „Odgovor Kine na novi bezbednosni izazov“. U: *Čovek, prostor, tehnologije, ideje: međunarodna bezbednost u trećoj dekadi 21. veka*, uredili dr Vladimir Ajzenhamer i dr Nebojša Vuković, 126-151. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Rukopisi koji nisu usaglašeni sa navedenim smernicama neće biti uzeti u postupak recenziranja.

Uređivački odbor

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodni problemi/International Problems je najstariji naučni časopis u Srbiji i na Balkanu posvećen međunarodnim odnosima. Prvi broj je objavljen u aprilu 1949. godine, samo godinu dana nakon početka rada njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda. Objavljuje se na kvartalnoj bazi i kategorisan je kod resornog ministarstva kao nacionalni časopis međunarodnog značaja (M24).

Međunarodni problemi objavljuju rezultate naučnih istraživanja iz oblasti međunarodnih odnosa, međunarodne bezbednosti, međunarodnog prava i studija globalizacije. *Međunarodni problemi* objavljuju originalne i pregledne naučne radove i prikaze knjiga, na srpskom ili engleskom jeziku, koji prethodno nisu nigde objavljeni niti se nalaze u postupku razmatranja za objavljivanje u nekoj drugoj publikaciji. *Međunarodni problemi* ne objavljuju stručne radove, analitičke komentare niti predloge javnih politika, pa Vas najljubaznije molimo da ne šaljete te vrste članaka.

Uređivački odbor daje prednost analizi kontroverznih pitanja savremene teorije i prakse međunarodnih odnosa uz poštovanje bogatstva disciplinarnih i sazajnih perspektiva. Bez zastupanja konkretnog političkog i teorijsko-metodološkog stanovišta, a sa namerom da podstakne obuhvatniji naučni dijalog o ubrzanim promenama u svetskoj politici u 21. veku, Uređivački odbor smatra da su prioritetne sledeće tematske celine:

- Preobražaj prirode svetske politike u ranom 21. veku;
- Fenomenologija i praksa transnacionalnosti i kosmopolitizma;
- Problemi institucionalizacije međunarodnih odnosa;
- Različita teorijska tumačenja aktuelnih globalnih procesa;
- Kontroverzna pitanja upotrebe spoljnopolitičkih instrumenata vodećih globalnih aktera;
- Uticaj naprednih tehnologija Četvrte industrijske revolucije na oblikovanje međunarodnih odnosa u 21. veku;
- Civilizacija, religija i identitet u kontekstu svetske politike i globalizacije;
- Konceptualni i metodološki iskoraci izvan tradicionalnog epistemološkog okvira naučne discipline međunarodnih odnosa.

OBAVEZE UREDNIKA, UREĐIVAČKOG ODBORA I IZDAVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa *Međunarodni problemi/International Problems*. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom

istraživanju političkih, bezbednosnih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Članovi Uređivačkog odbora imaju zadatak da u akademskoj javnosti deluju kao svojevrсни ambasadori časopisa, da pruže doprinos u vidu preporučivanja kvalitetnih autora i rukopisa, podsticanja potencijalnih autora da podnose rukopise za objavljivanje u *Međunarodnim problemima*, te da recenziraju rukopise i pripremaju uvodnike i uredničke komentare.

Glavni i odgovorni urednik odgovara za objavljeni sadržaj i treba da teži stalnom unapređenju časopisa uopšte i procesa osiguranja kvaliteta objavljenog sadržaja, kao i zaštiti slobode izražavanja, integriteta i standarda naučnoistraživačkog rada od upliva političkih, finansijskih i drugih interesa. Glavni i odgovorni urednik treba uvek da objavi ispravku, objašnjenje, obaveštenje o povlačenju članka i izvinjenje.

Glavni i odgovorni urednik donosi konačnu odluku o tome koji će rukopis objaviti na osnovu: 1) ocene njegovog uklapanja u tematski okvir uređivačke politike, 2) ocene naučnog značaja, originalnosti, validnosti i disciplinarnе relevantnosti istraživanja predstavljenog u rukopisu, 3) ocene njegove usklađenosti sa zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenje autorskih prava i plagiranje. Glavni i odgovorni urednik zadržava diskreciono pravo da primljeni rukopis proceni i odbije bez recenziranja, ukoliko utvrdi da ne odgovara tematskim zahtevima uređivačke politike i opšteprihvaćenim standardima naučnoistraživačkog rada (tj. ako ne sadrži strukturne elemente originalnog ili preglednog naučnog rada). Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, Uređivački odbor obaveštava autora u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa o tome da li se tema rukopisa uklapa u uređivačku politiku i da li je pokrenut postupak recenziranja.

Novi glavni i odgovorni urednik ne sme da preinači odluku svog prethodnika o objavljivanju rukopisa, osim ukoliko nisu utvrđene nove činjenice koje ukazuju na sporan kvalitet tog rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane

dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i takav rukopis se isključuje iz daljeg razmatranja.

Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodni problemi* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti Instituta za međunarodnu politiku i privredu kao nosioca autorskih prava. Takođe, rad koji je već objavljen u nekom drugom časopisu ne sme biti podnet za objavljivanje u *Međunarodnim problemima*.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu (Nacionalni savet za nauku i tehnološki razvoj, 2018). Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu. Prikazi knjiga moraju da budu činjenično tačni i nepristrasni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da ih dostave uz rukopis, a ne naknadno. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su suštinski doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su suštinski doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Navođenje kao jednog od autora rukopisa lica koje nije učestvovalo u izradi istraživanja sadržanog u rukopisu predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Rukopisi sa više od dva autora neće biti uzimani u razmatranje, osim izuzetno ukoliko se proceni da rukopis predstavlja rezultate opsežnog empirijskog istraživanja.

Ako su u suštinskim aspektima naučnog istraživanja predstavljenog u rukopisu i/ili u samoj pripremi rukopisa učestvovali i druge osobe koje nisu autori, njihov doprinos mora da bude naveden u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno navedu izvore koji su bitno uticali na istraživanje sadržano u rukopisu i na sam rukopis. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijave projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Recikliranje teksta

Recikliranje teksta, odnosno situacija u kojoj isti autor upotrebljava istovetne delove svog teksta u dva ili više svojih objavljenih radova, predstavlja kršenje etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad i izdavaštvo.

Glavni i odgovorni urednik procenjuje ukupan obim recikliranih delova teksta, značaj mesta gde se oni pojavljuju u rukopisu (da li su deo uvoda, odeljka o primenjenoj metodologiji, diskusije tj. glavnog dela članka ili zaključka), da li je naveden prethodni izvor recikliranog teksta i da li postoji povreda autorskih prava.

Ukoliko je utvrđeno postojanje podudaranja teksta manjeg obima, od autora se može zatražiti da ponovo napiše sporan deo teksta i da navede prethodno objavljen izvor iz kojeg je taj deo teksta preuzet – ako to već nije učinio. Autor ne može da opravda recikliranje teksta samo na osnovu činjenice da je naveo izvor iz kojeg je preuzeo taj deo teksta. Podudaranje delova teksta u značajnom obimu predstavlja osnov za odbijanje rukopisa. Prilikom postupanja u slučajevima recikliranja teksta glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor rukovode se smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics* – COPE, https://publicationethics.org/files/Web_A29298_COPE_Text_Recycling.pdf).

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodnih problema* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti časopisa *Međunarodni problemi/International Problems* su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti ocenjuju usklađenost teme rukopisa sa tematskim okvirom časopisa, naučnu relevantnost istraživane teme i primenjenih metoda, originalnost i naučni značaj rezultata predstavljenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnom aparaturom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu od strane autora dužan je da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori glavnog i odgovornog urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti glavnog i odgovornog urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti glavnog i odgovornog urednika. Glavni i odgovorni urednik uvažiće zahtev autora da određeni pojedinac ne bude recenzent njihovog rukopisa ako proceni da je taj zahtev valjano obrazložen i praktičan.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima. Uputstvo za recenzente detaljnije propisuje merila i smernice za ocenu rukopisa.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Radovi koji se razmatraju za objavljivanje u časopisu *Međunarodni problemi/ International Problems* podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa. U normalnim okolnostima, rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma prijema rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Glavni i odgovorni urednik garantuje da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (prvenstveno ime i afilijacija) i da će preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, glavni i odgovorni urednik može da traži mišljenje drugih recenzenata.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika. Recenzenti moraju da raspolazu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi; oni ne smeju da budu iz iste institucije kao autori rukopisa niti smeju da sa njima imaju nedavno objavljene zajedničke radove.

Glavni i odgovorni urednik šalje podneti rukopis zajedno sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojoj pripada tema rukopisa. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Glavni i odgovorni urednik može da tokom postupka recenzije zahteva od autora da dostavi dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za ocenu naučnog doprinosa rukopisa. Glavni i odgovorni urednik i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autor ima ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, glavni i odgovorni urednik će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava naučne standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, glavni i odgovorni urednik će tražiti mišljenje dodatnog recenzenta.

POSTUPANJE U SLUČAJEVIMA NEETIČNOG PONAŠANJA

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodnih problema* je dužan da pokrene odgovarajući postupak ukoliko razumno sumnja ili utvrdi da je došlo do povrede etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu – bilo u objavljenim člancima ili u još neobjavljenim rukopisima. Svako može da u bilo kom

trenutku prijavi glavnom i odgovornom uredniku sumnju o postojanju povrede etičkih standarda uz dostavljanje valjanih dokaza.

Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza. Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo osobama koje su neposredno uključene u postupak. Autorima za koje postoji razumna sumnja da su prekršili etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na predložene dokaze i iznesu sopstvenu argumentaciju.

Glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom – i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka – okončava postupak tako što donosi odluku o tome da li je došlo do povrede etičkih standarda. U slučaju da je postupkom utvrđena povreda, ona se istom odlukom klasifikuje kao lakša ili teža. U teže povrede etičkih standarda ubrajaju se plagijat, lažno autorstvo, izmišljanje i krivotvorenje podataka i/ili naučnih rezultata i ekstenzivno autoplagiranje (preko 50% od ukupnog teksta rukopisa ili objavljenog članka).

Pored odbijanja predatog rukopisa ili povlačenja već objavljenog rada (u skladu sa procedurom opisanom u odeljku *Povlačenje već objavljenih radova*) predviđene su i sledeće mere, koje se mogu primenjivati zasebno ili kumulativno:

- U slučaju lakše povrede etičkih standarda, autorima se izriče zabrana objavljivanja u trajanju od dve godine;
- U slučaju teže povrede etičkih standarda ili dva ili više puta ponovljene lakše povrede, autorima se izriče zabrana objavljivanja u trajanju od pet do deset godina;
- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kojem se opisuje utvrđen slučaj povrede etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja neposrednom rukovodiocu i/ili poslodavcu prekršioca;

Upoznavanje relevantnih naučnih i stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom postupanja u slučajevima neetičnog ponašanja glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor se rukovode smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (<http://publicationethics.org/resources/>).

PLAGIJARIZAM

Plagiranje – odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao vlastitih, bez navođenja autora ili izvora – predstavlja grubo kršenje etičkih standarda u izdavaštvu i propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. **Rukopisi koji se razmatraju za objavljivanje u časopisu *Međunarodni problemi/ International Problems* mogu biti podvrgnuti antiplagijatskoj proveru.**

Plagiranje obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili prepričavanje ili sažimanje tuđeg teksta, u celini ili delovima, bez jasnog ukazivanja na njegovog autora i izvor ili bez jasnog obeležavanja preuzetog dela teksta (npr. korišćenjem navodnika);
- Predstavljanje tuđih ideja kao vlastitih, bez navođenja autora tih ideja i izvora u kojem su te ideje prvobitno predstavljene;
- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Postupanje u slučajevima kada postoje jasne indicije da primljeni rukopis ili rad objavljen u časopisu predstavljaju plagijat opisano je u odeljcima *Postupanje u slučajevima neetičnog ponašanja* i *Povlačenje već objavljenih radova*.

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima težih povreda etičkih standarda propisanih Kodeksom ponašanja u naučnoistraživačkom radu, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

U pogledu povlačenja rada, glavni i odgovorni urednik i Uređivački odbor *Međunarodnih problema* rukovode se odgovarajućim smernicama Odbora za etiku u izdavaštvu (<https://publicationethics.org/files/retraction-guidelines.pdf>).

AUTORSKA PRAVA I LICENCA

Članci objavljeni u *Međunarodnim problemima/International Problems* biće diseminovani u skladu s dozvolom Creative Commons Attribution ShareAlike 4.0 International license (CC BY-SA) (*Deliti pod istim uslovima 4.0 Međunarodna*), koja dozvoljava deljenje – kopiranje i ponovnu distribuciju u bilo kom obliku ili mediju – i prilagođavanje – prerađivanje, menjanje ili nadgradnju za bilo koju svrhu, čak i komercijalnu, pod uslovima: da je originalno autorstvo adekvatno navedeno, da je pružen link ka dozvoli, da je navedeno da li su izvršene izmene i ukoliko se novi rad diseminuje pod identičnom dozvolom kao i originalni rad. Korisnici moraju da navedu detaljne informacije o originalnom radu, uključujući ime(na) autora, naslov objavljenog istraživanja, puno ime Časopisa, tom, izdanje, opseg strana i DOI. U elektronskom objavljivanju, od korisnika se zahteva da navedu link-ove ka sadržaju originalnog rada u Časopisu, kao i dozvoli pod kojom je objavljen. Autor(i) mogu da preduzimaju zasebne dodatne ugovorne aranžmane za neekskluzivnu distribuciju rada objavljenog u Časopisu (npr. postavljanje u institucionalni repozitorijum ili objavljivanje

u knjizi), uz adekvatno navođenje da je rad inicijalno objavljen u časopisu *Međunarodni problemi/International Problems*.

Autor(i) potpisuju *Ugovor o licenci* kojim se uređuje ovaj domen. Primerak ovog dokumenta dostupan je na stranici:

<https://www.diplomacy.bg.ac.rs/casopisi/medjunarodni-problemi/>.

Autor(i) garantuju da rukopis predstavlja njihovo originalno delo koje nije ranije objavljivano; da nije u procesu razmatranja za objavljivanje negde drugde; da je objavljivanje odobreno od strane svih (ko)autora, kao i implicitno ili eksplicitno od strane ustanove gde je istraživački rad sproveden.

Autor(i) potvrđuju da članak ne sadrži neosnovane ili nezakonite izjave i ne krši prava drugih. Autor(i) takođe potvrđuju da nisu u sukobu interesa koji može da utiče na integritet Rukopisa i na validnost zaključaka koji su u njemu predstavljeni. U slučaju uključivanja radova koji podležu autorskim pravima, odgovornost je autora da dobiju pisanu dozvolu od strane vlasnika autorskih prava. Odgovorni autor (potpisnik) jemči da ima puna ovlašćenja za tu svrhu u ime drugih autora. Ukoliko autor(i) koriste bilo kakve lične podatke istraživanih subjekata ili drugih pojedinaca, potvrđuju da su za tu svrhu dobili sva zakonska odobrenja i da su saglasni sa politikama Časopisa koja se tiče upotrebe takvih prikaza, ličnih informacija i sl.

Časopis dozvoljava autor(ima) da pohrane odštampanu verziju (prihvaćenu verziju) Rukopisa u institucionalni repozitorijum i druge repozitorijume, kao i da je objave na autorovom ličnom sajtu ili profilima poput npr. ResearchGate, Academia.edu i drugih, u bilo kom trenutku nakon objavljivanja, uz navođenje izvora, linka ka DOI članka i poštovanje prethodno navedenih stavki.

Po dobijanju lektorisane verzije rukopisa, autor(i) se slažu da je u najkraćem roku pažljivo pročitaju, skrenu pažnju Časopisu na bilo kakvu tipografsku grešku i odobre objavljivanje korigovane lektorisane verzije. Odgovorni autor se slaže da informiše druge (ko)autore o gore navedenim uslovima.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove glavnog odgovornog urednika i Uređivačkog odbora.

Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Nародна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNI problemi : časopis Instituta za međunarodnu politiku i privredu =
International problems : a journal published by the Institute of international politics and
economics / odgovorni urednik Ivona Lađevac. - [Latinično izd.]. - God. 1, br. 1 (apr. 1949)-
. - Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1949- (Beograd : Donat Graf).
- 24 cm

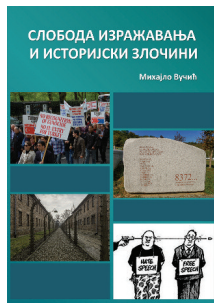
Dostupno i na: <http://www.doiserbia.nb.rs/journal.aspx?issn=0025-8555> (Od 2002.). -
Dostupno i na: <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/casopisi/medjunarodni-problemi/>. -
Dostupno i na: <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/>. - Tromesečno. -
Drugo izdanje na drugom medijumu: Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690
ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi
COBISS.SR-ID 6012674

NEW PUBLICATIONS OF IYPE

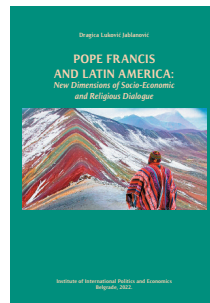
- Ђорђе Н. Лопичић, Јелена Ђ. Лопичић Јанчић, ПРЕГЛЕД СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ОД 1918. ДО 1935. ГОДИНЕ, броширано, 2022, 158 стр.
- Жарко В. Обрадовић, ДЕМОКРАТСКА ФЕДЕРАТИВНА ЈУГОСЛАВИЈА, ВЕЛИКЕ СИЛЕ
И СУСЕДНЕ ДРЖАВЕ, 2022, броширано, 270 стр.
- CONVERGENCE AND CONFRONTATION: THE BALKANS AND THE MIDDLE EAST
IN THE 21ST CENTURY, Слободан Јанковић (ур.), броширано, 2021, 272 стр.
- Bogdan Stojanović, TEORIJA DENUKLEARIZACIJE: ZAŠTO DRŽAVE PREKIDAJU
PROGRAME NUKLEARNOG NAORUŽANJA?, tvrd povez, 2021, 334 str.
- INTERNATIONAL ORGANIZATIONS AND STATES RESPONSE TO COVID-19,
Sanja Jelisavac Trošić, Jelica Gordanić (eds.), tvrd povez, 2021, 484 str.
- KRIZA SVETSKE EKONOMIJE NA POČETKU XXI VEKA, Sanja Jelisavac Trošić (ur.),
tvrd povez, 2021, 340 str.
- RAZVOJNI PRAVCI EVROPSKE UNIJE NAKON PANDEMIJE KOVID 19, Nevena Stanković,
Dragana Dabić, Goran Bandov (ur.), tvrd povez, 2021, 376 str.
- Miloš Petrović, VEK OD ZAVRŠETKA VELIKOG RATA: ANALITIČKI OSVRT NA ODABRANA
DOKUMENTA IZ ISTOČNOEVROPSKE DIPLOMATSKE ISTORIJE, broširano, 2021, 138 str.
- Ivona Lađevac, KINA I RUSIJA – *QUO VADIS?*, broširano, 2021, 166 str.
- KONFLIKTNE ZONE NA POSTSOVJETSKOM PROSTORU I REGIONALNA BEZBEDNOST,
Dragan Petrović (ur.), tvrd povez, 2021, 430 str.
- REGIONALNA BEZBEDNOST: PRISTUPI, ELEMENTI, DINAMIKA, Nevena Šekarić,
Vladimir Trapara (ur.), tvrd povez, 2021, 310 str.
- Nataša Stanojević, KARAKTERISTIKE PRIVREDA BLISKOG ISTOKA I SEVERNE AFRIKE
I PERSPEKTIVE EKONOMSKE SARADNJE SA SRBIJOM, tvrd povez, 2021, 322 str.
- 60TH ANNIVERSARY OF THE NON-ALIGNED MOVEMENT, Duško Dimitrijević,
Jovan Čavoški (eds.), tvrd povez, 2021, 510 str.
- EUROPE IN CHANGES: THE OLD CONTINENT AT A NEW CROSSROADS, Katarina Zakić
and Birgül Demirtaş (eds.), tvrd povez, 2021, 480 str.
- IZAZOVI SAVREMENOG SVETA: STRATEŠKO DELOVANJE DRŽAVA ILI REZULTANTA
GLOBALNIH I LOKALNIH PROCESA I POVODA?, Zoran Jeftić i Nenad Stekić (ur.),
elektronska publikacija (CD), 2020, 260 str.
- Dragan Petrović, Rajko Bukvić, EVROPA I MIGRANTSKO PITANJE 2014–2020.,
broširano, 2020, 190 str.
- ZARAZNE BOLESTI KAO GLOBALNI BEZBEDNOSNI IZAZOV
– PANDEMIJA COVID-19: STVARNOST I POSLEDICE, Zoran Jeftić i Mihajlo Kopanja (ur.),
elektronska publikacija (CD), 2020, 295 str.
- ČOVEK, PROSTOR, TEHNOLOGIJA, IDEJE: MEĐUNARODNA BEZBEDNOST
U TREĆOJ DEKADI 21. VEKA, Vladimir Ajzenhamer, Nebojša Vuković (ur.),
tvrd povez, 2020, 322 str.
- NEDRŽAVNI AKTERI U MEĐUNARODNOM PRAVU, Mihajlo Vučić (ur.), tvrd povez,
2020, 344 str.
- RUSSIA AND SERBIA IN THE CONTEMPORARY WORLD: BILATERAL RELATIONS,
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES, Bogdan Stojanović, Elena Ponomareva (eds.),
tvrd povez, 2020, 260 str.

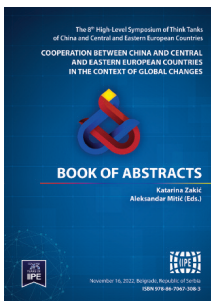
International Organizations: Serbia and Contemporary World, Duško Dimitrijević, Toni Mileški (Eds.), 2022

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА И ИСТОРИЈСКИ ЗЛОЧИНИ, Михајло Вучић, 2022.

POPE FRANCIS AND LATIN AMERICA: New Dimensions of Socio-Economic and Religious Dialogue, Dragica Luković Jablanović, 2022.

Book of abstracts – Cooperation between China and Central and Eastern European countries in the context of global changes, Katarina Zakić, Aleksandar Mitić (Eds.), CD, 2022

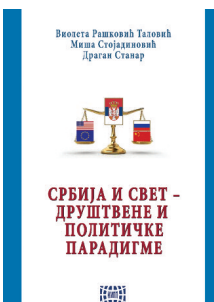
КИНСКИ РАЗВОЈНИ ИЗАЗОВИ Промене и пројекције, Katarina Zakić, Nenad Stekić (ур.), 2022.

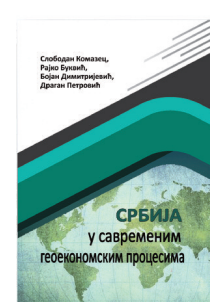
СТРАТЕШКА СТАБИЛНОСТ У МУЛТИПОЛАРНОМ СВЕТУ, Марина Костић Шулејић, 2022.

Katarina Zakić, **Savremena menadžment praksa u Kini i Srbiji**, 2022.

Violeta Rašković Talović, Miša Stojadinović, Dražan Stanar, **СРБИЈА И СВЕТ – ДРУШТВЕНЕ И ПОЛИТИЧКЕ ПАРАДИГМЕ**, 2022.

Slobodan Komazec, Rajko Bukvić, Bojan Dimitrijević, Dražan Petrović, **СРБИЈА у савременим геоекономским процесима**, 2022.